

UNIVERZITET CRNE GORE
FILOZOFSKI FAKULTET – NIKŠIĆ

IVANA ĐUROVIĆ

**UTICAJ DRUŠTVENIH I PORODIČNIH NEJEDNAKOSTI NA
USPJEH UČENIKA I UČENICA U OSNOVNOJ ŠKOLI**

MASTER RAD

UNIVERZITET CRNE GORE
FILOZOFSKI FAKULTET – NIKŠIĆ

IVANA ĐUROVIĆ

**UTICAJ DRUŠTVENIH I PORODIČNIH NEJEDNAKOSTI NA
USPJEH UČENIKA I UČENICA U OSNOVNOJ ŠKOLI**

MASTER RAD

Mentorka:

Prof. dr Biljana Maslovarić

Kandidatkinja:

Ivana Đurović

Nikšić, 2024.

Ime i prezime: Ivana Đurović

Datum i mjesto rođenja: 21.06.1996, Bar

Naziv završenog specijalističkog studijskog programa: Pedagogija

Godina diplomiranja: 2019.

Naziv postdiplomskog studija: Pedagogija- Savremeni obrazovni pravci

Naslov rada: Uticaj društvenih i porodičnih nejednakosti na uspjeh učenika i učenica u osnovnoj školi

Datum prijave master rada: 11.07.2023.

Datum sjednice Vijeća univerzitetske jedinice na kojoj je prihvaćena tema:

Komisija za ocjenu teme i podobnosti magistranda:

Mentorka na izradi master rada: Prof. dr Biljana Maslovarić

Komisija za ocjenu rada:

Komisija za odbranu rada:

Prevodilac:

Lektor:

Datum odbrane:

APSTRAKT

Gledajući u djecu jednog društva, gledamo u perspektivu njegove budućnosti. Svi oblici nejednakosti, u višoj ili nižoj mjeri, nanose štetu ranjivoj skupini. Tako, porodične i društvene nejednakosti najoštrije pogađaju upravo djecu, najranjiviji sloj društva. Zaštititi djecu, ne znači samo dejstvo humanosti, već i zaštitu cjelokupne budućnosti jednog društva.

U ovom istraživanju bavićemo se identifikacijom društvenih i porodičnih nejednakosti, kao i njihovom uticaju na ostvarivanje postignuća učenika i učenica osnovnih škola.

Struktura rada podijeljena je na dva dijela. Prvi dio se odnosi na teorijska utemeljenja u pedagoškoj, psihološkoj i sociološkoj literaturi na već pomenutu tematiku. Drugi dio sastoji se iz metodološke osnove rada. U ovom dijelu dat je prikaz istraživanja koje sprovodimo. Cilj istraživanja, koje sprovodimo na uzorku od sto dvadeset sedam anketiranih učenika, sedam intervjuisanih pedagoga i dvadeset tri učenika koji su učestvovala u ispunjavanju sociometrijskog testa, jeste ispitati u kojoj mjeri navedene nejednakosti određuju stepen postizanja školskog uspjeha učenika i učenica u osnovnoj školi. U radu je korišćena deskriptivna metoda, kao i sledeće tehnike: anketiranje, intervjuisanje i sprovođenje sociometrijske tehnike. Nakon sprovedenog istraživanja slijedi poglavlje Analiza i interpretacija dobijenih rezultata, koje, zajedno sa Diskusijom dobijenih rezultata i Zaključkom rada, predstavlja osvrt na odgovore dobijene istraživačkim radom.

Društvo koje se bavi porodičnim i društvenim nejednakostima stvara osnovu za pravednije i održivije zajednice. Pravedan pristup obrazovanju osigurava da talenti i potencijali svih pojedinaca budu prepoznati i razvijeni, nezavisno od njihove etničke i rodne pripadnosti, socioekonomskog statusa i porodične istorije. Smanjivanjem društvenih i porodičnih nejednakosti doprinosi se stvaranju društva koje je inkluzivnije i pravednije, ali i stvaranju težnji ka socijalnoj pravdi, poboljšavanju ekonomskih prilika za sve slojeve društva, te jačanju socijalne kohezije i solidarnosti. Osim što fokus na ove nejednakosti podržava bolje obrazovanje, utiče na ravnopravnu zdravstvenu zaštitu i poboljšanje ukupne dobrobiti zajednice.

Ključne riječi: učenici, učenice, društvo, porodica, društvene nejednakosti, porodične nejednakosti, obrazovni uspjeh, osnovna škola.

ABSTRACT

When we look at children of one society, we are also looking at the perspective for its future. All shapes of inequality, no matter how severe, damage the vulnerable group. Therefore, family and society inequalities have the most severe effect on children, the most vulnerable part of our society. Protecting the children is not only the virtue of humanity, it also means protection of the entire future of one society.

This research will further explore family and social inequalities, and their effects on academic success in elementary school students.

The thesis is divided in two parts. The first part will present theoretical backgrounds found in pedagogical and psychological literature about previously mentioned matter. The second part contains the methodological foundation. This part will present the research conducted. The goal of the research, conducted on a sample of 123 surveyed students, 7 interviewed pedagogues and 27 students who took part in the sociometric test, is to examine to what extent the mentioned inequalities determine the degree of academic success in elementary school students. This thesis uses the descriptive method, along with following techniques: survey, interview and sociometric assessment. The conducted research is followed by the chapter Analysis and interpretation of the results, which, along with the Discussion of the obtained results and the Conclusion, presents a review of the answers acquired in the research.

A society that addresses family and social inequalities creates a strong foundation for more just and sustainable communities. Equitable access to education ensures that the talents and potentials of all individuals are recognized and fulfilled, regardless of their ethnicity, gender, socioeconomical status or family history. Reducing social and family inequalities helps create a society that is more inclusive and fair, while creating aspirations towards social justice, better economic opportunities for people in all social classes along with reinforcing social cohesion and solidarity. In addition to supporting better education, the focus on these inequalities also contributes to equal healthcare and the overall well-being of the community.

Key words: students, society, family, social inequality, family inequality, academic success, elementary school.

Sadržaj

I DIO	1
UVOD	1
1. Definisanje osnovnih pojmova.....	2
1.1 Djeca osnovnoškolskog uzrasta.....	2
1.2 Porodica i njen uticaj na razvoj djece i njihov uspjeh u školi	3
1.3 Porodične nejednakosti.....	5
1.4 Društvo i njegov uticaj na razvoj djece i njihov uspjeh u školi.....	8
1.5 Društvene nejednakosti.....	14
2. Razvoj djece osnovnoškolskog uzrasta.....	19
2.1 Tjelesni razvoj	19
2.2 Intelektualni razvoj.....	20
2.3 Socijalni razvoj	22
2.4 Emocionalni razvoj	23
3. Porodične nejednakosti i njihov uticaj na postizanje uspjeha učenika osnovne škole.....	25
4. Društvene nejednakosti i njihov uticaj na postizanje uspjeha učenika osnovne škole	33
5. Pregled dosadašnjih istraživanja	38
II DIO.....	42
6. Metodološka osnova.....	42
6.1 Problem i predmet istraživanja	42
6.2 Cilj i zadaci istraživanja.....	42
6.3 Istraživačke hipoteze	44
6.4 Definisanje varijabli	45
6.5 Metodološki pristup.....	46
6.6 Karakter i značaj istraživanja	47
6.7 Populacija i uzorak.....	48
6.8 Metode, tehnike i instrumenti.....	48

6.9	Organizacija i tok istraživanja	49
6.10	Statistička obrada dobijenih rezultata.....	49
7.	Analiza i interpretacija rezultata istraživanja	59
8.	Diskusija dobijenih rezultata	85
9.	Zaključak.....	89
	Literatura.....	91
	Prilozi	101

I DIO

UVOD

U ovom radu posebna pažnja posvećena je proučavanju uticaja društvenih i porodičnih nejednakosti na uspjeh učenika i učenica u osnovnoj školi. Svjedoci smo činjenice da su društveni resursi, poput porodičnih, ekonomskih, kulturnih i drugih, nejednako raspoređeni u društvu, a njihova neravnoteža dovodi do produbljivanja socijalnog jaza među ljudima, što vodi do posljedica koje najteže pogađaju najranjiviji sloj društva – djecu. Dakle, smanjenjem nejednakosti bi se omogućilo povećavanje opšteg blagostanja i blagostanja društva, kako i smatraju mnogi društveni analitičari i sociolozi.

Budući da su djeca subjekti koji najviše ispaštaju zbog surovih socijalnih erozija, naša pažnja je fokusirana upravo na djecu i to osnovnoškolskog uzrasta. Društveni procesi se odvijaju u kontinuitetu, a društveni problemi i moguća rješenja tih problema ostaće aktuelni sve dok egzistira društvo. Pitanje nejednakosti u društvu treba da pokrene niz odgovora i ideja koje mogu doprinijeti poboljšanju sadašnjeg stanja u praksi. Iz tog razloga, djeci, koja jesu budućnost društva, treba obezbijediti što je moguće bolje uslove života i obrazovanja kako bi u osnovnoškolskoj dobi, koja je predviđena za vaspitanje i primarno obrazovanje, mogli steći, pored školskih, i životne vještine koje bi im pomogle da ostvare svoje ciljeve.

Struktura rada se sastoji iz devet poglavlja i dva dijela, teorijskog i empirijskog dijela. U prvom dijelu su najprije definisani osnovni pojmovi koji se odnose na djecu osnovnoškolskog uzrasta, a zatim je data detaljnija analiza porodice i porodičnih nejednakosti, društva i društvenih nejednakosti, kao i njihovog uticaja na razvoj djece i njihovog uspjeha u školi. Takođe, napravljena je analiza razvoja djece, odnosno njihovog tjelesnog, intelektualnog, socijalnog i emocionalnog razvoja. Na kraju poglavlja, dat je pregled najvažnije recentne sociološke literature, sa fokusom na uspjeh djece u školi oblikovan društvenim i porodičnim uticajima. Drugi dio rada sastoji se iz istraživanja, koje je sprovedeno kako bi se ustanovio uticaj porodičnih i društvenih nejednakosti na postizanje uspjeha učenika i učenica u školi.

1. Definisanje osnovnih pojmova

1.1 Djeca osnovnoškolskog uzrasta

Dijete, kao samostalna ljudska jedinka, predstavlja unikatnu ličnost sa skupom karakteristika koje su rezultat kombinacije njegovog genetskog nasleđa, društvenog okruženja i ličnih osobnosti, koje utiču na dostizanje intelektualnog, emocionalnog i stvaralačkog nivoa razvoja. U kategoriju djece osnovnoškolskog uzrasta ubrajamo djecu uzrasta od 6 do 15 godina. Djeca ovog uzrasta stiču nova iskustva i sazrijevaju za početak školskog učenja. Odlikuju ih intenzivnija druženja sa svojim vršnjacima i izlazak iz uskog porodičnog kruga. Intelektualni i socijalni napredak u razvoju djece teče različitim brzinama. Imaju različite interese, sposobnosti, aspiracije ka uspjehu i intelektualne potencijale. Međutim, postoje i zajednička ostvarenja koja mnoga djeca postižu u dobi od 6 do 15 godina. U skladu sa uzrasnim rastom dece, primijećuje se razvoj i usvajanje novih, uzbudljivih i samo njima svojstvenih intelektualnih, socijalnih, emocionalnih, fizičkih i moralnih sposobnosti.¹

Rast i razvoj svakog djeteta je individualan i osoben. Međutim, ono što je karakteristično za razvojni period djece osnovnoškolske dobi, jeste ubrzan intelektualni, socijalni, tjelesni i emocionalni razvoj. Svaka od navedenih komponenti razvoja ima važnu ulogu u razvoju ličnosti djeteta. Prilagođavanje pristupa svakom djetetu ima esencijalnu ulogu u pružanju pomoći djeci na putu dostizanja njihovih punih potencijala. U ovoj uzdrasnoj dobi, kako ističe dr Ranko Rajović, mozak dostiže 95% kapaciteta svog razvoja.² Upravo zbog te činjenice, veoma je važno centralizovati položaj svakog djeteta u obrazovnom sistemu. Obezbjediti centralizovan položaj svoj djeci podjednako, treba da bude glavni cilj obrazovne politike svakog društva.

¹ Vidi: The Growing Child: School-Age (6 to 12 Years). (n.d.). *Stanford Children's Health*. Pristupljeno 13.09.2023., u 11:30, sa <https://www.stanfordchildrens.org/en/topic/default?id=the-growing-child-school-age-6-to-12-years-90-P02278>

² Vidi: Rajović, R. (2014). *NTC 2 - Kako uspešno razvijati IQ deteta kroz igru: Uzrast 4 do 8 godina*, Smart production, str. 21-25.

1.2 Porodica i njen uticaj na razvoj djece i njihov uspjeh u školi

Porodica predstavlja skupinu ljudi koji su povezani rodbinskom vezom, brakom ili usvajanjem. Koncept porodice razlikuje se u različitim kulturama i zajednicama, međutim, ono što obično karakteriše porodičnu zajednicu jesu odnosi koji se temelje na ljubavi, poštovanju, emocionalnom podržavanju i socijalnom podsticanju. Porodica, kao primarna zajednica, ima uticaj na oblikovanje dječijih vrijednosti, identiteta, intelektualnog i kasnije akademskog razvoja. Porodica predstavlja odskočnu dasku u procesu razvoja ličnosti djece.

Porodica, kao temeljna društvena jedinica koju čine najbliži srodnici, manifestuje se u različitim oblicima. Među ključnim tipovima porodica ističu se: jednoroditeljske, potpune, nuklearne, proširene, autoritarne, demokratske, monogamne, poligamne, matrijarhalne, patrijarhalne i jezgraste porodice. Svaka od navedenih porodica ima svoje specifične karakteristike.

Jednoroditeljska porodica predstavlja okruženje u kojem djeca odrastaju pod vođstvom jednog roditelja, obično bez prisustva drugog roditelja ili starijih članova porodice, što može biti posljedica razvoda, nedostatka sposobnosti jednog roditelja da adekvatno brine o porodici ili smrti jednog od supružnika.

Nasuprot tome, potpunu porodicu karakteriše harmoničan sklad upotpunjen prisustvom oba roditelja i djece, stvarajući uravnoteženo okruženje.

Proširena porodica podrazumijeva zajednicu u kojoj žive tri generacije. Kao i svi ostali oblici porodica, proširene porodice imaju svoje prednosti i nedostatke.

Autoritarne porodice često dijele sličnosti sa patrijarhalnim porodicama, gdje otac predstavlja centralni autoritet. Nasuprot tome, demokratske porodice pružaju prostor svim svojim članovima da izraze svoje mišljenje i slobodno donose odluke u skladu sa svojim vrijednostima i interesima. Monogamne porodice podrazumijevaju zajednice između dva partnera, dok se u poligamnim porodicama jedan od partnera vezuje za više osoba.

Raznolikost porodičnih struktura i dinamika imaju značajan uticaj na razvoj djece, oblikujući njihove emocionalne, socijalne i kognitivne sposobnosti tokom formativnih godina.³

³ Vidi: Dobrić, T., & Andrić, A. (2020). Tipovi porodice i njihov uticaj na pravilni razvoj i vaspitanje dece. *Nauka bez granica III*, 171-183.

U razvoju ličnosti djece unutar porodice, svaki član ima svoju specifičnu ulogu i utiče na razvoj djece i postizanje njihovog uspjeha u školi. Posebno se ističe neminovna važnost majčinske uloge. Iako se ta uloga razlikuje među različitim kulturama i društvima, njen značaj ostaje univerzalan. Majke pružaju ljubav, emocionalnu podršku i brinu se o zadovoljenju potreba djeteta, što su samo neki od aspekata njihove mnogobrojne uloge unutar porodice. Međutim, ne smije se zapostaviti uloga očeva u porodici. Njihov doprinos razvoju djece podjednako je bitan kao i doprinos majki. Iako uloga očeva može varirati zavisno od društvenog konteksta, često uključuje pružanje ljubavi i zadovoljenje dječjih potreba, ali ima i nezamjenljivu ulogu u stvaranju osjećaja sigurnosti i zaštite. Svaki član porodice ima jedinstvenu ulogu u razvoju djece, uključujući roditelje, braću, sestre i ostale članove porodice. Porodični odnosi pridonose postizanju obrazovnih uspjeha djece, a raznovrsnost uloga unutar porodice obogaćuje djetetov karakter, sposobnosti i vještine.

Porodica djeteta ima snažan uticaj na socijalni, emocionalni, kognitivni, moralni i fizički razvoj djece. Roditelji imaju moć da upravljaju svim aspektima porodičnog života, što podrazumijeva medicinsku njegu djece, formiranje njihovih zdravstvenih navika, uključivanje u kućne poslove i razvoj radnih navika, rekreativne aktivnosti, podsticanje kontakata sa užom i širom društvenom zajednicom, članovima vršnjačkih grupa itd.⁴ Za pravilan rast djetetu je potrebna podrška, toplina, individualni pristup, osjećaj pripadnosti, dostupnost sredstava za učenje, na šta porodica ima itekakav uticaj.⁵ Pored toga, socioekonomske varijable i obrazovanje roditelja igraju značajnu ulogu u ostvarivanju povoljnih uspjeha učenika i učenica u školi. Stoga, djeca čiji roditelji imaju viši socio-ekonomski status (SES) i viši nivo obrazovanja imaju veće poštovanje i ozbiljnost prema učenju, uvjerenost u svoje sposobnosti, jaču radnu orijentaciju i motivaciju i mogu koristiti bolje strategije učenja od djece čiji roditelji imaju niži socijalno-ekonomski status i niži nivo obrazovanja.⁶

Može se konstatovati da je porodica jedan od najznačajnijih faktora u razvoju djece. Roditelji koji su uključeni u obrazovni proces svog djeteta, direktno ili indirektno, utiču na motivaciju, napredovanje i sveukupan razvoj svoje djece. S druge strane, smatra se da roditelji koji

⁴ Vidi: Ali, S. R., McWhirter, E. H., & Chronister, K. M. (2005). Self-efficacy and vocational outcome expectations for adolescents of lower socioeconomic status: a pilot study. *Journal of Career Assessment*, 13(1), 40–48.

⁵ Vidi: Didsbury, M. S., Kim, S., Medway, M. M., et al. (2016). Socio-economic status and quality of life in children with chronic disease: a systematic review. *Journal of Paediatrics and Child Health*, 52(12), 1062–1069.

⁶ Vidi: Balachandran, V., Sohaib, A., Iman, N., & Bemnet, A. (2023). The Impact of Low Socioeconomic Background on a Child's Educational Achievements. *Education Research International*, Vol.2023, Article ID 6565088.

nisu uključeni u obrazovni proces svoje djece, demotiviraju i demoralizuju svoju djecu zbog nemara, što se naravno negativno odražava na njihova postignuća.⁷

Porodica predstavlja jedan od ključnih faktora obrazovnih postignuća učenika i učenica u osnovnoj školi. Njen se značaj, u obrazovnom svijetu djece, ogleda kroz izražen uticaj na obrazovna postignuća u školi.

1.3 Porodične nejednakosti

Svaka porodica ima svoje osobenosti po kojima se razlikuje od ostalih. Neke osobenosti porodice pozitivno utiču, dok druge negativno utiču na razvoj djece i postizanje povoljnih obrazovnih rezultata u školi. Sve te osobenosti mogu se pripisati porodičnim nejednakostima. U ovom radu, bavićemo se onim porodičnim nejednakostima koje su najzastupljenije i koje ostvaruju dubok trag na razvoj djece. Porodična atmosfera, afektivna privrženost članova porodice, uključenost roditelja u obrazovni proces, struktura porodice, mjesto stanovanja, kvalitet obrazovnih ustanova koje djeca pohađaju, socijalni status porodice, stepen obrazovanja roditelja, zaposlenost roditelja, adaptiranost porodice, broj članova porodice itd. predstavljaju upravo one faktore koji utiču na razvoj djece u zdrave i uspješne ličnosti. Zbog nesrazmjernog dejstva tih faktora nastaju porodične nejednakosti koje utiču na postizanje obrazovnih uspjeha djece.

Porodična atmosfera nije jednaka u svakoj porodici. Ona umnogome zavisi od roditeljskog stila vaspitavanja, kao i od stila kojim su vaspitani sadašnji roditelji. Podrška i uključenost roditelja u dječiji svijet, upućivanje na poštovanje moralnih načela i normi, pozitivan stav i atmosfera u kojoj ne dominira stres, utiču na cjelokupan razvoj djece. Rezultati istraživanja ukazuju na poboljšanje učeničkih postignuća kod djece čiji su roditelji aktivnije uključeni u školski život, u poređenju sa onima čiji su roditelji manje angažovani. Uključenost porodice u školu snažno je povezana s uspjehom učenika, dok su faktori poput porodičnog prihoda, obrazovanja roditelja i etničke pripadnosti imali manji uticaj. Primjetno je da je jaz u početnim vještinama pismenosti

⁷ Vidi: Naite, I. (2021). *Impact of Parental Involvement on Children's Academic Performance at Crescent International School, Bangkok, Thailand*. IOP Conf. Series: Earth and Environmental Science, 690 (2021), 012064.

između djece čije su majke imale različito obrazovanje nestao kada je uključenost porodice bila visoka.⁸

Odnosi među članovima porodice, takođe predstavljaju porodičnu osobenost. Pružanje ljubavi djeci i ostvarivanje pozitivne afektivne privrženosti, jedan su od primarnih uslova za zdrav razvoj djece. Prema teoriji roditeljskog prihvatanja ili odbijanja, za razvoj djeteta je najvažnije roditeljsko prihvatanje. Ukoliko roditelj na obezbijedi zadovoljavanje te potrebe kod svog djeteta vrlo je vjerovatno da će doći do karakterističnog emocionalnog i bihevioralnog reagovanja. Pod tim se podrazumijevaju razni oblici problematičnog ponašanja, loša slika o sebi, loše školsko postignuće, anksioznost i nesigurnost.⁹ Odbačena djeca se suočavaju sa problemima u socijalizaciji, agresivnim ponašanjem, usamljenošću, povlačenjem u sebe, nemogućnošću sklapanja prijateljstava i razvoja osjećaja pripadnosti određenoj društvenoj grupi.¹⁰

Razlike u porodičnoj strukturi odnose se na: broj članova porodice, njihov generacijski jaz, odsustvo jednog ili oba roditelja, bračno stanje roditelja. Svaka od navedenih struktura porodice može naići na one prepreke ili uspone koje utiču na formiranje nejednakosti među djecom u procesu obrazovanja. Tako, istraživanja pokazuju da djeca razvedenih roditelja obično imaju više problema u ponašanju, emocionalne teškoće i loše socijalne odnose, što svakako rezultira i lošim uspjehom u školi. Takođe, utvrđeno je da djeca razvedenih roditelja često ispoljavaju veće poteškoće u ponašanju, suočavaju se sa emocionalnim izazovima i problemima u socijalnim odnosima, što često dovodi do lošeg akademskog uspjeha. Ove tegobe često imaju dugoročne posljedice na djecu razvedenih roditelja, što se može manifestovati kroz reprodukciju negativnih obrazaca ponašanja, niži nivo obrazovanja, izloženost većem nivou stresa u profesionalnom i privatnom životu, što sve zajedno može rezultirati opštim lošim zdravstvenim stanjem i emocionalnim blagostanjem.¹¹

Rezultati brojnih istraživanja ukazuju na to da mjesto stanovanja porodice ima važnu ulogu u obrazovanju djece. Djeca koja stanuju u ruralnim i urbanim područjima često ostvaruju značajne

⁸ Vidi: Dearing, E., Kreider, H., Simpkins, S., & Weiss, H. B. (2006). Family involvement in school and low-income children's literacy performance: Longitudinal associations between and within families. *Journal of Educational Psychology*, 98, 653-664. (u van Voorhis et al., 2013).

⁹ Vidi: Tuce, Đ., & Bektašević, A. (2019). Odnos između percipiranog roditeljskog prihvatanja u djetinjstvu i percipiranog partnerskog prihvatanja u odrasloj dobi. *Filozofski fakultet, Univerzitet u Sarajevu*, 76.

¹⁰ Vidi Klarin, M. (2006). *Razvoj djece u socijalnom kontekstu – roditelji, vršnjaci, učitelji kontekst razvoja djeteta*. Jastrebarsko: Naklada Slap; Zadar: Sveučilište u Zadru, str.150.

¹¹ Vidi: Centar za prava deteta. (2021). *Djeca i razvod – kako podržati dijete tokom i nakon razvoda roditelja*. November 2021, Beograd.

razlike u obrazovnim postignućima. Kako ističe sociolog Karl Alexander (2016), loša iskustva djece koja stanuju u ruralnim područjima su izraz nepovoljnih porodičnih uslova i izbora. Odlučujući gdje će živjeti, roditelji, određuju karakter izloženosti svoje djece društvenom okruženju i školi koju će pohađati. Porodica, socijalno okruženje i škola kao preklapajuće sfere vrše istovremene uticaje na razvoj djece, bez obzira da li su oni više ili manje povoljni.¹² Porodice koje su promijenile mjesto stanovanja, iz jedne u drugu društvenu sredinu, susreću se sa procesom adaptacije na kulturu i život društva čiji su postali član. Proces adaptacije snažno utiče na djecu, naročito ako je riječ o adaptaciji koja uključuje poznavanje stranog jezika, što svakako, zahtijeva poseban pristup ovoj djeci u obrazovnom procesu.

Školska postignuća djece umnogome zavise od porodičnog porijekla.¹³ Uticaj porodičnog porijekla često se proučava u kontekstu etničkog porijekla roditelja, obrazovnih dostignuća i klasnog položaja, dok je finansijska situiranost porodice, kao tema izučavanja, na margini. Ipak, recentna istraživanja pokazuju da je ekonomska situiranost porodice snažno povezana s dječjim izborom obrazovanja i ostvarenim uspjehom, a to je čak evidentno i u ravnopravnim društvima kao što su Norveška i Švedska.¹⁴ Da bi se odgovorilo na pitanje koliko su prihodi i bogatstvo roditelja važni, ključno je uzeti u obzir dominantni fokus većine studija na akademski uspjeh ili rezultate kognitivnih testova. Najčešće se ispituju koliko se školski uspjeh djece razlikuje u prosjeku između socioekonomskih grupa, etničkog porijekla i pola. Međutim, fokus samo na prosjek u akademskom i kognitivnom učinku djece je nedovoljan kako bi se odredili razlozi njihovog stanja i postignuća. Djeca na različite načine zavise od ekonomskih resursa roditelja, a to pokazuje i slučaj s dječjim obrazovnim izborima i porijeklom društvene klase.¹⁵ Socijalni status roditelja i njihova zaposlenost umnogome određuju količinu i kvalitet vremena provedenog sa djecom.

Stepen obrazovanja roditelja, ne samo da utiče na opšti stav djece prema školi i obrazovanju, već pruža mogućnost roditeljima da djeci budu saveznici u obrazovnom razvoju.

¹² Vidi: Alexander, K. (2016). Is It Family or School?: Getting the Question Right. *RSF: The Russell Sage Foundation Journal of the Social Sciences*, 2(5), 18-33, str. 18-33.

¹³ Vidi: Breen, R., & Jonsson, J.O. (2005). Inequality of Opportunity in Comparative Perspective: Recent Research on Educational Attainment and Social Mobility. *Annual Review of Sociology*, 31, 223-243, str. 223-243.

¹⁴ Vidi: Wiborg, Ø. N., & Gratz, M. (2022). Parents' income and wealth matter more for children with low than high academic performance: Evidence from comparisons between and within families in egalitarian Norway. *Research in Social Stratification and Mobility*, 79, 100692.

¹⁵ Vidi: Bernardi, F., & Cebolla-Boado, H. E. (2014). Previous school results and social background: Compensation and imperfect information in educational transitions. *European Sociological Review*, 30, 207-217, str. 207-217.

Istraživanja o uticaju demografskih varijabli roditelja na akademska postignuća učenika u srednjoj školi Crescent International School u Americi, pokazuju da većina roditelja uključenih u obrazovanje svoje djece ima fakultetske i magistarske diplome.¹⁶ Ove rezultate podržava i studija, koju su sprovedi sociolozi Lee i Bowen (2006), koja je otkrila da je veća vjerovatnoća da će roditelji, koji imaju dvogodišnje ili više fakultetsko obrazovanje, učestvovati na školskim konferencijama, sastancima ili aktivnostima. Osim toga, obrazovani roditelji imaju tendenciju da češće razgovaraju o obrazovnim i školskim pitanjima sa svojom djecom i očekuju više obrazovne uspjehe od svoje djece.¹⁷

Navedene porodične nejednakosti koje djecu čine vulnerabilnom u procesu obrazovanja, zahtijevaju individualizovan pristup svakom djetetu. Formulisanje i realizacija plana pružanja pomoći i adaptacije je u prvom redu ključni zadatak prosvjetnih radnika, ali i svih članova društva.

1.4 Društvo i njegov uticaj na razvoj djece i njihov uspjeh u školi

Društvo predstavlja organizovanu, kompleksnu zajednicu ljudi koja ima osobene socijalne, kulturne, etičke, ekonomske i političke karakteristike. Ta zajednica svojim djelovanjem uspostavlja norme koje oblikuju interakciju njenih članova. Ono što je zajedničko svim društvima jeste složena mreža međusobno povezanih elemenata koja gradi temelje svake zajednice. Svi ti elementi zajedno stvaraju isprepletenu strukturu koja čini jedinstvenu cjelinu. Obrazovanje ima snažne veze s kulturnim razvojem društva pa je međusobno povezano s zdravljem, politikom, pravosuđem i svim ostalim aspektima zajednice. Snažan uticaj društvenih normi, socijalnih osobenosti, kulturnog i ekonomskog razvoja društva, odražava se na djecu tog društva. Razvoj djece duboko je uslovljen dejstvom društvenih faktora. Kvalitet obrazovanja, socioekonomski razvoj društva, kultura, mediji, vršnjački uticaji, zdravstvena zaštita, politika, zaštita dječijih prava, zajedno utiču na intelektualni, emocionalni i socijalni razvoj djece i na osiguravanje ravnopravnosti u društvu.

¹⁶ Vidi: Naite, I. (2021). *Impact of Parental Involvement on Children's Academic Performance at Crescent International School, Bangkok, Thailand*. IOP Conf. Series: Earth and Environmental Science, 690 (2021), 012064.

¹⁷ Vidi: Jung-Sook, L., & Bowen, N. (2006). *Parent Involvement, Cultural Capital, and the Achievement Gap among Elementary School Children*. *American Educational Research Journal*, 43(2), 193-218, str. 193-218.

Opšte je poznata činjenica da je obrazovanje temeljni mehanizam za sveukupni napredak i razvoj društva. Obrazovanje ne utiče samo na postignuća na individualnom nivou, već takođe oblikuje kvalitet radne snage i sposobnost inovacija, na čemu počiva i potencijal razvoja nacije i društva uopšte.¹⁸ To je evidentno i na primjeru sprovođenja obaveznog obrazovanja i otvaranja većeg broja škola, čime se prosječni broj godina školovanja značajno povećao. Uprkos tome, zbog nedostatka obrazovnih resursa i njihove nejednake distribucije, različiti problemi obrazovne nejednakosti tek treba da budu riješeni i poboljšani.¹⁹ Jedna od osnovnih svrha obrazovanja jeste obezbjeđivanje ravnopravnosti u društvu pružanjem jednakih prilika za obrazovanje svim pojedincima. Osjetljivost kurikuluma na različitost društvenih struktura, podstiče uvažavanje i podršku vulnerabilnim skupinama. Prevencija diskriminacije unutar obrazovnog sistema i kontinuirano praćenje rezultata učenja doprinose stvaranju pravednog i inkluzivnog okruženja. Bez pružanja pomoći i usmjeravanja od strane visokokvalifikovanih nastavnika u osnovnoj školi i srednjoškolskom obrazovanju, složeniji procesi učenja djece, kojeg zahtijeva visokoškolsko obrazovanje, bili bi gotovo nemogući. Kontinuirana i akumulativna priroda obrazovanja znači da obrazovne mogućnosti pojedinca počinju još od osnovne i srednje škole. Stoga je bez temeljne analize obrazovnih procesa teško u potpunosti razumjeti mehanizme različitih društvenih faktora na obrazovne mogućnosti i akademska postignuća djece. Prema tome, cilj obaveznog obrazovanja bi trebalo da podrazumijeva osiguranje pravednosti, čime se uticaji društvenih nejednakosti svode na najniži mogući nivo. Jednakost obaveznog obrazovanja ne bi trebalo da se ogleda samo u jednakim mogućnostima ulaska u školu, već i u njegovoj nezavisnosti od porodičnog porijekla i drugih društvenih kategorija.²⁰

Kultura društvene grupe u kojoj dijete odrasta predstavlja značajan faktor u formiranju njegovog identiteta i ponašanja. Norme, vrijednosti i očekivanja koje zajednica nameće djetetu igraju ključnu ulogu u integraciji i razvoju osjećaja prihvaćenosti djeteta datom okruženju. Nacionalna kultura posebno utiče na oblikovanje ponašanja i bontona djeteta, pružajući jasne smjernice o tome kako se treba ponašati u zajednici i prilagoditi se društvenom okruženju. Razvoj kulture na nacionalnom nivou, uveliko utiče na razvoj djece tog društva. Osim toga, razvoj kulture

¹⁸ Vidi: Zhonglu, L., & Zeqi, Q. (2018). How does family background affect children's educational achievement? Evidence from Contemporary China. *The Journal of Chinese Sociology*, 5(13).

¹⁹ Vidi: Yang, D. (2006). *The ideality and reality of fairness of education in China*. Beijing: Peking University Press.

²⁰ Vidi: Vidi: Zhonglu, L., & Zeqi, Q. (2018). How does family background affect children's educational achievement? Evidence from Contemporary China. *The Journal of Chinese Sociology*, 5(13).

umnogome određuje odnos društva prema nejednakim položajima djece u njemu. Put ka razvijenom društvu prožet je obrazovanjem. Mnoga istraživanja ukazuju na potrebu za obrazovanjem u procesu razvoja društva i njegove kulture kao i da podrška kroz odgovarajuće primijenjene programe, uz kulturnu razvijenost društva, pozitivno utiče na dječji razvoj.²¹

Zahvaljujući razvoju savremenih komunikacionih i informacionih tehnologija, djeci su sve više dostupna sredstva masovne komunikacije. Mediji imaju sve snažniji uticaj na razvoj djece, a time i na njihov uspjeh u školi. Prema podacima UNICEF-a, više od 93% ispitanika je izjavilo da ima i TV i pametni mobilni telefon u kući, kompjuter 74% , a tablet 34%, dok 77% djece ima sopstveni pametni telefon. Djeca su u velikom procentu, izjavila da svakodnevno gledaju televiziju, dok takođe veliki broj izjavljuje da uopšte ne sluša radio (52%), a još manji broj čita štampano izdanje dnevnih novina (78%). Mali procenat djece čita štampane knjige (25%), jednom nedjeljno (16%), 3-4 dana u nedjelji 11%, dok samo 16% ispitanika čita svakodnevno.²² Rasprostranjenost sredstava masovne komunikacije, kao i učestalost njihovog korišćenja ukazuje na visok nivo uticaja medija na djecu i njihov razvoj. Uticaj medija na dječji razvoj može biti pozitivan ili negativan, što zavisi od orijentacije djeteta. Ključni faktori koji određuju ovu orijentaciju su podrška i kontrola koju dijete dobija od roditelja ili staratelja. Ovi uslovi nisu jednako dostupni svakom djetetu, niti su isti. Ova različitost stavlja djecu u nejednake položaje u procesu obrazovanja. Mediji mogu narušiti zdravlje djeteta ukoliko se koriste prerano, prečesto i na način koji nije prilagođen dobi djeteta. Stručnjaci stoga ističu da intenzivna zaokupljenost medijima može ozbiljno narušiti komunikaciju roditelja i djeteta.²³

Okruženje vršnjaka igra značajnu ulogu u formiranju ličnosti i postizanju uspjeha u školi. Socijalni uticaji vršnjaka, kao i kohezija grupe u školskom i društvenom kontekstu, oblikuju položaj pojedinca u grupi, što se može analizirati kroz koncept klasifikacije vršnjačkog statusa u pet kategorija ili sociometrijskih grupa: popularni/prihvaćeni, odbaćeni, zanemareni, kontroverzni i prosječni. Veoma je važno istaći da su djeca u osnovnoj školi posebno osjetljiva na prihvatanje ili neprihvatanje od strane svojih vršnjaka. Oni koji su izloženi negativnim uticajima i neprihvatanju u grupi, često razvijaju asocijalno ponašanje, imaju poteškoće u uspostavljanju

²¹ Vidi: Babić-Kekez, B. (2021). *Pedagoška kultura roditelja*. Visoka škola strukovnih studija za vaspitače „Mihailo Palov”, Vršac.

²² UNICEF. (2018). *Istraživanje o konzumaciji medija među djecom u Crnoj Gori*. Tehnički izvještaj, Agencija za elektronske medije, IPSOS, Medijska pismenost.

²³ Vidi: Milošević, S. (2021). *Uticaj digitalnih medija na djecu*. Zbornik radova Konferencija Mediji i ekonomija (MES), No.7., str. 13.

pozitivnih odnosa s drugima, teže se socijalizuju, drže pažnju i koncentraciju, što rezultira lošim školskim uspjehom.

Neprihvatanje od strane vršnjaka može imati ozbiljne posljedice na cjelokupno funkcionisanje djeteta, uključujući manjak samopouzdanja, socijalnu anksioznost, depresivno raspoloženje i osjećaj usamljenosti. Ako ovo neprihvatanje postane stalna pojava tokom dužeg vremenskog perioda ili godina, može biti izazovno prevazići ga.²⁴

U grupu društvenih faktora koji utiču na razvoj djeteta i njegov uspjeh u školi su svakako i zdravstveni uslovi u kojima dijete prebiva. Razvoj zdravstvenog sistema u društvu direktno utiče na razvoj djece pružajući im pravovremenu medicinsku njegu i prevenciju bolesti. Dostupnost preventivne medicine i redovnih pregleda smanjuje rizik od ozbiljnih zdravstvenih problema koji bi mogli ometati intelektualni razvoj. Psihološka podrška i pristup mentalnoj zdravstvenoj njezi pomažu djeci u suočavanju s emocionalnim problemima. Djeca koja imaju pristup kvalitetnoj zdravstvenoj njezi imaju mogućnost redovno pohađati školu i aktivno učestvovati u obrazovnom procesu. Međutim, pojedine društvene nejednakosti i pristup zdravstvenoj njezi mogu stvoriti prepreke za optimalni razvoj djece iz marginaliziranih zajednica.

Politika jednog društva i njen razvoj imaju snažan, indirektan uticaj na razvoj djece i na cjelokupni obrazovni sistem kroz njegovo finansiranje i osiguravanje jednakog pristupa obrazovanju. Podrška inovativnim obrazovnim praksama, kao i politika rane intervencije, mogu poboljšati rezultate učenja i rješavati razvojne probleme kod djece. Društvo koje ima razvijenu politiku usmjerenu na pružanje povoljnih uslova za rast i razvoj sve djece utiče na oblikovanje životnih puteva djece i doprinosi njihovom individualnom i društvenom napretku. Djeca bivajući okružena različitim društvenim i političkim okruženjem, rastu i razvijaju se u nejednakim uslovima i pod nejednakim sistemima podrške, pomoći i usmjeravanja. Prema tome, razvoj politike jednog društva doprinosi stvaranju društvenih nejednakosti koje utiču na obrazovne ishode djece.

Politiku i njenu razvijenost možemo povezati sa usvojenošću dječijih prava i sa njihovim poštovanjem i primjenom. Kroz poštovanje prava djece, osigurava se osnov za budućnost u kojoj će svako dijete imati priliku da ostvari svoj puni potencijal i da doprinese društvenoj zajednici. Nejednake uslove odrastanja imaju djeca koja odrastaju u društvu koje narušava njihova prava u odnosu na djecu koja rastu i razvijaju se u društvu koje poštuje i pridržava prava djece. Prema

²⁴ Vidi: Radovanović, T. (2022). *Socijalno ponašanje i vršnjački status učenika na ranom osnovnoškolskom uzrastu*. Doktorska disertacija, Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski Fakultet.

dječijem mišljenju, diskriminacija djece manifestuje se na različitim nivoima, i to: nejednakost među djecom, neravnopravnost u školi uključujući ocjenjivanje koje se često zasniva na finansijskom i društvenom položaju, nacionalne podjele, vjerska diskriminacija. Takođe, postoji nedostatak poštovanja različitosti i omalovažavanje različitih grupa, poput siromašne djece, djece s posebnim potrebama, djece Roma i Egipćana, kao i stigmatizacija „super“ i „loših“ đaka.²⁵ Svaki postupak nepoštovanja dječijih prava umnogome ostavlja trag na pravima nezahvaćenu djecu, čini ih vulnerabilnim i širi ionako visok stepen nejednakosti uslova za napredak sve djece.

Distribucija obrazovnih resursa se može uveliko razlikovati u ruralnim i urbanim područjima. Analize pokazuju da gradska djeca imaju znatno bolji akademski uspjeh od djece koja žive na selu. Uopšte uzev, postoje tri razlike u načinu na koji porodično porijeklo utiče na akademska postignuća ruralnih i urbanih učenika: Uticaj socijalno-ekonomskog statusa porodice na postignuća učenika u urbanim sredinama veći je nego kod učenika u ruralnim područjima. Socio-ekonomski status porodice je razlog 20,8% razlike u akademskom uspjehu učenika iz urbanih sredina i 6,4% razlike u akademskom uspjehu učenika iz ruralnih područja. Porodično porijeklo ima značajne urbano-ruralne razlike u mogućnosti nabavke dodatnih obrazovnih usluga (privatnih časova, kurseva, itd), a socio-ekonomski status objašnjava 29,5% razlike u omogućavanju dodatnih obrazovnih usluga od strane urbanih porodica i 11,6% razlike usluga obrazovanja kod seoskih učenika. Akademski uspjeh učenika koji potiču iz ruralnih područja, odlikuje se višim stepenom angažovanja u učenju; koeficijent napora učenja na akademski učinak seoske djece je za 0,16 viši nego kod gradske djece.²⁶

Utvrđeno je prethodnim razmatranjem i analizom da na intelektualni, psihološki, fizički i emocionalni razvoj djece utiče i socioekonomski status roditelja. Sve više podataka ukazuje na veze između nižeg socio-ekonomskog statusa i poteškoća u učenju djece, što ima uticaj na kvalitet univerzitetskog obrazovanja i postignuća djece i mladih.²⁷ Brojne studije ukazuju na to da niski socio-ekonomski status porodica negativno utiče na akademski učinak djece koja su migrirala iz ruralnih u urbana područja. Međutim, procesi koji stvaraju ovu vezu nisu u potpunosti razjašnjeni. Socioekonomska pozadina djece mjeri se korištenjem podataka o zanimanju roditelja, porodičnim

²⁵ Unicef i Ministarstvo rada i socijalnog staranja. (2019). *Strategija za ostvarivanje prava djeteta 2019-2023*. Podgorica, Vlada Crne Gore Ministarstvo rada i socijalnog staranja.

²⁶ Vidi: Zhonglu, L., & Zeqi, Q. (2018). How does family background affect children's educational achievement? Evidence from Contemporary China. *The Journal of Chinese Sociology*, 5(13).

²⁷ Vidi: Zheng, J., Fang, L., Fan, H. (2021). Evaluating the statistical model for socioeconomic status and child development. *Aggression and Violent Behavior*, Article ID 101707.

prihodima, obrazovanju roditelja ili kombinacijom ovih faktora.²⁸ U studiji koju su sproveli Balachandran et al. (2023), utvrđeno je da prihodi roditelja imaju veliku ulogu u obrazovnim postignućima djece, pri čemu djeca sa niskim socio-ekonomskim statusom imaju loš uspjeh u nastavi. Roditelji koji se bave polukvalifikovanim ili nekvalifikovanim poslovima, veoma često utiču na to da njihova djeca visoko obrazovanje posmatraju kao nedostižan cilj. Najčešći problemi koji proističu iz ovakvog društvenog okruženja su slabo pohađanje nastave, neredovnost i odustajanje. Roditelji koji ne ulažu u vlastito obrazovanje, nisu u mogućnosti da pomognu svojoj djeci u toku obrazovnog procesa, ne komuniciraju sa nastavnicima o učinku svog djeteta u školi, i samim tim ovi roditelji nisu u stanju da razumiju obrazovne potrebe svoje djece.²⁹ Porodični socio-ekonomski status, kao dio socijalnog miljea, prepoznat je kao važna odrednica dječjih obrazovnih mogućnosti i ishoda. Ova činjenica je poznata iako se malo zna o stabilnosti uticaja porodičnog socio-ekonomskog statusa na školski uspjeh djece tokom dužih istorijskih razdoblja.³⁰

Osigurati da sva djeca imaju jednake mogućnosti, da ravnopravno mogu napredovati u obrazovnom procesu koje društvo nudi, trebalo bi da bude primarni cilj obrazovne politike u svim meritokratskim društvima, u koje spada i Velika Britanija. Ipak, u navedenoj studiji nalazi sugerišu da su djeca iz porodica s niskim socio-ekonomskim statusom bila u nepovoljnom položaju u obrazovanju tokom prošlog vijeka. U društvima koja selektivno nagrađuju one s obrazovnim kvalifikacijama, redistribucija obrazovnih resursa, ključna je za slabljenje prenosa društvene i ekonomske nejednakosti među generacijama. S tim u vezi, otkrića sugerišu da je u Britaniji povezanost između porodičnog porijekla, društvenog statusa i obrazovanja djece ostala stabilna tokom vremena. Pravednost u obrazovanju ima za cilj smanjiti razlike u obrazovnim ishodima, raspodjelom obrazovnih resursa na načine koji izjednačavaju uslove za svu djecu – to jest, prilagođavanjem obrazovnih odredbi individualnim karakteristikama i potrebama učenika.³¹

Pregledom postojeće literature, a u kombinaciji sa situacijom u obrazovanju u Kini, autori Zhonglu Li, and Zeqi Qiu (2018) predlažu analitički okvir dat na slici 1.1.

²⁸ Vidi: Harju-Luukkainen, H., Vettenranta, J., Wang, J., Garvis, S. (2020). Family related variables effect on later educational outcome: a further geospatial analysis on TIMSS, 2015 Finland. *Largescale Assessments in Education*, vol. 8, Article ID 3.

²⁹ Vidi: Balachandran, V., Sohaib, A., Iman, N., Bemnet, A. (2023), *Op.cit.*

³⁰ Vidi: Von Stumm, S., Cave, S.N., & Wakeling, P. (2022). Persistent association between family socioeconomic status and primary school performance in Britain over 95 years. *npj Science of Learning*, 7(4).

³¹ Vidi: Von Stumm, S., Cave, S.N., & Wakeling, P. (2022). Persistent association between family socioeconomic status and primary school performance in Britain over 95 years. *npj Science of Learning*, 7(4).



Slika 1.1 Analitički okvir modela za procjenu obrazovnih postignuća djece

(Izvor: Zhonglu Li, Zeqi Qiu, 2018)

Škole čiji je osnovni cilj uspostavljanje jednakih mogućnosti i kvalitetnog obrazovnog procesa za sve učenike, nastoje da razviju prestižni nastavni kadar i uspješne učenike. Time se gradi pozitivno društveno okruženje i pozitivna atmosfera u kojoj se djeca osjećaju prijatno i podržano, što svakako doprinosi njihovoj ukupnoj produktivnosti, kreativnosti i motivaciji u obrazovanju. Kvalitet nastave koju djeca pohađaju u školi, kao i kvalitet sredine i društvenih odnosa, ne samo da direktno utiču na akademska postignuća djece, već utiču i na njihov stav prema učenju. Prema tome, kvalitet škole ima značajan pozitivan učinak na akademska postignuća djece, pozitivno utiče na stav prema obrazovanju, podstiče motivaciju, usredsređenost na rad i napredovanje u cjelini. Evidentno je da faktori poput: motivisanosti djece, istrajnosti u obrazovnim naporima, socio-ekonomskog statusa porodice, stava porodice prema procesu obrazovanja, koji utiče na formiranje stava djeteta prema obrazovanju, obrazovnih usluga i mogućnosti koje nudi tržište, društvene sredine, vršnjaka, utiču na osvarivanje obrazovnih postignuća djece.

1.5 Društvene nejednakosti

Društvene nejednakosti mogu obuhvatiti razne dimenzije, poput: kulturnih, ekonomskih, rodni, etničkih, socijalnih i obrazovnih nejednakosti.

Obrazovne nejednakosti odnose se na nejednake mogućnosti za ostvarivanje obrazovnih postignuća. Obrazovne, kao i sve druge društvene nejednakosti, pojavljuju se simultano, i njihov uticaj je gotovo nemoguće raščlaniti.

Rodne i etničke nejednakosti odnose se na nepravedno različiti položaj rodni i etničkih grupa u društvu. Te nejednakosti podrazumijevaju povoljan položaj samo određenih društvenih grupa, dok ostale grupe trpe uticaj tih nejednakosti.

Ekonomska dimenzija odnosi se na materijalno bogatstvo i prihode. Ekonomska nejednakost u društvu podrazumijeva nejednako raspoređena materijalna dobra.

Razvoj kulture jednog društva, kulturnih normi, umjetnosti, poštovanja ljudskih i dječijih prava, prihvatanja raznolikosti vjerskih, starosnih, etničkih, seksualnih i drugih uvjerenja, doprinosi razvoju društva, zastupljenost kulturnih i umjetničkih sadržaja, kao i izloženost djece kulturnim dobrima. Nisu sva djeca u jednakim mogućnostima prisustvati, slušati, vidjeti i učestvovati u kulturnim aktivnostima. Djeca koja odrastaju u kulturno nerazvijenim društvima često trpe različite oblike nejednakosti. Kulturno nerazvijena društva mogu se suočavati s brojnim izazovima koji utiču na djetinjstvo i razvoj djece. Upravo zbog toga, kultura predstavlja jednu od dimenzija društvenih nejednakosti.

Nasumični eksperimenti pokazuju da izlaganje boljem okruženju tokom (ranog) djetinjstva ima potencijal poboljšati postignuća i dugoročne obrazovne ishode.³² Rezultati ovih istraživanja sugerišu da, društveno porijeklo, koje oblikuje porodično okruženje i roditeljska angažovanosti i uključenost u obrazovni svijet djece, može stvarati društvene nejednakosti čak i kada ne postoje razlike u urođenim sposobnostima djece.

Osnovno obrazovanje u Njemačkoj je visoko standardizovano u pogledu nastavnih planova i programa, organizacionih struktura i obrazovanja nastavnika. U UK osnovno obrazovanje je sveobuhvatno u svim konstitutivnim zemljama, iako Engleska ima nešto jači naglasak na izboru roditelja i autonomiji škole. Međutim, u ostalim konstitutivnim zemljama autonomija škola je ograničenija. Kao i u Engleskoj, holandski sistem osnovnog obrazovanja visoko je decentralizovan, ali je autonomija škola uravnotežena snažnom ulogom inspektorata za obrazovanje.³³ Vidimo da jedan od mogućih rješenja suzbijanja obrazovnih i socijalnih nejednakosti jeste intezivan rad obrazovnih inspektorata.

³² Doyle, O. (2020). *The first 2,000 days and child skills*. *Journal of Political Economy*, 128, 2067–2122.

³³ Vidi: OECD. (2016). *Netherlands 2016: Foundations for the Future. Reviews of National Policies for Education*. Paris: OECD.; West, A., Blome, A. and Lewis, J. (2020). *What characteristics of funding, provision and regulation are associated with effective social investment in ECEC in England, France and Germany*, *Journal of Social Policy*, 49, str. 681–704.

Društvena nejednakost u postignućima utvrđena prije izlaganja školi objašnjava veliki udio društvene nejednakosti u postignućima među djecom školske dobi: oko 55-65% u UK i čak i do 65–80% u Njemačkoj i Holandiji. Rezultati ovog istraživanja upućuju na postojanost društvene nejednakosti u postignućima koja nije niža, već viša u pojedinim evropskim zemljama, koje se značajno razlikuju od anglofonih, u smislu svog obrazovnog i institucionalnog konteksta. Uočljivo je da mnoga istraživanja dolaze do rezultata koji ukazuju na to da razlike u školskim postignućima uslovljene socijalnim porijeklom se mogu objasniti mehanizmima nejednakosti koji su djelovali u godinama prije školskog života.³⁴ Dakle, pravovremenim pružanjem pomoći vulnerabilno dijelu zajednice, u cilju adaptacije i inkluzije u postojeće društvo, može se uticati na smanjenje društvenih nejednakosti.

Dalje, u SAD-u obrazovanje se obično percipira kao održiva strategija i instrument protiv siromaštva i društvene nejednakosti. Međutim, problem nejednakosti postoji unutar samog obrazovnog sistema. Zato što se pokazalo da je uključenost roditelja pozitivno povezana sa obrazovnim učinkom djece. Povećanje uključenosti roditelja identifikovano je kao moguća strategija za smanjenje jaza u obrazovnim postignućima djece. Učešće roditelja u školi može uključivati prisustvovanje roditeljskim sastancima, pohađanje programa sa učenicima i volonterske aktivnosti. Uključivanje roditelja u obrazovanje kod kuće može uključivati pružanje pomoći oko domaćih zadataka, razgovor o djetetovom školskom zadatku i iskustvima u školi, te raspodjele kućnih aktivnosti.³⁵

Istraživanja sprovedena u Latinskoj Americi dolaze do rezultata koji govore o pomoći koju roditelji pružaju djeci pri izradi domaćih zadataka. Postoji pozitivna korelacija između prihoda roditelja i roditeljskih stavova prema obrazovanju, kao i osposobljenosti roditelja u pružanju pomoći. Studije su pokazale da, porodice prosječnog i natprosječnog ekonomskog statusa, čine sve što mogu kako bi djeci pružile najbolje prilike za uspješan i ispunjen život. Istraživanje je takođe pokazalo da roditelji iz srednje klase osjećaju odgovornost u pružanju pomoći djeci u izradi domaćih zadataka.³⁶ Važno je napomenuti da je ekonomski status roditelja samo jedan od

³⁴ Vidi: Passaretta, G., Skopek, J., & van Huizen, Th. (2022). *Is Social Inequality in School-Age Achievement Generated before or during Schooling? A European Perspective*. *European Sociological Review*, 2022(38), 849–865.

³⁵ Vidi: Allen, E. E., & Hood, L. (2000). *Biotechnology, Inquiry, and Public Education*. *Trends in Biotechnology*, 1(8), 329–330.

³⁶ Vidi: Kremer-Sadlik, T., & Gutiérrez, K. (2013). *Homework and Recreation*. U E. Ochs & T. Kremer-Sadlik (Ur.), *Fast-Forward Family: Home, Work, and Relationships in Middle-Class America* (str. 130–150). University of California Press.

pomenutih faktora koji utiču na obrazovni uspjeh djece. Ipak, radi se o bitnom faktoru koji može imati dugoročne posljedice na obrazovni razvoj i život djece. Smanjenje ekonomske nejednakosti je jedna od ključnih komponenata u naporima za poboljšanje obrazovnog sistema i osiguranja jednakih prilika za svu djecu društva. Kako bi se proučio uticaj ekonomskih prilika porodice i stepen obrazovanja roditelja na obrazovni razvoj djece, potrebno je longitudinalno bavljenje ovom tematikom. Cilj takve studije bio bi identifikovati metode i ponašanja koje ove porodice i njihove škole mogu koristiti kako bi vulnerabilnoj djeci pružili prilike za uspješnu i ravnopravnu budućnost.³⁷

Interesantna je činjenica da praksa obrazovnog uključivanja roditelja sadrži dva centralna aspekta mezosistema u Bronfenbrennerovom (1986) ekološkom modelu kontekstualnih uticaja na razvoj djece:

1. Veze među odraslima u dječjim mikrosistemima i
2. Podudarnost u ponašanju, vrijednostima i stavovima u različitim društvenim okruženjima.³⁸

Prema tome, učešće roditelja u školi pojačava veze među odraslima u dva djetetova primarna mikrosistema, kući i školi. Primjena koncepata društvenog i kulturnog kapitala na mezosistem dom-škola, može podstaći bolje razumijevanje stalnog društvenog jaza i njegovog uticaja na ostvarena postignuća djece, te na osnovu toga proizilaze i moguća rješenja stvaranja ravnopravnijeg društva za svu djecu.³⁹

Društvene nejednakosti mogu ostaviti značajan trag na ličnost djeteta. Ekonomske situacije mogu djeci uskratiti one resurse koji su neophodni za dostizanje intelektualnog razvoja. Osim obrazovnih ograničenja, ekonomska nejednakost može uzrokovati i lišenje nužne zdravstvene zaštite, koja je jedna od primarnih potreba svakog djeteta. Rasne, rodne i druge vrste društvenih nejednakosti doprinose stvaranju izazova u procesu socijalizacije i formiranja identiteta djece. Život u određenom društvu znači i adaptaciju na to društvo, odnosno, na vrijednosti koje to društvo podržava. Društvo sa bogatom kulturom, itekako da predstavlja plodnu sredinu za razvoj djece i njihovih kulturnih i moralnih vrijednosti.

³⁷ Vidi: Vasquez, S., & Greenfield, P. (2020). *The Influence of Social Class on Family Participation in Children's Education: A Case Study*. *Revista Colombiana De Psicología*, 30(1), 133-147.

³⁸ Bronfenbrenner, U. (1986). *Ecology of the Family as a Context for Human Development: Research Perspectives*. *Developmental Psychology*, 22, 723-742.

³⁹ Vidi: Jung-Sook, L., & Bowen, N. (2006). *Op. cit.*

Iz svega navednog, možemo zaključiti da je od velikog značaja prepoznati sve društvene nejednakosti kojima je zatrovano jedno društvo. Njihovom identifikacijom na putu smo do stvaranja inkluzivnog društva koje nudi jednake prilike za svu djecu, zanemarujući socio-ekonomske, rodne, rasne i druge društvene nejednakosti.

2. Razvoj djece osnovnoškolskog uzrasta

2.1 Tjelesni razvoj

Osnovnoškolsko razdoblje je period karakterističan po ubrzanom fizičkom rastu i razvoju djece. Fizičke karakteristike djece osnovnoškolskog uzrasta variraju, odnosno, nemoguće je generalizovano govoriti o njima, jer nisu jednake za svako dijete. Za razvoj fizičkih osobina i kompetencija snažnu ulogu imaju nastava fizičkog vaspitanja i sport. Stoga bi nastava trebalo da bude raznovrsna i dosljedna, uz korištenje različitih fizičkih vježbi, kako bi se pri usavršavanju tjelesnih kvaliteta, mogle adekvatno formirati motoričke sposobnosti djece.⁴⁰ Korištenje raznolikih sredstava u nastavi fizičke kulture izuzetno je važno, budući da se u osnovnoškolskom uzrastu odvija intenzivan razvoj tijela. Nedostatak tjelesne aktivnosti (hipodinamija) neminovno dovodi do gubitaka u tjelesnom razvoju djece, do slabljenja imuniteta organizma, raznih zdravstvenih poremećaja, smanjenja mentalnih sposobnosti, i konačno do pada ukupne uspješnosti djeteta.

Svaki period školskog uzrasta ima svoje karakteristike, a ako proces vaspitanja i obrazovanja treba biti prilagođen uzrasnim osobenostima razvoja djece. Visina i težina djece u ovom uzrasnom periodu mogu značajno varirati između dječaka i djevojčica, ali i među djecom istog pola. Fizički razvoj je individualan za svako dijete i odvija se različitim tempom, međutim, redovne tjelesne aktivnosti i zdrava ishrana podržavaju optimalan fizički rast i razvoj. Antropometrijski podaci dječaka i djevojčica u ovom uzrastu pokazuju da i dječaci i djevojčice postižu relativno visok nivo iskorišćenja aerobne energije za rad mišića do dobi 10-11 godina. Upravo u ovoj dobi djeca su sposobna dugo vremena da rade ciklične vježbe umjerene i velike snage. Periodi intenzivnog razvoja pojedinih tjelesnih sposobnosti kod djece su različiti i osjetljivi. Tempo i intenzitet razvoja nisu isti za dječake i djevojčice. Obično su u vrijeme početka intenzivnog razvoja većine sposobnosti djevojčice 1-2 godine ispred dječaka. Djevojčice imaju najveće stope rasta u 14-15. godini i 16-17. godini, a dječaci u 9-10, 13-14. i 15-16. godini. Uzrast 13-15 godina je najpovoljniji za razvoj pokretljivosti u zglobovima. Djevojčice svih uzrasta imaju 20-30% više rezultate fleksibilnosti od dječaka. Rad na razvoju fleksibilnosti u osnovnoškolskoj i

⁴⁰ Vidi: Sabirovna, S.G., & Zafarjon, T.G. (2022). *Features of the Development of Physical Qualities in Primary School Age*. U Proceedings of International Conference on Developments in Education (str. 71-84). Toronto.

srednjoškolskoj dobi je 2 puta efikasniji nego u srednjoškolskoj dobi. Raspon pokreta se s godinama smanjuje, a stepen razvijenosti te sposobnosti znatno je teže nadoknaditi.⁴¹

Fizički rast i razvoj povezan je sa intelektualnim, moralnim, emocionalnim i socijalnim razvojem djece. Sve ove komponente su međusobno isprepletane i višestruko međuzavisne. Razvoj pokreta fine i krupne motorike doprinose intelektualnom razvoju tako što podržavaju razvoj: manipulacije predmetima, vještine pisanja, razvoj koncentracije, pažnje, memorije. Fizička aktivnost podstiče povećan protok krvi do mozga, što rezultira povećanom kognitivnom aktivnošću. Takođe, fizička aktivnost sa sobom često nosi nova poznanstva, druženje među djecom i time utiče na razvoj socijalizacije. Savladavanje prepreka i teškoća dovodi do jačanja fizičke ali i emocionalne snage djece. Posvećivanje pažnje pravilnom tjelesnom razvoju i redovnom praktikovanju sporta, može se smanjiti nivo stresa i anksioznosti, poboljšati raspoloženje, podstaknuti samopouzdanje i pomoći u suočavanju s emocionalnim izazovima.

2.2 Intelektualni razvoj

Shvatanje specifičnosti intelektualnog razvoja djece osnovnoškolskog uzrasta od presudnog je značaja pri pružanju podrške djeci u njihovom razvoju. Kao i većina drugih komponenti ličnosti, i inteligencija se kod djece razvija vlastitim, individualnim tempom. Veoma značajan period za razvoj inteligencije je period ranog djetinjstva. Djeca osnovnoškolskog uzrasta visoki postotak ukupnog intelektualnog potencijala razviju u ovom periodu. Od izuzetne je važnosti djecu izložiti takvoj obrazovnoj, kulurnoj, porodičnoj i društvenoj sredini i okruženju koja će podstaći razvoj nervnog sistema, odnosno inteligencije. Formiranje podsticajnog okruženja za razvoj intelektualnih kompetencija od izuzetne je važnosti. U formiranju podsticajnog okruženja učestvuju kako roditelji, tako i škola i šira društvena zajednica. Pozitivno i stimulativno društveno okruženje omogućava pravilan i zdrav intelektualni razvoj djece i omogućava dostizanje punih intelektualnih potencijala svakog djeteta.

⁴¹ Vidi: Sabirovna, S.G., & Zafarjon, T.G. (2022). *Features of the Development of Physical Qualities in Primary School Age*. U Proceedings of International Conference on Developments in Education (str. 71-84). Toronto.

Djeca u okviru intelektualnog razvoja, dostižu viši stepen kognitivnih sposobnosti i logičkog mišljenja. U ovom periodu kod djece se odvija progresivni razvoj koncentracije, pamćenja, pažnje i rezonovanja. Djeca razvijaju sposobnost razumijevanja apstraktnih pojmova. Razvoj govora i sposobnost jasnog izražavanja svojih misli, karakteristike su razvoja djece osnovnoškolskog uzrasta. Razvija se sposobnost analiziranja i logičkog razmišljanja, zatim, samostalnog donošenja zaključaka i razvoj kritičkog razmišljanja. Poseban naglasak ostavila bih na razvoj kritičkog mišljenja, koji ima značajnu ulogu tokom svih etapa razvoja djeteta, pa čak i u odrasloj dobi.

Brojna su istraživanja vršena upravo na temu razvoja inteligencije i uticaja određenih faktora na njen razvoj. Danas već znamo da na razvoj intelekta kod djece utiču genetika, lično angažovanje i motivisanost, kao i bogatstvo uticaja socijalnog okruženja. U tom smislu, naučnim istraživanjima se utvrdilo da su geni majke od ključne važnosti za oblikovanje i nasljeđivanje inteligencije kod djece. Međutim, po istraživanjima, genetika nije jedina odrednica inteligencije, budući da je samo 40-60% inteligencije nasleđeno, a ostalo čine stimulaturni ili nestimulativni uslovi životne i porodične sredine.⁴²

Uticaj socijalnog okruženja, odnosno, uticaj porodice, vršnjaka i drugih socijalnih grupa, jedan je od značajnijih faktora koji utiče na intelektualni razvoj djece. Kroz interakciju sa svojim socijalnim okruženjem djeca stiču i bivaju stimulirana na sticanje novih znanja, umijeća i vještina. Pozitivan uticaj socijalne sredine djecu vodi u razvoj kognitivnih sposobnosti, socijalnih, emocionalnih i moralnih aspekata inteligencije. Izloženost kulturnim dobrima i sam stav društva prema kulturi, umnogome utiču na razvoj djece. Uključenost roditelja u dječiji obrazovni i socijalni svijet, polazište je u formiranju pozitivnog stava djece prema vlastitom razvoju i napredovanju. Pedagog Johnston (1998) navodi da su učenici, čije su porodice bile uključene u njihov obrazovni proces, skloniji izražavanju viših obrazovnih aspiracija i perspektivnih karijera.⁴³ Učenici čiji su roditelji aktivno učestvovali u njihov školski život, pokazali su veća postignuća, bolje društvene vještine i veći nivo samopoštovanja. Takođe, učenici čiji roditelji nisu bili uključeni imali su dvostruko veću vjerovatnoću da će ponavljati razred. S tim u vezi, identifikovani su društveni pokazatelji koji ukazuju da je stepen uključenosti roditelja značajniji u školskom uspjehu učenika

⁴² Vidi: Nikolašević, Ž. *Nasledni i sredinski činioci kognitivnih sposobnosti*. Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Odsek za psihologiju, doktorska disertacija, 2016., str. 27 - 66.

⁴³ Vidi: Johnston, J. H. (1998). *Family involvement models in Middle Schools*. Chapter 9 str. 184-191, u *Home-School Relations-Working Successfully With Parents and Families*. Fuller, M. L. & Olsen, G. Allyn & Bacon, Boston, Mass.

od bilo koje druge varijable, uključujući rasu, društvenu klasu ili maternji jezik.⁴⁴ Ograničavajuće društvene sredine, koje nude oskudnu podršku i stimulaciju, prijete nedovoljnom i neadekvatnom intelektualnom razvoju djece.

Lično angažovanje i motivacija djece osnovnoškolskog uzrasta predstavljaju podsticajnu podlogu za intelektualni razvoj djece. Prilagođenost pristupa i osluškivanje individualnih interesa svakog djeteta, ključni su za podsticanje ličnog angažovanja i motivacije kod djece. Istraživanje sociologa Spinatha i Steinmayra, (2012), pokazuje da motivacija za učenje igra vitalnu ulogu u postizanju visokih akademskih uspjeha. Do pojave unutrašnje motivisanosti dolazi kada se djeca bave onim aktivnostima i temama koje su oličenje njihovih vlastitih interesovanja.⁴⁵ Rezultati studija pokazuju da djeca s niskom vještinom čitanja, koja su imala veću unutrašnju motivaciju, istrajnija su u razvoju intelektualnih sposobnosti, dok su ona s nižom motivacijom češće odustajala od učenja.⁴⁶

2.3 Socijalni razvoj

Prva socijalna grupa u životu pojedinca je porodica. Ona predstavlja temelj socijalizacije. U okviru porodične zajednice, dijete se prvi put susreće sa društvenim normama i vrijednostima. Djeca, kroz primjer svojih roditelja, uče obrasce ponašanja prihvatljive društvu čiji su član. Usvajaju moralne norme i vrijednosti koje uveliko određuju put razvoja ličnosti djeteta. Djeca, uzrasta od 7 i 8 godina, u potpunosti razumiju pravila i pokazuju dublje razumijevanje odnosa. Moralni razvoj napreduje i dijete uči složenije vještine suočavanja problema, istražuje nove ideje i aktivnosti, pri čemu se više identifikuje s drugom djecom istog pola.⁴⁷ Već unutar porodične zajednice djeca uče neke od socijalnih vještina, kao što su: komunikacija, saradnja, dijeljenje, ali i rješavanje sukoba. Za zdravu tranziciju u odraslu dob ključnu ulogu imaju pozitivne smjernice

⁴⁴ Vidi: Rahman, J. (2001). *The Effects of Parent Involvement on Student Success*. A Research Paper, the Graduate College University of Wisconsin-Stout.

⁴⁵ Vidi: Spinath, B., Steinmayr, R. (2012). *The roles of competence beliefs and goal orientations for change in intrinsic motivation*. J. Educ. Psychol. 104, str. 1135–1148.

⁴⁶ Vidi: Qishan, Ch., Yurou, K., Wenyang, G., & Lei M. (2018). *Effects of Socioeconomic Status, Parent–Child Relationship, and Learning Motivation on Reading Ability*. Front. Psychol. 9:1297.

⁴⁷ Vidi: Malik, F., Marwaha, R., (2018). *Developmental Stages of Social Emotional Development In Children*. Study Guide from StatPearls Publishing, Treasure Island (FL), PMID: 30521240, Available from: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK534819/>

roditelja i drugih važnih odraslih, a koje pružaju podršku i prilike za konstruktivno učestvovanje u zajednici.⁴⁸ S uzrastom djeteta povećava se i broj socijalnih grupa čijih je ono član. Promjena fokusa djeteta na vršnjake je sastavni dio socijalnog razvoja. U toj fazi djeca nastoje izgraditi sopstveni identitet i teže samostalnosti. Poistovjećivanje u razvoju, zajedničko učestvovanje u aktivnostima, dijeljenje sličnih ili istih interesovanja, sve više osnažuje povezanost i bliskost u odnosima sa vršnjacima. Kontakt sa vršnjacima omogućava širenje sopstvenog svijeta i istraživanje novog i nepoznatog. Takođe, međusobna upućenost vršnjaka tokom školovanja je česta, što iziskuje još veću bliskost. Važnu ulogu u procesu socijalizacije ima potreba za pripadanjem i prihvatanjem od strane vršnjaka.

U skladu sa navedenim, postoje smjernice kojima pedagozi, roditelji i odrasli uopšte, mogu pomoći djeci osnovnoškolskog uzrasta u jačanju vlastitih socijalnih kompetencija: postavljanje ograničenja, smjernica i očekivanja, te njihovo dosljedno sprovođenje; podsticanje ponašanja u skladu sa moralnim načelima; upućivanje pohvala i podrške za ispravne oblike ponašanja; podsticanje razgovora; upućivanje djeteta na razvoj širokog vokabulara; usmjeravanje na fizičke aktivnosti, hobbije i aktivnosti koje dijete pronalazi zanimljivim; podsticanje samodiscipline i poštovanja uspostavljenih pravila.⁴⁹

2.4 Emocionalni razvoj

Djeca pokazuju emocije još na samom početku života. U tom periodu života, svoje zadovoljstvo, nezadovoljstvo, strah, osjećaj sigurnosti i radost iskazuju putem neverbalnih signala. Kako djeca odrastaju, suočavaju se sa sve kompleksnijim doživljavanjem i izražavanjem emocija. Razgovor o emocijama među članovima porodice je od neprocjenjive koristi za dječji emocionalni razvoj. Studije pokazuju da posvećenost roditelja emocionalnom razvoju vodi ka efektnim

⁴⁸ Vidi: Malik, F., Marwaha, R., (2018). *Developmental Stages of Social Emotional Development In Children*. Study Guide from StatPearls Publishing, Treasure Island (FL), PMID: 30521240, Available from: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK534819/>

⁴⁹ Vidi: *The Growing Child: School-Age (6 to 12 Years)*, Dostupno: <https://www.stanfordchildrens.org/en/topic/default?id=the-growing-child-school-age-6-to-12-years-90-P02278> (pristupljeno 13.09.2023., u 11.30h)

rezultatima u uspostavljanju emocionalne stabilnosti djece. Djeca na taj način dobijaju ispravnu perspektivu i razumiju vlastita osjećanja. Nasuprot tome, ukoliko su roditeljska podučavanja o emocijama pogrešna, njihova djeca mogu razviti iskrivljeno razumijevanje emocija.⁵⁰ Dakle, djeca osnovnoškolskog uzrasta u velikoj mjeri su osposobljena da prepoznaju i imenuju svoje emocije, a naročito ukoliko u porodici pažnja o emocionalnom razvoju nije ostala zanemarena. Roditelji imaju snažnu ulogu u pružanju podrške djeci u trenucima patnje, tjeskobe ili nevolje, tj. u njihovoj emocionalnoj regulaciji.⁵¹

U pedagoškoj literaturi nerijetko se govori o rodnoj (ne)ravnopravnosti i njenom uticaju na emocionalno sazrijevanje djece. Mnoge studije su otkrile da postoje značajne razlike u svijesti o rodnoj ravnopravnosti. Podaci pokazuju da muškarci obično imaju nižu svijest o rodnoj ravnopravnosti.⁵² Nažalost, povučeni balkanskom tradicijom, roditelji i dalje žive u uvjerenju i uče svoju djecu da „dječaci ne smiju plakati“. Podučavaju djecu sličnim obrascima sakrivanja i potiskivanja emocija, time im uskraćujući potpun emocionalni razvoj. Osim toga, roditelji u ovakvim situacijama, sami diskriminiraju svoje dijete, i uče ga da diskriminacija nije nepoželjna. Niža percepcija rodne ravnopravnosti i osjetljivije mentalno zdravlje, ne stvaraju samo psihološke probleme, kao što su anksioznost i depresija, već mogu ugroziti i fizičko zdravlje i povećati rizik od smrti.⁵³

Međutim, kontinuirano posvećivanje pažnje emocionalnom razvoju djece doprinosi svijesti o rodnoj ravnopravnosti i razvoju samopoštovanja i kod dječaka i kod djevojčica. Jedan od vodećih zadataka prosvjetnih radnika jeste jačanje svijesti o rodnoj ravnopravnosti.⁵⁴

⁵⁰ Vidi: Weiss, B., Dodge, K., Bates, J., & Pettit, G. (1992). *Some consequences of early harsh discipline: Child aggression and a maladaptive information processing style*. *Child Development*, 63, str. 1321–1335.

⁵¹ Vidi: Von Salisch, M. (2001). *Children's emotional development: Challenges in their relationships to parents, peers, and friends*. *International Journal of Behavioral Development*, Berlin, 25 (4), str. 310–319.

⁵² Vidi: Tang, W. W., Gai, X. S., and Zhao, Y. (2011). *Gender differences in primary school students' sociality adaptation*. *J. Inner Mongolia Norm. Univ. (Philos. Soc. Sci. Edn.)* 40, str. 139–144.

⁵³ Vidi: Clarke, A., Friede, T., Putz, R., Ashdown, J., Martin, S., Blake, A., et al. (2011). *Warwick-Edinburgh Mental Well-Being Scale (WEMWBS): validated for teenage school students in England and Scotland*. A mixed methods assessment. *BMC Public Health* 11:487.

⁵⁴ Vidi: Li, Y., Zuo, M., Peng, Y., Zhang, J., Chen, Y., Tao, Y., Ye, B., & Zhang, J. (2022). *Gender Differences Influence Gender Equality Awareness, Self-Esteem, and Subjective Well-Being Among School-Age Children in China*. *Front. Psychol.* 12:671785.

3. Porodične nejednakosti i njihov uticaj na postizanje uspjeha učenika osnovne škole

Uzeći za primjer analizu obrazovnog sistema SAD-a, sociolog Crosnoe (2012), ističe da je učešće roditelja u obrazovanju dugo bilo u fokusu pažnje obrazovne politike SAD-a. Kao primjer roditeljskog angažmana naveden je program *No Child Left Behind*. Ovaj program je odraz široko prihvaćenog mišljenja o prednostima i značaju učešća roditelja u obrazovni proces. Ipak, u praksi, uključenost roditelja značajno varira u zavisnosti od uzrasta djeteta i školskog konteksta. U okviru navedenog progama, izdvajaju se tri ključna obilježja

1. Uspostavljanje saradnje škole sa svim roditeljima povezano je sa boljim obrazovnim rezultatima koje djeca postižu u školi. Dakle, saradnja škole i roditelja može nadoknaditi neke od nejednakosti koje se javljaju u društvu.
2. Uključivanje roditelja u aktivnosti čitanja kod kuće bez nastave čitanja u školi (porodična asimetrija) je povezano sa lošijim čitanjem kod djece manje obrazovanih roditelja i boljim čitanjem kod njihovih vršnjaka obrazovanih roditelja.
3. Uključiti roditelje u aktivnosti čitanja kod kuće, dok djeca uporedo vježbaju čitanje u školi (pozitivna simetrija), povezano je sa boljim sposobnostima u čitanju za svu djecu, ali posebno za onu sa obrazovanim roditeljima.⁵⁵

Međutim, postoje i odstupanja od prethodne opšteprihvaćene teorije, što pokazuje i rad Farooq, Chaudhry, Shafiq and Berhanu (2011), u kojem je otkriveno da socio-ekonomski status roditelja ne utiče na roditeljsku uključenost u obrazovni proces djece, a pokazalo se da su roditelji, čiji je socio-ekonomski status niži, uključeni više od roditelja višeg socio-ekonomskog statusa.⁵⁶ Mada, ovi nalazi su u suprotnosti sa većinom drugih studija koje otkrivaju da je socio-ekonomski status u pozitivnoj korelaciji sa višim nivoima uključenosti roditelja, odnosno, višim nivoima akademskog postignuća učenika. Roditelji, čiji je socio-ekonomski status viši, imaju tendenciju da budu angažovaniji po pitanju obrazovanja svoje djece od roditelja niskog socio-ekonomskog statusa. Razlog ovih suprotstavljenih mišljenja i nalaza leži u činjenici da su studije rađene u različitim društvima, kulturama i nacijama sa puno razlika u nivoima obrazovanja, porodičnog dohotka, statusa porodice kao i sa drugačijim stavovima u pogledu praćenja obrazovanja i

⁵⁵ Vidi: Crosnoe, R. (2012). *Family-School Connections, Early Learning, and Socioeconomic Inequality in the US*. Multidiscip. J. Educ. Research, 2(1), str. 1–36.

⁵⁶ Vidi: Farooq, M.S., Chaudhry, A.H., Shafiq, M., Berhanu, G. (2011). *Factors affecting students' quality of academic performance: A case of secondary school level*. Journal of Quality and Technology Management 7, str. 1-114.

vaspitanja svoje djece. U relevantnoj literaturi je takođe otkriveno da su roditelji, starosne dobi od pedeset godina i mlađi, aktivnije povezani i uključeni u obrazovanje svoje djece od roditelja starijih od pedeset godina.⁵⁷

Dakle, jedna od porodičnih nejednakosti sa kojom se djeca susreću jeste angažovanost roditelja u obrazovni svijet djece. Važno je istaći da, roditeljska uključenost u obrazovni proces podstiče sveobuhvatni razvoj djeteta, podstiče školski uspjeh i formira osnovu za budući lični i profesionalni razvoj. Puna podrška roditelja neophodna je u procesu dostizanja obrazovnog cilja-svestranog razvoja djece. Pokušaji da se poveća uključenost porodice u obrazovanje zaokupljaju i nadležna ministarstva, administrativne institucije, edukativne i porodične organizacije širom svijeta. Porodica svojim djelovanjem, ne samo da podržava svoju djecu u obrazovnom razvoju, već utiče na poboljšanje kvaliteta obrazovnih institucija i doprinesi demokratizaciji upravljanja školom. Evropska komisija, smatra da je stepen porodičnog učešća značajan pokazatelj kvaliteta rada obrazovnih institucija.⁵⁸ Mnoga istraživanja pokazuju da se roditelji, koji pružaju podršku djeci u toku obrazovnog procesa, najčešće oslanjaju na pomoć učitelja i smjernica dobijenih od pedagoga, koje ukazuju na moguće načine pružanja pomoći djeci kod kuće.⁵⁹ Osim direktnog kontakta sa učiteljem, brojni su načini uključenosti roditelja u život i rad škole. Podučavanje roditelja o procesu razvoja djece, njihovih potreba, mogućnosti i sposobnosti u određenim razvojnim periodima, smatra se jako značajnim za kvalitetno obrazovanje budućih generacija. Aktivnosti učenja kod kuće i podrška roditelja međusobno se preklapaju i jačaju. Posebna pažnja se treba posvetiti toplim porodičnim odnosima i sveukupnoj emocionalnoj atmosferi koja vlada u porodici. Odnosi roditelj-dijete i dijete-roditelj, utiču na sveukupan dječiji razvoj.⁶⁰

Većina studija o uključenosti porodice usredsređena je na intervencije čitanja i pomoć roditeljima da podučavaju ili vježbaju vještine pismenosti sa svojom djecom. Mnoge studije pokazuju snagu bogatih, sadržajnih, i kognitivno zahtjevnih porodičnih razgovora o pročitanim

⁵⁷ Vidi: Naite, I. (2021), Op.cit.

⁵⁸ Vidi: Scott, K.S. (2003). *Enhancing academic achievement in college students through at-tributional retraining and instruction*. Journal of Educational Psychology, 82 (2), str. 262-271.

⁵⁹ Vidi: Epstein, J. L. (2011). *School, family, and community partnerships: Preparing educators and improving schools* (2nd ed.). Westview Press.

⁶⁰ Ibidem.

knjigama i uticaju roditelja na razvoj dječjeg jezika i pismenosti. Ove studije naglašavaju važnost razgovora između roditelja i djece, kao i svih ostalih porodičnih interakcija.⁶¹

Uključenost roditelja u proces obrazovanja djece povezana je sa njihovim stavom prema obrazovanju, kao i sa stepenom njihovog vlastitog obrazovanja. Obrazovanje roditelja važan je pokazatelj socio-ekonomskog statusa i značajan prediktor obrazovnih postignuća djece.⁶² Pri tome, Barnard (2004) je otkrio da akademski učinak učenika duboko zavisi od uključenosti roditelja u njihove akademske aktivnosti, te da se roditeljska uključenost pozitivno povezuje sa ostvarivanjem uspjeha u obrazovanju djece.⁶³ Budući da su roditelji prvi učitelji svoje djece, jedan od njihovih ključnih zadataka je podrška i usmjeravanje djece tokom njihovog obrazovnog procesa. Njihovo učešće u obrazovani proces značajan je faktor uspjeha, rasta i razvoja djece osnovnoškolskog uzrasta. Učenička motivacija, aktivnost, angažovanje, napredovanje i ostvarivanje povoljnih školskih rezultata uveliko zavise od stava roditelja prema obrazovanju. Ovdje nailazimo na još jednu od porodičnih nejednakosti, odnosno, na stepen obrazovanja roditelja. Roditelji sa visokim stepenom obrazovanja osposobljeni su da sa lakoćom pruže pomoć djeci u savladavanju obrazovnih prepreka. Nasuprot njima, roditelji koji imaju negativan stav prema obrazovanju, ili sami nisu postigli visok stepen obrazovanja, suočavaju se sa izazovom u pružanju mentorstva prilikom podučavanja svoje djece, što može uzrokovati da se dječje akademske poteškoće s vremenom sve više akumuliraju.

Kulturna orijentisanost porodice odnosi se na (ne)izloženost djece kulturnim vrijednostima. Posjete bioskopima, pozorištima, muzejima, koncertima, putovanjima i drugim kulturnim institucijama i aktivnostima, koje utiču na bogaćenje kulturnih vrijednosti. Upravo nejednaka izloženost djece kulturnim događajima za posljedicu ima nejednak podsticaj djece u procesu obrazovanja.

Prema modelu porodičnog stresa, roditelji s niskim socio-ekonomskim statusom suočavaju se s većim finansijskim pritiskom i emocionalnom iscrpljenošću, što može dovesti do

⁶¹ Vidi: Reese, E., Leyva, D., Sparks, A., and Grolnick, W. (2010). *Maternal elaborative reminiscing increases low-income children's narrative skills relative to dialogic reading*. Early Education and Development, 21(3), str. 318-342.

⁶² Vidi: Davis-Kean, P.E. (2005) *The Influence of Parent Education and Family Income on Child Achievement: The Indirect Role of Parental Expectations and the Home Environment*. Journal of the Division of Family Psychology of the American Psychological Association, 19, str. 294-304.

⁶³ Vidi: Barnard, W.M. (2004). *Parent involvement in elementary school and educational attainment*. Children and Youth Services Review, 26, str.39-62., u Naite, I., (2021).

decentralizovanja pažnje sa djece na rješavanje socio-ekonomskih problema.⁶⁴ Nizak status zanimanja ukazuje na nekoliko bitnih odlika, kao što su: težak fizički rad, dugo radno vrijeme, niske plate i nestabilne radne prilike. Usled takvih okolnosti, roditeljima ne preostaje mnogo vremena za podsticanje učenja njihove djece. Iz toga proizilazi da je profesionalni prestiž roditelja povezan s njihovom uključenosti i angažmanom u aktivnostima njihove djece, što je zauzvrat pozitivno povezano s dječjim postignućima. Relevantne studije kognitivne neuronauke otkrile su odnos između porodičnog prihoda i akademskog uspjeha djece. Rezultati ovih istraživanja ukazuju na to da je dohodak logaritamski povezan sa površinom mozga. Istraživanje je pokazalo da kod djece, koja potiču iz porodica s nižim prihodima, male razlike u prihodima su povezane sa relativno velikim razlikama u površini mozga, dok su kod djece koja potiču iz porodica s višim prihodima, slična povećanja prihoda povezana s manjim razlikama u površini mozga. Ti su odnosi bili najistaknutiji u regijama koje podržavaju izvršne funkcije, jezik i čitanje.⁶⁵ Istraživači Hallsten i Pfeffer (2017) tvrde da porodično materijalno stanje ima značajan uticaj na obrazovni uspjeh i odluke djece, djelujući na tri različita načina. Prvo, roditeljska finansijska sredstva, uključujući prihod i naslijeđena materijalna dobra, omogućavaju kupovinu različitih dobara i usluga, uključujući podršku u učenju. Drugo, povoljno imovinsko stanje može djelovati kao osiguranje ili sigurnosna mreža za buduće obrazovne puteve, smanjujući rizik od donošenja odluka o obrazovanju s neizvjesnim prednostima u karijeri. Treće, normativni karakter bogatstva kroz generacije podrazumijeva da imućne porodice razvijaju edukativne norme kod djece, očekujući visoko obrazovanje kao normu, što utiče na stvaranje ambicija za obrazovnim postignućima kod djece.⁶⁶

Sva tri mehanizma su veoma aktuelna u skandinavskim zemljama. Takođe, roditelji se nerijetko fokusiraju na vanškolsku nastavu ili djecu usmjeravaju na privatne škole, na ponovno polaganje ispita, kako bi poboljšali svoj prosječni uspjeh i postali kandidati za prestižna akademska zanimanja, kao što su medicina i pravo. Rezultati pojedinih istraživanja ukazuju na rezultate prema kojima roditelji koriste prihode i bogatstvo kako bi nadoknadili loš akademski uspjeh djece. Evidentno je da postoji povezanost između roditeljskih finansijskih resursa sa

⁶⁴ Vidi: Conger, R. D., Donnellan, M. B. (2007). *An interactionist perspective on the socioeconomic context of human development*. Soc. Sci. Electron. Publish. 58, str. 175–199.

⁶⁵ Vidi: Noble, K., Houston, S., Brito, N. et al. (2015). *Family income, parental education and brain structure in children and adolescents*. Nat Neurosci 18, str. 773–778.

⁶⁶ Vidi: Hallsten, M., & Pfeffer, F. T. (2017). *Grand advantage: Family wealth and grandchildren's educational achievement in Sweden*. American Sociological Review, 82, pp. 328–360.

uspjehom djece u školi. Sve navedeno ukazuje na to da roditelji ne utiču samo na donošenje odluka djece u obrazovanju, već koriste i svoje resurse kako bi uticali na poboljšanje obrazovnog učinka djece.⁶⁷

Postoje dvije teorije koje se najčešće koriste za objašnjenje jaza između siromaštva i dostignuća učenika. Prema teoriji resursa i ulaganja, djeca koja žive u siromaštvu zaostaju za ekonomski naprednijim vršnjacima jer siromašniji roditelji imaju manje resursa za ulaganje u dobra i usluge koje direktno ili indirektno doprinose razvoju djeteta. Roditelji sa niskim primanjima nemaju resurse da obezbijede pristup stimulativnom okruženju za učenje kod kuće.⁶⁸ Resursi takođe određuju omogućenost djeci da učestvuju u vanškolskim aktivnostima i zadovolje svoje obrazovne potrebe. Loš ili vlažan smještaj i nedostaci u ishrani povezani sa siromaštvom, direktno utiču na faktore, poput zdravlja djece i razvoja mozga.⁶⁹ Djeca koja žive u siromaštvu imaju veću vjerovatnoću da dožive druge zdravstvene probleme, poput hroničnih bolesti, problema s mentalnim zdravljem i povećan rizik od nenamjernih povreda i nesreća povezanih sa širim ekološkim rizikom, što sve zajedno ometa pohađanje škole i njihove obrazovne rezultate.⁷⁰ Ona mogu imati slabije radno pamćenje, kratak raspon pažnje, visok nivo ometanja, teškoće u praćenju kvaliteta svog rada i poteškoće u pronalaženju novih rješenja za probleme, što im otežava sam proces učenja. Suprotno tome, povećanje porodičnog prihoda povezano je sa povećanjem kognitivnih dostignuća.⁷¹

Teorija porodičnog i ekološkog stresa, s druge strane, tvrdi da novac utiče na kognitivne rezultate djece kroz visok nivo roditeljskog stresa. Roditelji s niskim primanjima doživljavaju intenzivne psihološke pritiske i prilično negativne uticaje na mentalno zdravlje, koji proizlaze iz svakodnevne egzistencijalne borbe.⁷² Loše mentalno zdravlje roditelja pomjera fokus roditelja sa djece na rješavanje ekonomskih problema porodice. Svako roditeljsko ometanje fokusa sa djece odražava se na njihov mentalni razvoj, motivaciju i sam proces učenja. Djeca koja žive u

⁶⁷ Vidi: Wiborg & Gratz., (2022), Op.cit.

⁶⁸ Vidi: Connelly, R., Sullivan, A., Jerrim, J. (2014). *Primary and secondary education and poverty review August 2014*. London: Centre for Longitudinal Studies, Economic and Social Research Council, str. 62.

⁶⁹ Vidi: Basch, C.E. (2011). *Breakfast and the achievement gap among urban minority youth*. *Journal of School Health*, 81(10), str. 635–40.

⁷⁰ Vidi: Benzeval, M. (2014). *How does money influence health?*, York: Joseph Rowntree Foundation, www.jrf.org.uk/report/how-does-money-influence-health (pristupljeno 15.09.2023. u 20.30h)

⁷¹ Vidi: Naven, L., Sosu, E., Spencer, S., & Egan, J. (2019). *The influence of poverty on children's school experiences: pupils' perspectives*. *Journal of Poverty and Social Justice*, 27(3), str. 313–331.

⁷² Vidi: Butterworth, P., Olesen, S.C. and Leach, L.S. (2012). *The role of hardship in the association between socio-economic position and depression*. *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry*, 46(4), str. 364–373.

siromaštvu i sama doživljavaju veći hronični stres koji utiče na razvoj mozga, socijalne kompetencije i akademski uspjeh. Smatra se da stres u porodicama, uzrokovan siromaštvom, rezultira time da djeca provode dio dana brinući ili sama rješavajući pitanje egzistencije, umjesto da uče, igraju se i budu posvećena vlastitom rastu i razvoju.

Ključna prepreka dječjoj mogućnosti da u potpunosti učestvuju u obrazovni proces, povezana sa siromaštvom, jesu finansijski resursi koji ograničavaju izbor predmeta učenika, posebno kada predmet zahtijeva plaćanje opreme ili materijala za učenje. Sociolog Farthing (2014) je otkrio da je skoro jedna trećina učenika iz porodica s niskim primanjima odlučila da ne studira predmete koji se temelje na umjetnosti zbog visokih troškova koje zahtijeva ova djelatnost.⁷³ Domaći zadaci takođe mogu zahtijevati od roditelja kupovinu dodatnog predmetnog materijala, pri čemu ne treba zanemariti značaj domaćih zadataka i njihov uticaj na obrazovne ishode. Pritom, veoma je važno naglasiti da je osvjješćenost i pravednost prosvjetnih radnika itekako značajna pri prevazilaženju nejednakosti u obrazovnom procesu.

Postoje istraživanja koja ukazuju na to da u nekim od najsiromašnijih područja Škotske samo 46% domaćinstava ima adekvatnu (4G ili 5G) internetsku vezu, u poređenju s 91% domaćinstava u bogatijim područjima.⁷⁴ Stoga obrazovne vlasti treba da pažljivo ispituju i riješe prepreke povezane s potrebom za korišćenjem tehnologije u obrazovne svrhe, i da smanje nejednakosti koje su rezultat razlika u socioekonomskom porijeklu djece. Shodno analiziranim izvorima relevantne literature može se potvrditi argument da je obrazovanje 'klasni' fenomen, gdje je sam kurikulum, i način na koji je strukturiran i implementiran, povoljniji za one koji potiču iz porodica s visokim prihodima.⁷⁵

Nadovezujući se na prethodna razmatranja, studija Naven, Sosu, et al., 2019, otkrila je važne uvide koji su u skladu s teorijom resursa i ulaganja i teorijom porodičnog stresa, te su doprinijeli uticaju na politiku, na nacionalnom i lokalnom nivou, o bespovratnim sredstvima za školsku odjeću u Škotskoj. Takođe, povratna reakcija i informacije od djece su stalni podsjetnik na potrebu rješavanja i drugih prepreka u učenju, kao što su troškovi prevoza, mogućnost pristupa

⁷³ Vidi: Farthing, R. (2014). *The costs of going to school, from young people's perspectives*, London: British Youth Council, Child Poverty Action Group, Kids Company, National Union of Teachers, www.cpag.org.uk/sites/default/files/Costs%20of%20Going%20to%20School%20FINAL.pdf (pristupljeno 15.09.2023, u 21h)

⁷⁴ Vidi: White, D. (2013). *Across the divide: tackling digital exclusion in Glasgow*, Carnegie Trust, www.carnegieuktrust.org.uk/publications/across-the-divide-full-report/ (pristupljeno 08.09.2023., u 12.00h)

⁷⁵ Vidi: Horgan, G. (2007). *The impact of poverty on young children's experience of school*. York: Joseph Rowntree Foundation.

internetu, omogućavanje učestvovanja u raznim društvenim aktivnostima nakon nastave i školskim ekskurzijama. Uz siromaštvo koje značajno utiče na obrazovni ishod, navedena studija je pokazala da aktivno slušanje djece može povećati razumijevanje njihovih potreba i time omogućiti svoj djeci da uživaju u odrastanju, učenju i postizanju uspjeha uz ostvarenje njihovog punog potencijala.⁷⁶

Interesantno je da i pored toga što socio-ekonomski status može donekle predvidjeti stepen intelektualnog razvoja djece, obrazovna postignuća majki djelovala su kao bolji prediktor nego postignuća očeva. Indeks statusnih karakteristika koji uključuje četiri dimenzije – zanimanje, prihod, smještaj i životnu regiju – naširoko je prihvaćen u ranoj fazi ovog područja istraživanja, kao i socio-ekonomski indeks (SEI) koji određuje socio-ekonomski status na osnovu prihoda i nivoa obrazovanja svakog zanimanja.⁷⁷

Pored navedenih nejednakosti socio-ekonomskih statusa porodice, uključenosti roditelja u obrazovni proces, stepena obrazovanja roditelja, kulturne orijentisanosti porodice, zastupljene su i nejednakosti u pristupu zdravstvene zaštite porodice, rodne nejednakosti unutar porodice, nejednakosti koje se odnose na skladnu atmosferu i odnose u porodici, struktura porodice, adaptiranost porodice i brojne druge nejednakosti koje zahvataju porodicu a utiču na postizanje obrazovnih uspjeha djece.

Porodice koje su emigrirale iz vlastite zemlje suočavaju se sa izazovima adaptacije na kulturu društva čiji su postali član. Proces adaptacije najsloženiji može biti upravo za djecu. Savladavanje jezičkih i kulturnih prepreka, socijalna adaptacija, prihvatanje novih društvenih normi, vrijednosti i običaja, samo su neke od prepreka sa kojima se suočavaju djeca. Upravo to ih čini nejednakima u procesu obrazovanja i otežava postizanje visokih obrazovnih postignuća. Pristup zdravstvenoj zaštiti porodicama koje su emigrirale često predstavlja poteškoću, a jedan od osnovnih uslova za obrazovni uspon jeste zdravlje djece.

Edukacija roditelja i isticanje rodne ravnopravnosti u porodici ključni su koraci u stvaranju podržavajućeg okruženja za obrazovanje djece. Porodice koje ističu tradicionalne vrijednosti, uključujući rodnu neravnopravnost i favorizovanje jednog pola, mogu oduzeti djeci motivaciju za učenje, ali i potrebne uslove za sticanje znanja. Takođe, uskraćenost pomoći od strane majke, zbog

⁷⁶ Vidi: Naven, L., Sosu, E., Spencer, S., & Egan, J. (2019). *The influence of poverty on children's school experiences: pupils' perspectives*. Journal of Poverty and Social Justice, 27(3), str. 313-331.

⁷⁷ Ibidem.

njene preokupiranosti kućnim poslovima, može uticati na obrazovne ishode djece. Različita obrazovna očekivanja od djevojčica i dječaka mogu uticati na razvoj samopouzdanja i oštetiti profesionalni tok razvoja. Utvrđeno je da je svijest o rodnoj ravnopravnosti među djecom školskog uzrasta u svim oblastima značajno povezana. Pored toga, razlikovali su se faktori koji utiču na svijest o rodnoj ravnopravnosti, samopoštovanje i subjektivno blagostanje kod dječaka i djevojčica. Međutim, edukacije odraslih doprinose svijesti o rodnoj ravnopravnosti i razvoju samopoštovanja kod dječaka i djevojčica. Škole i nastavnici imaju ulogu u ojačavanju svijesti o rodnoj ravnopravnosti i pružanja rodno ravnopravnog obrazovanja i psihološkog savjetovanja za svako dijete.⁷⁸

Stabilna i podržavajuća atmosfera u porodici jedan je od presudnih faktora koji utiču na sveukupan uspjeh djece. Od posebnog značaja za razvoj djece jeste roditeljska pažnja i toplina porodičnog okruženja. Dječji mozak je elastičan i lako prihvata spoljašnje uticaje u ranim fazama odrastanja.⁷⁹ Prema sprovedenoj anketi sociologa Lundberga (2020) ispitivane su varijable koje se odnose na kvalitet odnosa između roditelja i djece. Ova anketa orijentisna je na ispitivanje njihovog međusobno poznavanja, povjerenja i na ispitivanje učestalosti sprovođenja zajedničkih aktivnosti i odluka. Dobijeni podaci obrađeni su faktorskom analizom. Utvrđeno je da očekivanja roditelja značajno utiču na obrazovna postignuća djece. Dakle, ova očekivanja su u snažnoj pozitivnoj korelaciji s obrazovnim ishodima.⁸⁰ Nasuprot tome, narušenost porodične stabilnosti stvara loš emocionalni i psihološki uticaj na djecu, čime se produbljuje jaz porodičnih nejednakosti. Djeca koja su emocionalno odbačena, zanemarena ili zlostavljana trpe nejednakost i nepravdu, kako u obrazovnom sistemu, tako i u životu.

Porodica svojim uticajem gradi osnovu za formiranje zdrave, uspješne i u punom potencijalu ostvarene ličnosti. Sve to čini putem pružanja ljubavi, osjećaja sigurnosti i građenjem harmoničnih odnosa među članovima porodice, a naročito među roditeljima. Djeca većinu ponašanja uče putem modela, pa tako oponašaju svoje roditelje u brojnim aktivnostima u djetinjstvu, ali i kasnije u odraslom dobu. Kod jednoroditeljskih porodica, ovaj model je izmijenjen. Nedostatak jednog roditelja može predstavljati ozbiljnu smetnju za stvaranje povoljnih

⁷⁸ Vidi: Li, Y., Zuo, M., Peng, Y., Zhang, J., Chen, Y., Tao, Y., Ye, B., & Zhang, J. (2022). *Gender Differences Influence Gender Equality Awareness, Self-Esteem, and Subjective Well-Being Among School-Age Children in China*. *Front. Psychol.* 12:671785.

⁷⁹ Vidi: Doyle et al. (2020), Op.cit.

⁸⁰ Vidi: Del, B., Monfardini, D.C., Cheti, N. (2017). *Parental and child time investments and the cognitive development of adolescents*. *Journal of Labor Economics* 35(2), str. 565–608.

uslova za razvoj i napredak djece.⁸¹ Različite strukture porodice stvaraju i različite uslove za dostizanje punih potencijala djece.

4. Društvene nejednakosti i njihov uticaj na postizanje uspjeha učenika osnovne škole

Društvene nejednakosti koje imaju uticaj na razvoj djece i postizanje obrazovnih postignuća su: nejednak stepen kulturnog razvoja društva, etnička i rasna nejednakost, ekonomski razvoj društva, nejednakost obrazovnih šansi i zastupljenost rodni nejednakosti. Mnogi faktori imaju potencijal da utiču na obrazovna postignuća djeteta, ali se mogu široko podijeliti na dvije kategorije: unutrašnje stanje djeteta i okruženje u kojem boravi. Unutrašnje stanje djeteta određuju faktori kao što su zdravlje, inteligencija, motivisanost i stepen marljivosti. Pod okruženjem u kojem dijete boravi, podrazumijevamo spoljašnje faktore koji utiču na unutrašnje stanje djeteta.⁸²

Na razvoj djece i postizanje uspjeha u obrazovanju snažan uticaj imaju rodni stereotipi, koji uključuju različita očekivanja u pogledu društvenog ponašanja i obrazovnih postignuća žena i muškaraca. U slučaju društvenog ponašanja, učitelji i roditelji očekuju od žena da budu podređenije, toplije i zaštitnički nastrojenije od muškaraca. Nasuprot tome, prototip muškarca treba da bude dinamičan, uspješan i čvrst.⁸³ Kao rezultat ovakvog očekivanog obrasca ponašanja, dječaci imaju tendenciju da dobiju niže ocjene od djevojčica, zbog nediscipline tokom nastave, što umanjuje njihovu mogućnost da uspješno napreduju u obrazovnom sistemu.⁸⁴

Analizom postignuća iz matematike učenica srednjih razreda osnovne škole pokazano je da se one značajno razlikuju po rodno-stereotipno obojenim očekivanjima svojih majki i očeva, kao i po transformaciji dječjih samopoimanja matematičkih sposobnosti. Roditelji koji su zaslijepljeni rodnim stereotipom pripisivali su svojim kćerima niže matematičke sposobnosti nego svojim sinovima.⁸⁵ Važna studija OECD-a naglašava dva rodna jaza u obrazovnim postignućima u

⁸¹ Vidi: Delić, S., Bakić, S., Bakić, S. (2017). *Uticaj strukture porodice učenika osnovne škole na njihov uspjeh*. DHS Vol. 3 (2017), str. 239-252.

⁸² Vidi: Balachandran, V., Sohaib, A., Iman, N., Bemnet, A. (2023). *The Impact of Low Socioeconomic Background on a Child's Educational Achievements*. Education Research International Vol.2023, Article ID 6565088.

⁸³ Vidi: Kite, M. E., & Whitley, B. E. (2016). *Psychology of prejudice and discrimination* (3rd ed.). New York: Routledge.

⁸⁴ Vidi: Delaney, J., & Devereux, P. (2021). *Gender and Educational Achievement: Stylized Facts and Causal Evidence*. IZA- Institute of Labor Economics DP No. 14074.

⁸⁵ Vidi: Tiedemann, J. (2000). *Parents' gender stereotypes and teachers' beliefs as predictors of children's concept of their mathematical ability in elementary school*. Journal of Educational Psychology, 92, str. 144–151.

cijelom svijetu: opšti loš uspjeh i rano napuštanje škole kod dječaka te izbjegavanje i nedostatak bavljenja studijama matematike i prirodnih nauka kod djevojčica.⁸⁶ Podaci dobijeni prilikom anketiranja petnaestogodišnjaka iz 64 zemlje, kao dijela PISA procjene (*Programme for International Student Assessment*), pokazuju da dječaci imaju manju vjerovatnoću u postizanju stručnosti u obaveznim predmetima od djevojčica, navode da oni ulažu manje vremena i truda u školskom radu i izražavaju više negativnih stavova o školi, dok djevojčice prijavljuju niži nivo samostalne efikasnosti i veću zabrinutost u vezi učenja i dobijanja viših ocjena iz matematike. Ove razlike u postignućima i stavovima predviđaju kasnije razlike u obrazovnim postignućima i izboru područja studija, pri čemu je u većini zemalja OECD-a manja vjerovatnoća da će dječaci upisati i završiti tercijarno obrazovanje nego djevojčice, a manje je vjerovatno da će djevojčice studirati u STEM naučnim područjima.⁸⁷

Pedagog Slawomir Trusz (2020) je u svojoj studiji ispitivao uticaj rodne (ne)ravnopravnosti učenika i učenica prilikom odabira studija. Ispitivao je: očekivanja roditelja u pogledu postignuća njihovog djeteta u matematici i jeziku, očekivanja nastavnika u pogledu postignuća učenika u matematici i jeziku, samoočekivanja učenika u vezi s rezultatima ispita mature iz matematike i jezika, njihovih matematičkih i jezičkih sposobnosti, prosječno vrijeme utrošeno na učenje matematike i jezika po danu, ostvareni rezultati na maturalnim testovima i pol nastavnika matematike. Među ženskom populacijom, odabir humanističkih studija bio je, s jedne strane, podstican visokim očekivanjima nastavnika i roditelja u pogledu postignuća učenica u pismenosti i, paradoksalno, njihovim samoočekivanjima u pogledu postignuća u matematici. S druge strane, učitelji su imali niska očekivanja u pogledu uspjeha učenica u matematici, a njihova samoočekivanjima u pogledu postignuća u pismenosti su bila niska. Među muškom populacijom, izbor tehničkih studija, pojačan je visokom samoprocjenom matematičkih sposobnosti, vremenom utrošenim na učenje matematike i dobrim rezultatima ispita mature u tehničkim predmetima, a s druge strane, niskim očekivanjima učitelja u pogledu postignuća učenika u pismenosti, sposobnostima u književnosti, humanističkim naukama, pismenosti i vremenu utrošenom na učenje ovih predmeta.⁸⁸ Društveni i rodni identitet svakako određuje obim interesovanja, težnji,

⁸⁶ Vidi: OECD (2015), *The ABC of Gender Equality in Education: Aptitude, Behaviour, Confidence* PISA, OECD Publishing 10.1787/9789264229945.

⁸⁷ Vidi: Lundberg, Sh., Pollak, R.A., Stearns, J. (2016). *Family inequality: Diverging patterns in marriage, cohabitation, and childbearing*. Journal of Economic Perspectives 30, no. 2, str. 79–102.

⁸⁸ Vidi: Trusz, S. (2020). *Why do females choose to study humanities or social sciences, while males prefer technology or science? Some intrapersonal and interpersonal predictors*. Social Psychology of Education, 23, str. 615–639.

stavova i motivacije za učenje, prema tome jasno se izdvajaju želje dječaka i djevojčica o budućim zanimanjima.⁸⁹ Kako bi se izgradilo društvo koje podržava i doprinosi dječijem razvoju, potrebno je raditi na suzbijanju rodno diskriminišućih očekivanja od djece. Društvo koje podržava raznolikosti interesa, izbora i identiteta, pruža jednake prilike za sve, bez obzira na pol.

Međutim, postoje i prepreke u obrazovnom uspjehu koje isključivo utiču na neke grupe učenika i na taj način doprinose obrazovnim nejednakostima. U pitanju su društvene nejednakosti koje se odnose na etničku pripradnost djece. One su često rezultat odnosa viših prema nižim društvenim slojevima, što ima za posljedicu nepravedno, nisko valorizovanje postignuća u obrazovnim institucijama tih učenika. Takav tretman ne samo da ne doprinosi postizanju uspjeha u obrazovanju, već utiče na razvoj osjećaja otuđenosti, neugodnosti, obeshrabrenosti i demotivisanosti. Etnički zasnovana nejednakost ometa angažman, upornost, napredak i učinak u obrazovanju djece i utiče na formiranje razlika u obrazovnim postignućima među društvenim grupama.⁹⁰

Uticaj škole na postignuća djece toliko je duboko usađen u dječji porodični život da ih je teško razdvojiti. Ove čvrste veze između društvenih konteksta dodatno impliciraju da organizacija školstva i edukacije, funkcionise s ciljem da održi i reprodukuje položaj djece u budućem društvenom poretku. Izvještaj američkog sociologa Jamesa Colemana (1975) ukazuje da je najsigurniji put pružanja pomoći siromašnoj djeci u nastavljanju akademskog koraka, omogućavanje pohađanja škola, koje nisu segregirane, već autentično integrisane. Pri tome se napominje da je integracija škole od vitalnog značaja, jer je to najdosledniji mehanizam, odnosno, poboljšanje kvaliteta obrazovanja djece koja se nalaze u nepovoljnom položaju. Sve dok učenici srednje klase ostaju većina u datoj školi, oni određuju srednji ili visoki stepen i obim postignuća, a pohađanjem iste škole i učenici u nepovoljnom položaju ostvaruju bolje rezultate, čime se ostvaruju veće obrazovne dobiti.⁹¹ Ekonomski razvoj društva ima snažan uticaj na ostvarivanje postignuća djece u obrazovanju. Međutim, ovaj uticaj nije izolovan i sam po sebi nije dovoljan kao uslov za napredak obrazovnih ishoda. Sociolog Omoraka (2001) napominje da sva djeca imaju određene potrebe, koje, kada se zadovolje, pozitivno doprinose njihovom akademskom

⁸⁹ Vidi: Lundberg, S. (2020). *Educational Gender Gaps*. South Econ. J., 87(2), str. 416–439.

⁹⁰ Vidi: Easterbrook, M.J., & Hadden, I.R. (2021). *Tackling Educational Inequalities with Social Psychology: Identities, Contexts, and Interventions*. Social Issues and Policy Review, 15(1), str. 180-236.

⁹¹ Vidi: Coleman, James S. 1975. "What Is Meant by 'an Equal Educational Opportunity'?" *Oxford Review of Education* 1(1): pp. 27–29., u Karl Alexander (2016).

postignuću. Ostvarivanje ovih potreba zavisi su ekonomskog razvoja društva, a uključuju obezbjeđivanje pogodnih uslova za učenje, zdravu ishranu, uređena igrališta, nabavku obrazovnih materijala i tehničkih pomagala u učenju, dostupnost interneta i pohađanje kvalitetnih obrazovnih institucija.⁹²

Kvalitetno obrazovanje je ključno za obezbjeđivanje razvoja ljudskih resursa u raznim društvenim sektorima kojim se utiče na poboljšanje ekonomije društva i životnog standarda.⁹³ Razvoj ekonomije društva i obrazovanja su međusobno zavisni, a nejednaka distribucija obrazovanja u društvu ostaje jedan od najčešćih izvora društvene nejednakosti. U SAD-u se procjenjuje da otprilike 50% nejednakosti u porodičnim dohodcima se može pripisati društvenim i porodičnim faktorima.⁹⁴ S druge strane, socio-ekonomski status snažno utiče na obrazovna postignuća djeteta kroz dva glavna potencijalna mehanizma: ekonomski položaj porodice određuje koliko finansijskih sredstava roditelji mogu da ulože u obrazovanje svoje djece i veće je angažovanje roditelja višeg socio-ekonomskog statusa u obrazovni proces djece.⁹⁵ Na osnovu istraživanja *Early Childhood Longitudinal Study Kindergarten (ECLS-K)* u kojem je učestvovalo više od 17 000 djece predškolskog uzrasta, utvrđeno je da snažan uticaj na razvoj djece ima prosječna stopa siromaštva, status obrazovne ustanove, eksterno ponašanje djeteta, internalizovana problematična ponašanja djeteta, mentalno zdravlje roditelja, pravila i rutine kojima se koristi porodica, svjedočanstva prosvjetnih radnika, trajanje procesa obrazovanja i mogućnost obrazovanja na maternjem jeziku.⁹⁶ Sociolog Otula (2007) navodi da je napredak obrazovnih ishoda djece uslovljen partnerstvom učenika, nastavnika, roditelja i nadležnih državnih institucija. Ističe da uključenost porodice određuje nivo motivacije učenika za usvajanje novih znanja i vještina.⁹⁷

⁹² Vidi: Omoraka, S. (2001). *The effect of gender, socio- economic status and school location*. Retrieved from <http://www.fundartticles.com/p/articles>, u Gobena (2018).

⁹³ Vidi: Gobena, G. (2018). *Family Socio-economic Status Effect on Students' Academic Achievement at College of Education and Behavioral Sciences*, Haramaya University, Eastern Ethiopia. *Journal of Teacher Education and Educators*, 7 (3), str. 207-222.

⁹⁴ Vidi: Cunha, F., Heckman, J.J., (2009). *The economics and psychology of inequality and human development*. *Journal of the European Economic Association* 7(2), str. 320–364.

⁹⁵ Vidi: Mengjie, L., Wangyang, L., & Yu X. (2019). *The influences of family background and structural factors on children's academic performances: A cross-country comparative study*. *Chinese Journal of Sociology*, 5(2), str. 173–192.

⁹⁶ Vidi: Crosnoe, R., Cooper, C.E. (2010). *Economically disadvantaged children's transitions into elementary school: Linking family processes, school contexts, and educational policy*. *American Educational Research Journal*, 47(2), str. 258-291.

⁹⁷ Vidi: Otula, P.A. (2007). *Mastery of modern school administration*. London: John Willey.

Stepen razvoja kulture jednog društva itekako ima uticaj na razvoj djece i postizanje njihovih obrazovnih uspjeha. Razvijene kulture orjentisane su na propagiranje pozitivnih kulturnih vrijednosti. Društvo koje njeguje svoju kulturnu baštinu istovremeno podstiče kritičko razmišljanje, kreativnost i istraživački duh kod djece. Kulturno razvijena društva promovišu toleranciju i poštovanje različitosti, pružaju djeci mogućnost izražavanja kroz umjetnost, muziku, književnost i druge oblike kreativnosti, što poboljšava njihov emocionalni i intelektualni razvoj. Osim toga, društvo koje ima visok stepen razvijenosti kulture ima bolji pristup kulturnim resursima poput biblioteka, muzeja i pozorišta, što omogućava djeci da se obrazuju i razvijaju prema vlastitim interesima.⁹⁸ Život u društvu koje ističe kulturne vrijednosti nudi one uslove rasta i razvoja djeci koji se nikako ne mogu poistovjetiti sa uslovima koje nudi društvo koje ne mari za stepen razvijenosti vlastite kulture. Sve to dovodi do još jedne društvene nejednakosti koja negativno utiče na djecu koja odrastaju u nepovoljnom društvenom okruženju.

⁹⁸ Vidi: Isidienu, I.C. (2017). *The Impact of Culture on the Development of a Child*. In UJAH Unizik Journal of Arts and Humanities 18(2):163.

5. Pregled dosadašnjih istraživanja

Brojna istraživanja iz oblasti pedagogije su se fokusirala na proučavanje društvenih i porodičnih nejednakosti i njihovog uticaja na razvoj djece i njihovog uspjeha u školi. Evidentno je da atmosfera u porodici presudno utiče na stvaranje zdravih vaspitno-obrazovnih uslova za razvoj djeteta. Pri tome, neke od najznačajnijih varijabli su nadzor roditelja nad djecom, pogotovo kad je riječ o praćenju njihovog uspjeha u školi, motivacija i razni načini podsticanja, u smislu nagrade i sankcija kao i opšta porodična situacija i klima između članova domaćinstva, vaspitavanje djece u pravcu sticanja radnih navika i odgovornosti, kao i toplina i ljubav roditelja prema djeci.⁹⁹

Angažovanje roditelja u obrazovni proces djece ima ključan uticaj na njegov uspjeh u školi, ali i na njihov sveukupan razvoj. Prisustvo i podrška roditelja u školskom životu doprinose stvaranju pozitivne okoline koja podstiče učenje, što povećava interes djeteta za sticanjem znanja. U razmatranoj literaturi, koja obuvata veliki broj sprovedenih istraživanja nad porodicama i djecom, utvrđuje se pozitivna korelacija između dobrog uspjeha u školi i roditeljskog angažmana i uključenosti u školska postignuća, te prema tome, veći nivo lične angažovanosti roditelja oko aktivnosti djeteta u školi i njegovo podsticanje, dovode do boljih rezultata i postizanju većeg uspjeha.¹⁰⁰

„Samo 41% očeva redovno učestvuje u aktivnostima učenja sa svojom decom uzrasta 2 do 4 godine, naspram samo 11% u romskim naseljima.“¹⁰¹ Dakle, veoma nizak procenat očeva daje svoj doprinos u sticanju znanja kod djece. Za razvoj djece veoma je važno da odrastaju u sredini koja stimuliše njihov napredak i učenje.

„Različita istraživanja pokazuju da deca iz visokokonfliktnih razvoda braka roditelja 2-5 puta češće imaju kliničke simptome u vidu problema ponašanja u odnosu na decu čiji su se roditelji mirno razveli.“¹⁰² Stabilnost porodice i odnosi koji vladaju u njoj ključni su za emocionalni razvoj djece. Budući da je emocionalni razvoj usko povezan i sa intelektualnim, socijalnim i drugim

⁹⁹ Vidi: Jahić, M. (2015). Porodična psihodinamika i kohezija kao prediktor uspjeha učenika u školi. *Pedagoški fakultet*, Brčko, str.118.

¹⁰⁰ Vidi: Sušanjić Gregorović, K. (2018). Dobrobiti roditeljske uključenosti u obrazovanje djeteta. *Napredak: časopis za interdisciplinarna istraživanja u odgoju i obrazovanju*, 159(1-2), str. 101-113.

¹⁰¹ <https://www.unicef.org/serbia/zdravlje-i-razvoj-u-ranom-detinjstvu>, Preuzeto, 29.12.2022. – 17.50h

¹⁰² Vidi: Centar za prava djeteta, Priručnik za trenere/ice, „Razvod roditelja i zaštita djece“, jul 2020., str. 7.

aspektima razvoja, jasno je da stabilnost porodice i odnosa u njoj umnogome imaju udijela u sveobuhvatnom razvoju djece.

Istraživanja potvrđuju da djeca odgojena u porodicama nižeg kulturnog kapitala imaju i niži nivo samoeфикаsnosti i veću nesigurnost u svoje potencijale i kapacitete od djece koja imaju višojiji kulturni kapital u porodici.¹⁰³ S tim u vezi, socijalne vještine koje dijete stiče u porodici i u najranijem djetinjstvu su povezane sa školskim uspjehom te svakako učenici koji imaju veće socijalne vještine i koje su pozitivne i primjereno razvijene određenom uzrastu, ostvaruju i bolje uspjehe u školi.¹⁰⁴

Jasno je da će roditelji koji rade na obogaćivanju sopstvenog znanja imati više toga da ponude svojoj djeci. Pokazano je u istraživanjima da dobar ostvareni uspjeh u školi dalje utiče na roditelje da podstiču i motivišu dijete da nastavi sa postizanjem boljeg uspjeha i u kasnijem obrazovanju, što se oslanja i na jasne roditeljske obaveze da djetetu pruže adekvatne uslove za obrazovanje djece i na taj način se uključe u obrazovni proces.¹⁰⁵ Rezultati sprovedenih analiza ukazuju na značajnu činjenicu da uspjeh u školi zavisi od sociodemografskih karakteristika kao što su pol i obrazovanje roditelja. Pored toga, u određenoj mjeri na uspjeh utiču i lične osobine učenika, njegov mentalni sklop i kapacitet, dok se u manjoj mjeri ukazuje na motivaciju kao faktor razlika uspjeha u školi.¹⁰⁶ To znači da je motivacija lična stvar i da zavisi samo od karakteristika konkretnog učenika i njegovih ličnih ambicija, težnja, shvatanja, saznanja i drugih subjektivnih osobina.

Istraživanjem je takođe utvrđeno i da bolji rezultati djece u oblasti prirodnih nauka zavise od obrazovnog statusa roditelja, što znači da roditelji sa višim statusom u društvu te samim tim i većim ekonomskih prihodima, mogu svojoj djeci obezbijediti bolje uslove i okruženje učenja, veći fond knjiga, kulturnih dobara i izvora, biblioteku, dodatne časove i ostale povoljnosti u odnosu na porodice u kojima roditelji nisu ostvarili veće akademsko obrazovanje.¹⁰⁷ Ukoliko roditelji ne vode

¹⁰³ Vidi: Hatlevik, O. E., Guðmundsdóttir, G. B., & Loi, M. (2015). Digital diversity among upper secondary students: A multilevel analysis of the relationship between cultural capital, self-efficacy, strategic use of information and digital competence. *Computers & Education*, 81, str. 345–353.

¹⁰⁴ Vidi: Buljubašić Kuzmanović, V., & Botić, T. (2012). Odnos školskog uspjeha i socijalnih vještina kod učenika osnovne škole. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 58(27), str. 38-53.

¹⁰⁵ Vidi: Babarović, T., Burušić, J., & Šakić, M. (2010). Psihosocijalne i obrazovne odrednice školskog uspjeha učenika osnovnih škola: dosezi dosadašnjih istraživanja. *Suvremena psihologija*, 13(2), str. 235-256.

¹⁰⁶ Vidi: Šarčević, D., & Vasić, A. (2014). Sociodemografski i psihološki korelati školskog uspeha. *Primenjena psihologija*, 7(3), str. 401-427.

¹⁰⁷ Vidi: Gregurović, M., & Kutl, S. (2010). Učinak socioekonomskog statusa na obrazovno postignuće učenika: Primjer PISA istraživanja, Hrvatska 2006. *Revija za socijalnu politiku*, 17(2), str. 179-196.

dovoljno računa o kvalitetu edukacije svoje djece, ne podstiču ih i blagovremeno ne kontrolišu njihov uspjeh, djeca će imati niži osjećaj o potrebi i značaju učenja, biće manje predani školskim obavezama, a shodno tome imaće i niže aspiracije u daljem obrazovanju u srednoj školi i fakultetu.¹⁰⁸

Pored uključenosti roditelja u dječiji obrazovni svijet, veoma je važan njihov stil uključenosti, odnosno stil vaspitanja. U tom smislu, evidentna je skoro statistički precizna korelacija između demokratskog, slobodnog, i strogog autoritativnog pristupa vaspitanju sa pozitivnim uspjehom djeteta u školi kao i negativna korelacija između bezbrižnog i nezainteresovanog vaspitnog stila sa ostavrenim uspjehom u školi.¹⁰⁹

Stil vaspitanja, porodična atmosfera i odnosi u njoj predstavljaju neke od ključnih preduslova za kvalitetan psihofizički razvoj djece. Iz raznih analiza se može konstatovati činjenica da djeca iz visokokonfliktnih razvoda braka roditelja 2-5 puta češće imaju kliničke simptome u vidu problema ponašanja u odnosu na djecu čiji su se roditelji mirno razveli.¹¹⁰ O stresnoj porodičnoj atmosferi i nesavjesnom ponašanju uže porodice govori i Macanović (2014) u svom istraživanju gdje ukazuje na rezultat da postoji povezanost između kriminogenog ponašanja učenika i istog obrasca ponašanja članova njihove uže porodice.¹¹¹

U ovom radu govori se i o uticaju finansijske stabilnosti porodice kao faktoru uticaja na razvoj djece. Jasno je da je sve veći jaz između imućnog i siromašnog stanovništva. Naglasak ćemo staviti na to kako se navedena situacija odražava na razvoj djece. Prema tome, Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) je objavila rezultate istraživanja po kojima u svim vodećim ekonomijama svijeta nejednakost u raspodjeli dohodaka i dalje bilježi porast dok se jaz između bogatih i siromašnih sve više proširuje.¹¹² Utvrđeno je takođe da učenici sa višim socio-ekonomskim statusom prosječno imaju veće ocjene u školi i postižu značajnije rezultate na PISA čitalačkoj pismenosti učenika.¹¹³

¹⁰⁸ Vidi: Bilić, V. (2016). Uloga siromaštva i višestruke deprivacije u ostvarivanju prava djece na obrazovanje, Učiteljski fakultet, Zagreb, str. 21.

¹⁰⁹ Vidi: Pelemiš, D. S. (2017). Vaspitni stil roditelja kao faktor opšteg uspeha učenika. Pedagoška stvarnost, 63(1), str. 27-40.

¹¹⁰ Vidi: Centar za prava djeteta, Priručnik za trenere/ice, „Razvod roditelja i zaštita djece“, jul 2020., str. 7.

¹¹¹ Prema: Macanović, N. (2014). Kriminogena inficiranost učenika. Banja Luka: Udruženje nastavnika i saradnika u Banjoj Luci, Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, bezbjedonosna, sociološka i kriminološka istraživanja, str.200.

¹¹² Vidi: Glodić, P., Sve veći jaz između siromašnih i bogatih, Privrednik, br. 45/2012.

¹¹³ Vidi: Baucal, A. (2012). Uticaj socio-ekonomskog statusa učenika na obrazovna postignuća: direktni i indirektni uticaji. Primenjena psihologija, 5(1), 5-24.

Dalje, utvrđena je i jedna veoma negativna pojava, a to je da djeca iz siromašnijih porodica imaju atipični razvoj mozga u pojedinim predjelima (frontalnom i temporalnom režanju, te hipokampusu). U ovom smislu su najugroženija djeca iz najsiromašnijih porodica, te su kod njih ovi problemi i najizraženiji. Ovo je posebno važno budući da su se centri za učenje nalaze upravo u navedenim moždanim oblastima što se posebno odnosi na održavanje pažnje, planiranje i kognitivnu fleksibilnost, kao i osjetljivost na uticaje okoline. Slabije funkcionisanje ovih centara otežava razvoj dječjih potencijala pa samim tim i postizanje uspjeha u školi.¹¹⁴ U razmatranju osnovnih karakteristika porodice konkretnog učenika, uočava se da djeca iz nižeg ekonomskog i socijalnog statusa postižu u prosjeku slabije rezultate od djece iz imućnijih porodica, što se najbolje vidi na nizu faktora u koje spadaju objektivne mjere znanja, školske ocjene, ponavljanje razreda, nezavršavanje srednjih škola, manji ukupan broj godina školovanja i slično.¹¹⁵ Uspjeh djeteta uveliko zavisi od ekonomskog statusa porodice, njenog socijalnog i kulturnog statusa, čemu značajno doprinosi stil vaspitanja u porodici, roditelji, kao osnovni pokretači uspjeha ali i saradnja između škole i roditelja.¹¹⁶

¹¹⁴ Vidi: Bilić, V. (2016). Školski uspjeh djece i mladih koji odrastaju u siromaštvu i materijalno nepovoljnim uvjetima. *Nova prisutnost*, 14(1), 91-106., prema: E. JENSEN, Teaching with Poverty in Mind. What Being Poor Does to Kids' Brains and What Schools Can Do About It, Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development, 2009.

¹¹⁵ Vidi: Babarović, T., Burušić, J., & Šakić, M. (2009). Uspješnost predviđanja obrazovnih postignuća učenika osnovnih škola Republike Hrvatske. *Društvena istraživanja*, 18(4-5), str. 673-695.

¹¹⁶ Vidi: Jahić, M. (2013). Uticaj porodice na uspjeh učenika u školi. *Novi Muallim*, (53), str. 50-56.

II DIO

6. Metodološka osnova

6.1 Problem i predmet istraživanja

Predmet istraživanja ovog rada jeste: *Uspjeh učenika i učenica u osnovnoj školi uslovljen društvenim i porodičnim nejednakostima.*

Uspjeh učenika i učenica u školi se, prema podacima iz pedagoške teorije, usko povezuje sa cjelokupnim razvojem njihovih ličnosti. Napredno savladavanje gradiva i ostvarivanje zadovoljavajućih obrazovnih rezultata put je koji vodi ka pozitivnim ishodima razvoja djece. Kako bismo svoj djeci pružili mogućnost da se ostvare u svom punom potencijalu potrebno je da razmotrimo sve faktore porodičnog i društvenog uticaja koji mogu ostaviti svoj trag na razvoj djece. Shodno tome, uočava se da na nejednakosti u obrazovanju znatno utiču primarni društveni procesi, što rezultira raznim odnosima i stanjima u koje dolaze mladi članovi društva. To se prije svega odnosi na razlike u izboru, načinu, nivoima i vrstama kasnijeg obrazovanja.¹¹⁷

U ovom radu poseban naglasak je stavljen na negativne uticaje poput društvenih i porodičnih nejednakosti koju utiču na uspjeh đaka u osnovnoj školi.

6.2 Cilj i zadaci istraživanja

Iako živimo u dvadeset prvom vijeku, vijeku neuhvatljivo brzog napretka u svim sferama života i rada, činjenično je stanje da postoje porodice i pojedinci koji se suočavaju sa životom na rubu egzistencije ili se pak suočavaju sa lošim uslovima za rad i napredovanje. Djeca koja dolaze iz tih porodica vrlo su prepoznatljiva kada uđu u obrazovni sistem. Ne radi se o pitanju diskriminacije djece po različitim osnovama, već o vrednovanju rada i truda te djece i pored onih

¹¹⁷ Vidi: Jovanović, N., & Jovanović, M. (2018). Social factors unequal opportunities in education. *Godišnjak Pedagoškog fakulteta u Vranju*, 9(1), str. 47-66.

životnih problema i loših uslova koji otežavaju proces razvoja. Međutim, nije moguće ni potpuno obezbijediti efikasnost podrške stručnih saradnika učenicima koji ne ostvaruju visoke uspjehe u školi, i pored konstruktivnih uvjerenja o razlozima školskog neuspjeha, što može biti prepreka daljim uspjesima u školi. U istraživanjima sprovedenim od strane Gutvajna i Ševkušić (2013), najveći broj ispitanika smatra da se neuspjeh u školi temelji na ličnim karakteristikama i sposobnostima konkretnih učenika. Međutim, ovakvo može da bude i prepreka za dalje unapređenje kvaliteta procesa školovanja kao i pristup problemu školskog neuspjeha, o kome treba da se pobrine u određenoj mjeri i sama škola.¹¹⁸ Većina prosvjetnih radnika ostaje imuna na rezultate koje ova djeca mogu da postignu i izjednačavaju ih sa rezultatima koje postižu djeca koja dolaze iz okoline koja neprekidno stimuliše rad i razvoj. I takvi oblici diskriminacije mogu ostaviti razne ožiljke na psihičko zdravlje jedinki.

Dakle, postoji evidentna razlika u društvenim i porodičnim uticajima pod čijim dejstvom se odvija razvoj djece. Upravo je to osnovni motiv i pokretač detaljnijeg izučavanja ove tematike. Međutim, važno je napomenuti da pored isticanja značaja o podučavanju prosvjetnih radnika znanjima iz ove oblasti, postoje i brojna druga rješenja čijim bi se udruženim snagama moglo djelovati u cilju iskorjenjavanja ovog problema.

Ono što želimo da utvrdimo ovim istraživanjem jeste stepen ostvarivanja uticaja društvenih i porodičnih nejednakosti na uspjeh učenika i učenica u osnovnoj školi. Osnovnoškolsko obrazovanje je stub razvoja djece. Upravo zbog izuzetnog značaja obrazovanja na cjelokupan život jedinke potrebno je temeljno preispitati sve one društvene i porodične uticaje koji jesu ili mogu biti ometajući faktori. Zaštita djece i obezbjeđivanje optimalnih uslova za život i rad treba da bude cilj svakog društva, pa i našeg. Takođe, ono što želimo postići ovim istraživanjem jeste ostvarivanje vlastitog doprinosa u izlaganju ideja koje bi imale potencijal da unaprijede postojeće stanje i eventualno doprinesu iskorjenjavanju problema.

Iz svega navedenog slijedi da je cilj ovog istraživanja sledeći:

Ispitati u kojoj mjeri društvene i porodine nejednakosti određuju stepen postizanja školskog uspjeha učenika i učenica u osnovnoj školi.

Zadaci ovog istraživanja su:

¹¹⁸ Vidi: Gutvajn, N., & Ševkušić, S. (2013). How school counselors perceive students' underachievement. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 45(2), str. 342-362.

- *Utvrđiti na koji način odnosi u porodici utiču na postizanje uspjeha učenika u školi;*
- *Utvrđiti povezanost broja članova porodice i njene strukture sa uspjehom učenika u školi;*
- *Utvrđiti na koji način stepen obrazovanja roditelja utiče na postizanje uspjeha učenika u školi;*
- *Utvrđiti na koji način stabilno finansijski situirane porodice bolje utiču na postizanje uspjeha učenika u školi u odnosu na nestabilno finansijski situirane porodice;*
- *Utvrđiti značaj socialne adaptiranosti porodice za razvoj djece i za postizanje njihovih vaspitno- obrazovnih uspjeha;*
- *Utvrđiti doprinos društva koje ističe kulturne vrijednosti na postizanje učeničkih uspjeha u školi.*

6.3 Istraživačke hipoteze

Jasno je da je uticaj i značaj obrazovanja na razvoj ličnosti djeteta od ogromne vrijednosti. Postizanje povoljnih obrazovnih rezultata zavisi kako od genetskih predispozicija tako i od socijalnih uticaja cjelokupnog društva. Brojni su faktori koji utiču na ostavarivanje povoljnih obrazovnih rezultata kod djece, a neki od njih su: uticaj porodice, njena struktura, socijalna adaptiranost porodice, emocionalna stabilnost, finansijska situiranost porodice, stepen obrazovanja roditelja ali i kulturni stimulansi društva i mnogi drugi faktori. Ukoliko neki od ovih faktora, ili pak više njih, imaju negativnu vrijednost postoji mogućnost da upravo oni izazovu štetne efekte koji se odražavaju na obrazovno postignuće djece u školi.

Prema tome, možemo navesti sledeće hipoteze:

- Glavna hipoteza:

Pretpostavlja se da društvene i porodične nejednakosti utiču na stepen postizanja školskog uspjeha učenika i učenica u osnovnoj školi.

- Pomoćne hipoteze:

- H1: *Pretpostavlja se da porodice u kojima vlada stabilan odnos afektivne privrženosti utiču na ostvarivanje pozitivnih obrazovnih rezultata djece;*

- H2: *Pretpostavlja se da broj članova porodice, kao i njena struktura, utiču na postizanje uspjeha u školovanju djece;*
- H3: *Pretpostavlja se da stepen obrazovanja roditelja ima uticaj na postizanje uspjeha djece u školi;*
- H4: *Pretpostavlja se da stabilno finansijski situirana porodica djeci pruža bolje mogućnosti za rad i razvoj nego što to čini finansijski nestabilna porodica;*
- H5: *Pretpostavlja se da socijalno adaptirana porodica utiče na ostvarivanje pozitivnih obrazovnih ishoda kod učenika;*
- H6: *Pretpostavlja se da će djeca ostvarivati bolji uspjeh u školi ukoliko društvo u kojem odrastaju ističe i stimulise razvoj kulturnih vrijednosti.*

6.4 Istraživačke varijable

S obzirom na izbor naučno- istraživačkog cilja i pojedinačnih zadataka, definišu se sledeće varijable:

Zavisnu varijablu predstavlja ostvaren uspjeh učenika i učenica u osnovnoj školi.

U skladu sa time, nezavisne varijable su:

1. Afektivna privrženosti u porodici (x_1), koja obuhvata pitanja poput: „U kojoj mjeri su Vaši roditelji zadovoljni Vašim uspjehom?“ (x_{1a}), „Kako možete ocijeniti Vaš odnos sa roditeljima?“ (x_{1b}), „Da li smatrate da Vam roditelji pružaju podršku u obrazovanju?“ (x_{1c}).
2. Struktura porodice (x_2), obuhvata pitanja vezana za broj ukućana i objašnjenje njihovog uticaja na učenje, „Koliko članova broji Vaša porodica?“.
3. Stepenn obrazovanja roditelja (x_3), koje obuhvata pitanja poput: „Koji je stepen obrazovanja Vaših roditelja?“.
4. Socio- ekonomski status porodice (x_4), koji obuhvata pitanja poput: „Da li su Vaši roditelji u radnom odnosu?“ (x_{4a}).
5. Socijalna adaptiranost porodice (x_5), koja obuhvata pitanja poput: „Da li su članovi

Vaše porodice ujedno i članovi drugih socijalnih grupa?“.

6. Kultura društva u kojem djeca odrastaju (x_6), koja obuhvata pitanja poput: „Koliko često Vaša porodica posjećuje muzeje, biblioteke, koncerte, bioskope, pozorišta i druge kulturne ustanove?“.

6.5 Metodološki pristup

U ovom radu koriste se sljedeći naučno-istaživački pristupi:

- racionalno-deduktivni
- empirijsko-induktivni
- matematičko-statistički

Prilikom korišćenja racionalno-deduktivnog pristupa omogućava se dolaženje do novih naučnih istina dedukcijom, tako što se analiziraju, preispituju i valorizuju već saznate teorije. Kod ovog pristupa težište se stavlja na dobro planiranom i osmišljenom pristupu problemu, preciznom definisanju pojmova, sistematizovanom analiziranju stvarnosti i na toj osnovi izvođenje pouzdanih zaključaka. Ovaj pristup dominira u teorijskom dijelu projekta.

Empirijsko-induktivni pristup temelji se na empiriji, odnosno iskustvu. Ono koristi induktivni put saznanja, dakle polazi od pojedinačnog, preko posebnog kako bi se došlo do opštih saznanja o proučavanom problemu. Dakle, iskustvo na kojem se temelji ovaj pristup se pažljivo prati, posmatra, proučava i analizira kako bi se na osnovu tog saznanja došlo do valjanih zaključaka i generalizacija. Ovaj pristup najviše je zastupljen u fazi prikupljanja podataka.

Matematičko-statistički pristup je obavezan u gotovo svakom istraživanju iz razloga što prikupljeni podaci zahtijevaju adekvatno sređivanje i statističku obradu, jer samo na taj način mogu predstavljati pouzdanu osnovu za izvođenje valjanih zaključaka. Ovaj pristup dominira u fazi obrade i interpretacije rezultata.

Sva tri pristupa se tokom istraživanja smjenjuju, komplementarno dopunjuju i prepliću.

6.6 Karakter i značaj istraživanja

Prema svom karakteru ovo istraživanje pripada primijenjenim odnosno operativnim istraživanjima. Primarni zadatak ovog primijenjenog istraživanja, jeste da se pedagoška saznanja do kojih dođu teorijska istraživanja prilagode potrebama vaspitne prakse sa ciljem da se ta praksa osavremenjuje, unapređuje i razvija.

Zbog veličine svog uzorka ovo istraživanje pripada malom ili mikro istraživanju, kojeg osim relativno malog uzorka karakterišu i mali broj: proučavanih varijabli, primijenjenih naučno-istraživačkih metoda, tehnika, instrumenata i postupaka.

Prema prostornoj dimenziji i vremenu trajanja ovo istraživanje pripada transverzalnim istraživanjima.

Ovo istraživanje ima praktičan značaj. Ono rasvjetljuje problem negativnih faktora poput društvenih i porodičnih nejednakosti koje imaju uticaj na ostvarivanje obrazovnih postignuća djece u školi. Takođe, istraživanje odgovara na pitanja koja tačno ukazuju na učestalost uticaja navedenih negativnih faktora, na zastupljenost konkretnih nejednakosti, na posljedice koje se javljaju usljed njihovog uticaja, kao i na eventualne mogućnosti suzbijanja ovog problema. Razni nalazi u literaturi koji se tiču rasta obrazovnih nejednakosti pokazuju višestruke uticaje različitih faktora kako u obrazovnom sistemu, tako i u društvu uopšte. Prema većini istraživanih radova jasno je da je u prethodnih dvadeset godina došlo do porasta društvenih nejednakosti u društvu, pa samim tim i u sferi obrazovanja. Ovo bi moglo da znači da društvena transformacija ka manje pravičnom tipu društvene organizacije (perifernom kapitalizmu) i dalje traje, ili da je transformacija okončana, iako se njene posljedice još uvek akumuliraju u sferi obrazovanja.¹¹⁹ Upravo ovakvi nalazi dosadašnjih istraživanja daju podsticaj da ovim radom ostvarimo rezultate koji će imati pozitivan doprinos na razrješavanje navedene problematike.

¹¹⁹ Vidi: Radulović, M., & Gundogan, D. (2021). Komparativna analiza uticaja kulturnog kapitala na postignuće učenika: Srbija, region i Zapadna Evropa. *TIMSS 2019 u Srbiji: rezultati međunarodnog istraživanja postignuća učenika četvrtog razreda osnovne škole iz matematike i prirodnih nauka*, str. 67-85.

6.7 Populacija i uzorak

U ovom istraživanju, populaciju čine učenici i učenice osnovne škole i školski pedagozi. Istraživanje je sprovedeno na uzorku od 130 ispitanika, od kojih je anketirano 123 učenika/ca osmog razreda osnovne škole, intervjuisano 7 pedagoga, dok je sproveden sociometrijski upitnik na uzorku od jednog odjeljenja, odnosno 27 učenika/ca.

6.8 Metode, tehnike i instrumenti

U ovom istraživanju korišćena je deskriptivna metoda rada. Deskriptivna metoda omogućuje opisivanje procesa koji želimo detaljnije izučiti, odnosno uticaja društvenih i porodičnih nejednakosti na uspjeh učenika i učenica u osnovnoj školi. Osim što je bilo mogućnosti da se opiše željeni proces, takođe je bilo prilike da se prikupe i srede relevantni podaci, uporede dobijeni rezultati, vrednuju i interpretiraju konačni rezultati. Step en uticaja društvenih i porodičnih nejednakosti je utvrđen putem tehnika anketiranja, intervjuisanja i upotrebom sociometrijske tehnike.

Pri tome koristili smo se sledećim istraživačkim instrumentima: anketni upitnik za učenike i učenice, protokol intervju a za pedagoge i sociometrijski upitnik.

Anketiranjem učenika došlo se do saznanja koje su to društvene i porodične nejednakosti koje utiču na uspjeh učenika iz njihove perspektive gledanja. Takođe, intervjuisanje pedagoga škola omogućilo je saznanja o zastupljenosti ometajućih faktora i mogućim rješenjima. Sociometrijska tehnika pružila je mogućnost da se otkriju marginalizovani učenici/e, utvrde uzroci njihove marginalizovanosti u razgovoru sa školskim pedagogom, i donesu zaključci o uticaju nejednakosti na adaptaciju učenika. Ovom prikupljanju podataka prethodilo je dobijanje saglasnosti uprave škola i roditelja/ staratelja učenika za njihovo učešće u istraživanju.

6.9 Organizacija i tok istraživanja

Istraživanje počinje jasnim definisanjem problema koji se teži izučavati, odnosno izučavanjem uslovljenosti uspjeha učenika i učenica u osnovnoj školi društvenim i porodičnim nejednakostima. Nakon temeljnog proučavanja dostupne literature o izabranom problemu formulisan je predmet istraživanja, nakon čega je uslijedilo: definisanje cilja i zadataka istraživanja, postavljanje naučno-istraživačkih hipoteza, identifikacija i klasifikacija naučno-istraživačkih varijabli, definisanje metodoloških pristupa, ukazivanje na karakter i značaj istraživanja, izbor populacije i istraživačkog uzorka, izbor naučno-istraživačkih metoda, tehnika i instrumenata i organizacija sondažnog istraživanja. Nakon dobijene dozvole za sprovođenje anketiranja u školi, učenici su upoznati sa anketom, nakon čega slijedi njeno sprovođenje. Anketa je sprovedena elektronski, u vremenskom periodu od 10. do 17. oktobra 2023. godine. U istom vremenskom intervalu sproveden je sociometrijski test. Školski pedagozi upoznati su sa temom našeg rada i u svojim odgovorima su prezentovali svoje viđenje date teme iz perspektive praktične primjene. Sprovođenje tehnike intervjuisanja se odvija u period od 06. do 10. novembra 2023. godine.

6.10 Statistička obrada dobijenih rezultata

Dobijene rezultate potrebno je statistički obraditi kako bi se na relativno pouzdanoj osnovi mogle blagovremeno preuzeti adekvatne mjere i postupci koji će doprinijeti unapređivanju pedagoške prakse. Za obradu podataka prilikom istraživanja uticaja društvenih i porodičnih nejednakosti na postizanje uspjeha učenika i učenica u školi koristiće se procenti. Rezultati istraživanja biće prikazani tekstualno, tabelarno i grafički.

Metodom statističke analize, sakupljeni su podaci preko standardizovanih upitnika za učenike i učenice. Statistička analiza je rađena na podacima kategorizovanim i obrađenim u MS Excelu, klasifikacijom nivoa po Likertovoj skali i procentualnim proračunom učešća pojedinih faktora.

U okviru faktorske analize, korišćena je metoda korelacione matrice kako bi se utvrdila povezanost između hipoteza. Za korelacionu matricu i ostale statističke metode koje su primijenjene na ovo istraživanje, korišćeni su već verifikovani modeli u akademskoj literaturi.¹²⁰ Shodno tome, u postupku korelacione matrice po Pearsonovoj metodi, najprije se sakupe i kategorizuju podaci tako da liče na tabelu u kojoj su horizontalno dati podaci o projeni stanja ispitivanih varijabli, dok su same varijable vertikalno raspoređene. To se naziva matrica podataka (Tabela 6.1) i u našem slučaju će prikazati brojčane vrijednosti za varijable $x_1 - x_{10}$, gdje su x_{11} , x_{12} , x_{13} , i ostali, svi međusobno različite vrijednosti po Likertovoj ili nekoj drugoj numeričkoj skali za ocjenjivanje. Pri tome, ova matrica može imati različite vrijednosti m i n , i nije simetrična, pa samim tim spada u tip matrice $M \times N$. Na osnovu dobijene matrice, a kroz statistički postupak sa matematičkim očekivanjem i varijansom određuje se korelaciona matrica R (Tabela 6.2). Elementi ove matrice su korelacioni koeficijenti i predstavljaju stepen povezanosti između dvije razmatrane varijable. Važno je napomenuti da su ovi koeficijenti međusobno identični pri čemu je $x_{21} = x_{12}$, $x_{13} = x_{31}$, $x_{43} = x_{34}$, itd redom, tako da ova matrica ima isti broj redova i vrsta, dakle to je matrica tipa $N \times N$ jer se radi o poređenju odnosa između varijabli odnosno hipoteza i njene vrijednosti su uvijek simetrične i dijagonala uvijek ima iznos u vrijednosti 1. To je jasno jer je svaka varijabla/hipoteza u punoj saglasnosti i korelaciji jedino sa samom sobom dok je sa drugim varijablama/hipotezama u određenom stepenu korelacije (pozitivnom ili negativnom) zavisno od osnovnih podataka tj. ocjena na Likertovoj skali u našem slučaju.

Tabela 6.1 Opšti obrazac Matrice podataka sa X_n varijabli i m -ispitanika

	X_1	X_2	X_3	X_4	X_n
Ispitanik br. 1	x_{11}	x_{12}	x_{13}	x_{14}	x_{1n}
Ispitanik br. 2	x_{21}	x_{22}	x_{23}	x_{24}	x_{2n}
Ispitanik br. 3	x_{31}	x_{32}	x_{33}	x_{34}	x_{3n}
Ispitanik br. M	x_{m1}	x_{m2}	x_{m3}	x_{m4}	x_{mn}

Tabela 6.2 Opšti obrazac korelacione Matrice R sa poređenjem povezanosti X_n varijabli

¹²⁰ Vidi: Rančić, V. (2013). Metode za smanjenje dimenzionalnosti podataka i njihova primena u prirodnim naukama. Univerzitet u Novom Sadu, Prirodno-matematički fakultet Departman za matematiku i informatiku, Novi Sad, str.7-20.

	X_1	X_2	X_3	X_4	X_n
X_1	1	x_{12}	x_{13}	x_{14}	x_{1n}
X_2	x_{21}	1	x_{23}	x_{24}	x_{2n}
X_3	x_{31}	x_{32}	1	x_{34}	x_{3n}
X_4	x_{41}	x_{42}	x_{43}	1	x_{4n}
X_n	x_{n1}	x_{n2}	x_{n3}	x_{n4}	1

Postupak obrade podataka i dobijanja rezultata korelacionih koeficijenata za matricu korelacije se odvija preko sledeće procedure:

1. Proračun matematičkog očekivanja, odnosno aritmetičke sredine sakupljenih podataka kako bi se utvrdila srednja vrijednost skupa podataka. Ovaj postupak se primjenjuje na dvije grupe podataka odnosno na dvije varijable, npr. $M(X_1)$ i $M(X_2)$, tako što se zbir svih ocjena varijabli podijeli sa brojem ispitanika (m):

$$M(X_1) = \frac{\sum_{k=1}^m x_{k1}}{m} \quad \text{jer je } k=1,2,3,\dots,m, \text{ odnosno za } M(X_2): \quad M(X_2) = \frac{\sum_{k=1}^m x_{k2}}{m}$$

2. Proračun disprezije ili varijanse vrijednosti (σ^2) koja određuje mjeru odnosno raspon grupisanja vrijednosti podataka oko srednje vrijednosti, tj. aritmetičke sredine skupa vrijednosti jedne varijable, u našem primjeru $M(X_1)$, $M(X_2)$ i tako redom:

$$\sigma^2(X_1) = \frac{\sum_{k=1}^m x_{k1}^2}{m} - M(X_1)^2$$

, odnosno za $\sigma^2(X_2)$:

$$\sigma^2(X_2) = \frac{\sum_{k=1}^m x_{k2}^2}{m} - M(X_2)^2$$

3. Proračun standardne devijacije (σ) koja predstavlja mjeru odstupanja vrijednosti do aritmetičke sredine skupa vrijednosti varijable i dobija se kao kvadratni korijen iz

disperzije:

$$\sigma(X_1) = \sqrt{\sigma^2(X_1)} \quad , \text{ odnosno za } \sigma(X_2) \text{ važi: } \sigma(X_2) = \sqrt{\sigma^2(X_2)}$$

4. Proračun vrijednosti koeficijenta (K_r) korelacione matrice, odnosno dvije varijable (X_1 i X_2) koje se upoređuju, računa se na način da se najprije podijeli zbir proizvoda vrijednosti obje varijable sa brojem ispitanika, zatim da se taj broj umanjeni za proizvod aritmetičkih sredina oba skupa vrijednosti varijable, i konačno se tako dobijena vrijednost podijeli sa proizvodom standardnih devijacija obje varijable. Objedinjujući sve gornje formule, izraz za konačni koeficijent relacije između dvije varijable izgleda ovako:

$$K_r(X_1X_2) = \frac{\frac{\sum_{k=1}^m x_{m1} * x_{m2}}{m} - (M(X_1) * M(X_2))}{\sigma(X_1) * \sigma(X_2)}$$

Radi brže i preciznije obrade rezultata, te dobijanja konačnih koeficijenata, korišćen je Microsoft *Excel*-ov paket za analitiku podataka (*Data Analysis*) sa komandom *CORREL (Array1, Array2)*, kao i opšta funkcija *Corelation* u okviru prozora *Analysis Tools*.

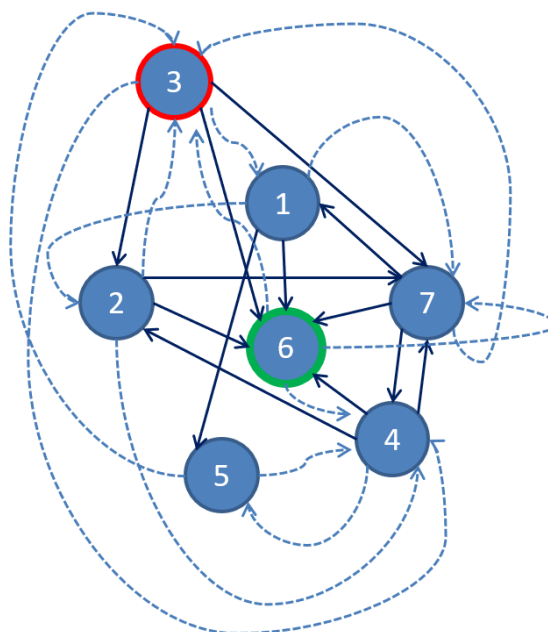
Sociometrijska matrica je tabela $M \times M$ (gde je M broj članova u grupi) u koju su unijeti svi izbori iz sociometrijskog upitnika, za razliku od matrice podataka čija je struktura $M \times N$. U redovima su podaci o tome koga su članovi grupe birali, a u kolonama su prikazani podaci/ocjene ko je njih birao. Primjer ove table je dat u nastavku (Tabela 6.3), pri čemu je uzeto u obzir 7 ispitanika koji su ocjenjivali jedni druge sa (+) ili (-). Uz to, sociometrijski postupak je neanoniman i jednostavan za sprovođenje, lako se prilagođava različitim ciljevima istraživanja i ispitanim grupama, podaci se jednostavno obrađuju sabiranjem i upoređivanjem, što omogućava adekvatnu kvantitativnu i kvalitativnu analizu stanja u grupi. Cilj ove metode je da se utvrdi kako veličina grupe, karakteristike njenih članova, ili rezultati koje grupa postiže utiču na sociometrijsku strukturu, koja ima nekoliko nezavisnih varijabli, a pri čemu se analizira kakvo je zadovoljstvo grupom, grupno postignuće ili stabilnost ispitane grupe. Moguće je veoma lako i brzo izračunati sociometrijske indekse pri čemu se koriste jednostavne matematičke formule. Međutim,

sociogrami su prilično komplikovani za crtanje i predstavljanje, pogotovo kad se radi o većem broju grupa, ali i tu su istraživačima od pomoći brojni kompjuterski programi (npr. SociometryPro).

Tabela 6.3 Primjer sociometrijske matrice sa grupom od 7 ispitanika

	1	2	3	4	5	6	7	Suma+	Suma-
1		-			+	+	-	2	2
2			-	-		+	+	2	2
3	-	+		-		+	+	3	2
4		+			-	+	+	3	1
5			-	-				0	2
6			-	-			-	0	3
7	+		-	+		+		3	1
Suma+	1	2	0	1	1	5	3	13	
Suma-	1	1	4	4	1	0	2		14

Sociogram predstavlja slikovit prikaz odnosa među članovima grupe. Članovi grupe predstavljeni su na sociogramu geometrijskom figurom (različitim geometrijskim figurama mogu se predstaviti razlike u nekoj karakteristici članova, npr. kvadrati mogu biti predstavljati dječake a krugovi djevojčice, itd.). Linije među figurama predstavljaju neku relaciju. Strelica može označavati pozitivan izbor, a isprekidana strelica negativan izbor. Sociogram se u potpunosti oslanja na podatke iz sociometrijske matrice. Takođe, jedan od načina crtanja sociogrami jeste u obliku mete, pri čemu bi ispitanik koji je najviše puta biran bio u centru sociograma, dok bi ostali članovi grupe bili udaljeni od centra u koncentričnim krugovima zavisno od broja glasova koje su dobiili od drugih ispitanika, te bi na samoj periferiji bili oni koji nisu uopšte birani ili su negativno ocijenjeni. Za gornju matricu, sociogram bi izgledao kao na donjoj slici 6.4, pri čemu su punom teget linijom označeni pozitivni odgovori i ocjene relacija, dok su svijetloplavom isprekidanom linijom označene negativne veze i ocjene drugih članova gupe. Crvenim okvirom je označen ispitanik koji je dobio najviše negativnih ocjena tj. najodbačeniji član, dok je zelenim okvirom označen najpopularniji član društva, sa svim pozitivnim ocjenama.



Slika 6.4 Primjer sociograma na osnovu sociometrijske tabele X

Sociometrijski indeksi su jedan od načina da se kvantitativno i objektivno dođe do podataka o strukturi grupe i statusu njenih članova, kao i odnosima unutar grupe. Prilikom korišćenja sociometrijskih podataka u naučnim istraživanjima, računaju se i sociometrijski indeksi da bi se dobili kvantitativni rezultati. S tim u vezi, koriste se sledeći individualni i sociološki indeksi sa sledećim matematičkim formulama:

Individualni indeksi:

1. *Indeks prihvatanja (IP)* pokazuje kolika je prihvaćenost nekog člana u grupi. Računa se kao zbir pozitivnih izbora koje je taj član dobio od drugih, podeljen sa mogućim brojem dobijenih pozitivnih izbora (N).

$$IP = \frac{\sum(+)}{N - 1}$$

2. *Indeks odbacivanja (IO)* pokazuje kolika je odbačenost nekog člana u grupi. Računa se kao zbir negativnih izbora koje je taj član dobio od drugih, podeljen sa mogućim brojem dobijenih negativnih izbora.

$$IO = \frac{\Sigma(-)}{N - 1}$$

3. *Indeks sociometrijskog statusa (ISS)* pokazuje odnos prihvaćenosti i odbačenosti člana grupe. Računa se kao razlika pozitivnih i negativnih izbora podeljena sa N-1, ili kao razlika između indeksa prihvatanja i indeksa odbacivanja:

$$ISS = IP - IO = \frac{\Sigma(+) - \Sigma(-)}{N - 1}$$

4. *Indeks pozitivne ekspanzivnosti (IPE)* pokazuje koliko pozitivnih izbora je napravio neki član grupe. Računa se kao broj napravljenih pozitivnih izbora podijeljen sa brojem mogućih pozitivnih izbora (koji je opet N-1, jer je član mogao da izabere sve članove grupe sem sebe).

$$IPE = \frac{\Sigma(+)}{N - 1}$$

5. *Indeks negativne ekspanzivnosti (INE)* pokazuje koliko negativnih izbora je napravio neki član grupe. Računa se kao broj napravljenih negativnih izbora podeljen sa brojem mogućih negativnih izbora.

$$INE = \frac{\Sigma(-)}{N - 1}$$

Napomena: Indeksi pozitivne i negativne ekspanzivnosti ovde su predstavljeni istim formulama kao indeksi prihvatanja i odbacivanja. Razlika je u tome, da ponovimo, što se kod indeksa prihvatanja i odbacivanja gleda koliko puna je neko biran ili odbacivan, a kod indeksa ekspanzivnosti koliko je puta neko birao ili odbacivao.

6. *Indeks socijalne vidljivosti (ISV)* je ukupna mera i prihvaćenosti i odbačenosti. Računa se kao zbir dobijenih pozitivnih izbora i dobijenih negativnih izbora podeljen sa N-1.

$$ISV = \frac{\Sigma(+) - \Sigma(-)}{N - 1}$$

Sociološki indeksi:

1. *Indeks pozitivne atmosfere (IPA)* daje broj pozitivnih izbora u grupi po članu grupe:

$$\text{a. } IPA = \frac{\Sigma(+)}{N}$$

2. *Indeks negativne atmosfere (INA)* daje broj negativnih izbora u grupi po članu grupe.

$$\text{a. } INA = \frac{\Sigma(-)}{N}$$

3. *Indeks grupne atmosfere (IGA)* predstavlja razliku između ukupnog broja pozitivnih izbora i ukupnog broja negativnih izbora, po članu grupe.

$$\text{a. } IGA = \frac{\Sigma(+)-\Sigma(-)}{N}$$

4. *Indeks grupne ekspanzivnosti (IGE)* predstavlja zbir svih izbora članova grupe po članu grupe:

$$\text{a. } IGE = \frac{\Sigma(+)+\Sigma(-)}{N}$$

5. *Indeks grupne kohezivnosti (IGK)* određuje se kao broj uzajamnih pozitivnih izbora u odnosu na mogući broj uzajamnih pozitivnih izbora. Formula je:

$$\text{a. } IGK = \Sigma \text{ uzajamnih izbora} / (N \times (N-1) / 2)$$

Tabela 6.5 Proračun sociometrijskih indeksa na primjeru grupe od 7 članova

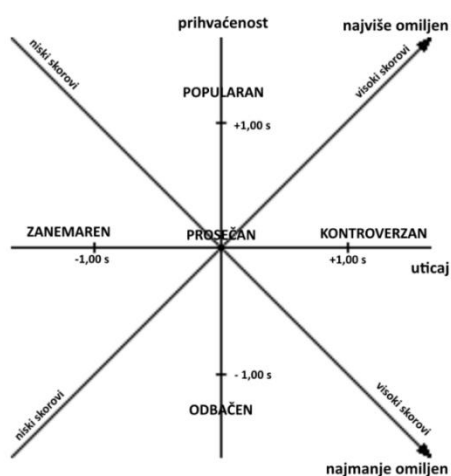
<i>ID (br)</i>	<i>IP</i>	<i>IO</i>	<i>ISS (x)</i>	<i>IPE</i>	<i>INE</i>	<i>ISV (y)</i>
ID1	0,17	0,17	0	0,33	0,33	0
ID2	0,33	0,17	0,17	0,33	0,33	0
ID3	0	0,67	-0,67	0,5	0,33	0,17
ID4	0,17	0,67	-0,50	0,5	0,17	0,33
ID5	0,17	0,17	0,00	0	0,33	-0,33
ID6	0,83	0	0,83	0	0,5	-0,50

ID7	0,5	0,33	0,17	0,5	0,17	0,33
-----	-----	------	------	-----	------	------

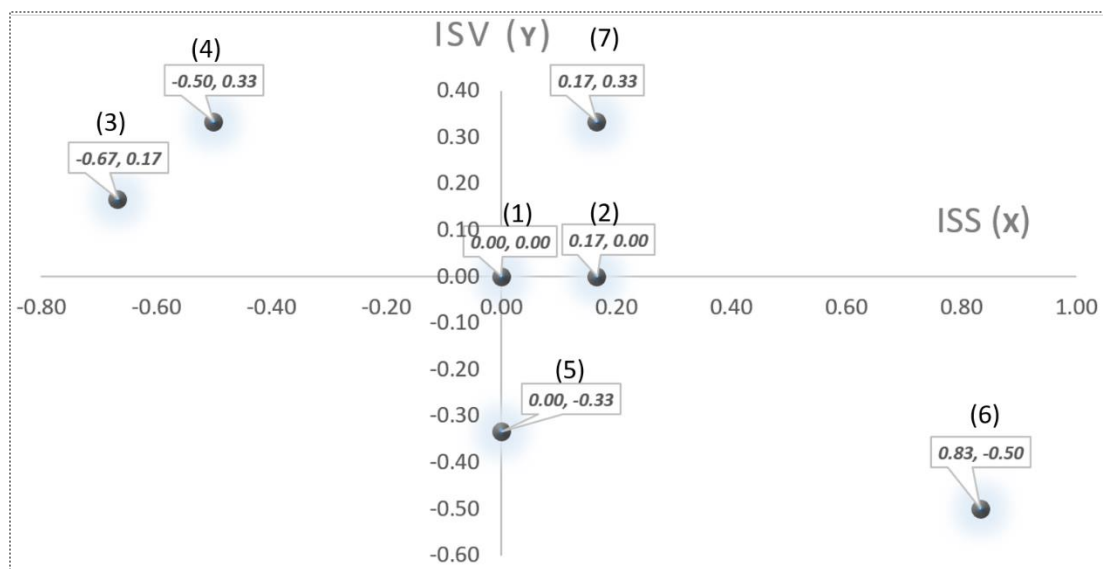
Na osnovu ovih indeksa dobijenih statističkom obradom svih podataka u sociometrijskoj analizi, dolazi se do sledeće kategorizacije socijalnih statusa:

- omiljeni (popularni): $(ISS - ISV) > 0,5$ i $ISS > 0$, $ISV < 0$
- omraženi (odbačeni): $(ISS - ISV) < -0,5$ i $ISS < 0$, $ISV > 0$
- zanemareni: $(ISS + ISV) < -0,5$ i $ISS < 0$, $ISV < 0$
- kontroverzni: $(ISS + ISV) > 0,5$ i $ISS > 0$, $ISV > 0$
- prosječni: $0,5 > (ISS - ISV) > -0,5$ i $0,5 > (ISS + ISV) > -0,5$.

Takođe, ove kategorije se mogu prikazati na grafikonu 6.5 kako i slijedi u nastavku na primjeru, dok su na slici 6.6 prikazani grafički rezultati prema sociološkim koeficijentima prihvaćenosti.



Slika 6.5 Odnos i raspored ocjena ispitanika prema sociološkim koeficijentima prihvaćenosti sa kategorijama pet tipova socijalnog statusa



Slika 6.6 Raspored ocjena ispitanika prema sociološkim koeficijentima prihvaćenosti sa kategorijama pet tipova socijalnog statusa

7. Analiza i interpretacija rezultata istraživanja

Koristeći se tehnikama anketiranja, intervjuisanja i sociometrijskog testiranja došli smo do rezultata koji ukazuju na to da je intezitet uticaja društvenih i porodičnih nejednakosti značajan i odražava se na postizanje obrazovnih uspjeha učenika i učenica u osnovnoj školi. Osim toga došli smo do određenih saznanja o: doprinosu pozitivne porodične atmosfere u ostvarivanju povoljnih obrazovnih rezultata, uticaju strukture porodice na postizanje školskog uspjeha đaka, povezanosti stepena obrazovanja roditelja i školskog uspjeha učenika i učenica, uslovljenosti školskog uspjeha socio-ekonomskim statusom roditelja, povezanosti socijalne adaptacije porodice i ostvarivanja obrazovnih uspjeha učenika i učenica.

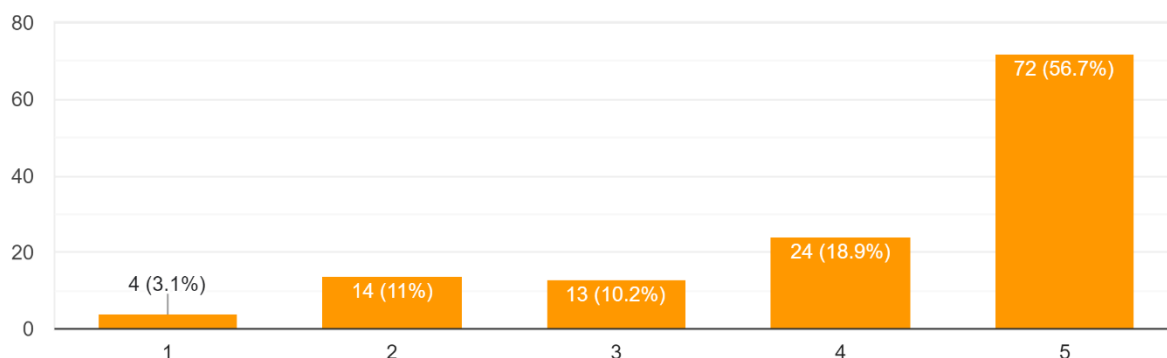
7.1 Analiza i interpretacija rezultata dobijenih anketiranjem učenika i učenica osnovne škole

Anketirali smo 123 učenika i učenica osmog razreda osnovne škole s ciljem sagledavanja problematike društvenih i porodičnih nejednakosti iz perspektive učenika. Takođe, prikupili smo informacije o njihovim školskim uspjesima te istražili povezanosti tih uspjeha s određenim društvenim i porodičnim nejednakostima. Rezultati dobijeni anketiranjem učenika biće sistematizovani po poglavljima, u skladu s postavljenim naučno-istraživačkim zadacima.

7.1.1 Doprinos pozitivne porodične atmosfere ostvarivanju povoljnih obrazovnih rezultata

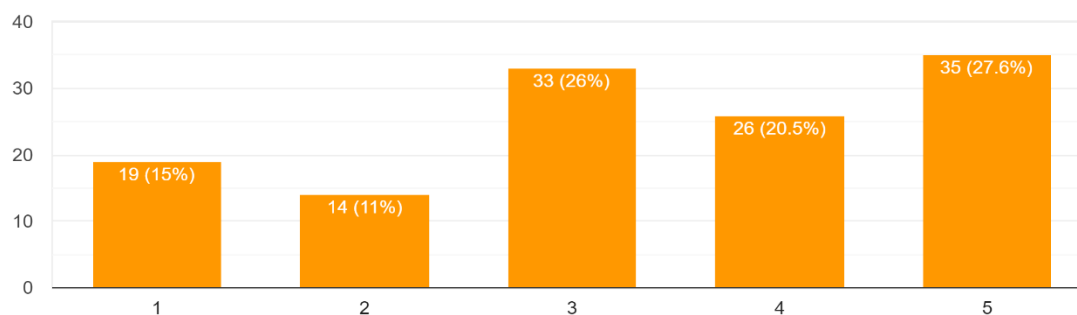
Mnoge studije ističu važnost i uticaj pozitivne i podržavajuće atmosfere u porodici na sve aspekte dječjeg razvoja. Budući da djeca uče po modelu koji im pružaju roditelji i članovi porodice, naglasak treba postaviti na stvaranju pozitivne porodične atmosfere pogodne za formiranje pozitivnih ponašanja i stavova djece. U anketnom upitniku, za procjenu kvaliteta odnosa između

djece i roditelja, postavljeno je pitanje o percepciji njihovog odnosa koristeći Likertovu skalu. Ocjena jedan označava loš odnos, dok ocjena pet označava odličan odnos sa roditeljima (Grafikon 7.1). 56,7% djece iznosi stav da je njihov odnos sa roditeljima odličan, dok 18,9% iznosi stav da je njihov odnos sa roditeljima dobar.



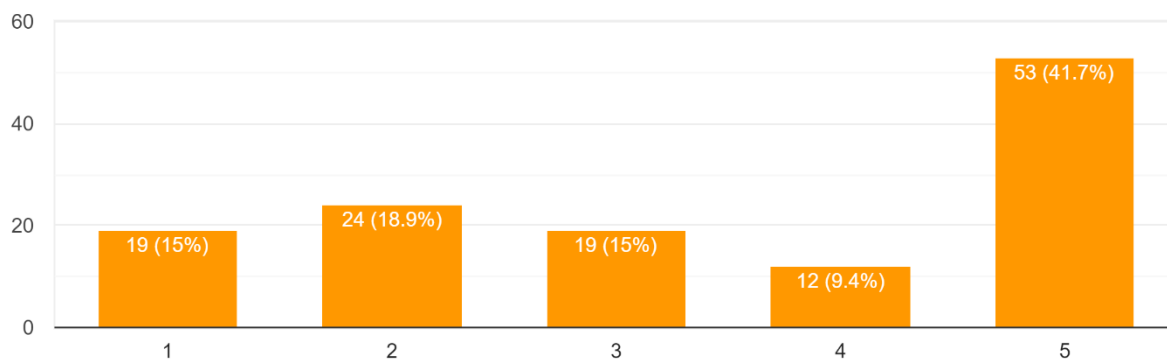
Grafikon 7.1 Odnos djece sa roditeljima

Takođe, ispitano je i da li djeca smatraju da im roditelji pružaju dovoljno podrške u obrazovanju, s tim da se pod podrškom podrazumijeva pomoć u učenju, pronalaženju informacija, nabavci potrebnih materijala, obezbjeđivanju dodatnih časova, i tome slično. Rezultati su prikazani putem Likertove skale na Grafikonu 7.2.



Grafikon 7.2 Podrška roditelja u obrazovanju

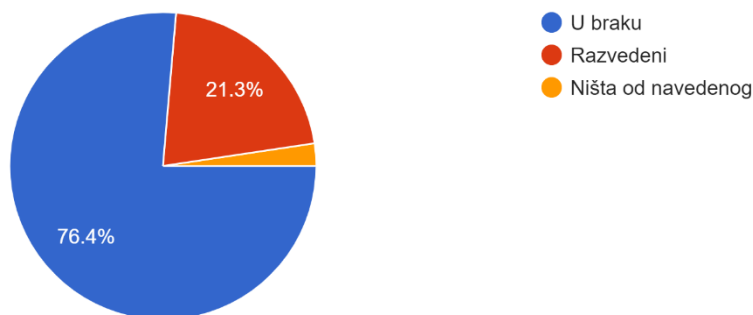
Na pitanje: „U kojoj mjeri su Vaši roditelji zadovoljni Vašim uspijehom?“, većina djece (41,7%) je označila da su njihovi roditelji jako zadovoljni postignutim školskim uspijehom svoje djece. Važno je naglasiti da način na koji roditelji vide svoju djecu može snažno uticati na dječji osjećaj samopouzdanja i samovrijednosti.



Grafikon 7.3 Perspektiva djece o zadovoljstvu roditelja njihovim uspjehom

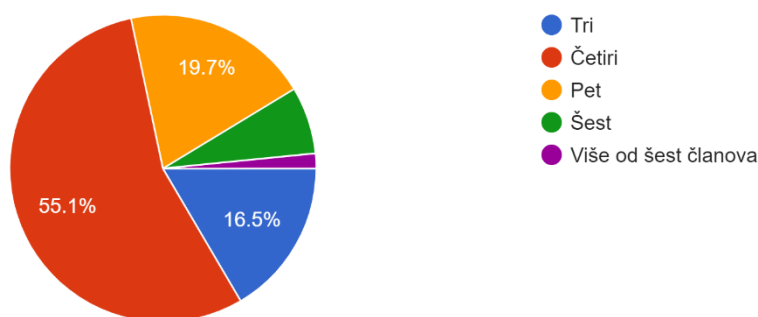
7.1.2 Uticaj strukture porodice na ostvarivanje obrazovnih postignuća učenika i učenica u osnovnoj školi

S obzirom na obimna pedagoška i sociološka istraživanja koja naglašavaju uticaj strukture porodice na postizanje obrazovnih rezultata djece, a posebno ističući štetne posljedice koje deca iz razvedenih brakova mogu iskusiti, ova anketa uključivala je i prikupljanje podataka o bračnom statusu roditelja. Numeričko stanje je dato putem grafikona. Dakle, većina roditelja je u bračnom odnosu, iako je zapažen visok procenat razvedenih roditelja (21,3%). Istraživanja upućuju na sve veći trend rasta razvoda brakova, što ima štetan uticaj na razvoj djece. Razvod roditelja sa sobom nosi brojne emocionalne i socijalne izazove koji mogu negativno uticati na djecu i njihov razvoj.



Grafikon 7.4 Bračno stanje roditelja

Takođe, djeca su upitana da li broj članova u porodici utiče na njihovo obrazovanje i da objasne razloge za svoje stavove. Najčešći odgovor na pitanje o broju članova u njihovoj porodici, prema anketi, bio je četiri. Sledeći najčešći odgovor bio je pet, a zatim tri. Manji procenat ispitanika je naveo da imaju šest članova u porodici, dok su ostali ispitanici izjavili da imaju porodice sa većim brojem članova. Analizom njihovih odgovora uočava se da broj članova u porodici ima uticaj na postizanje obrazovnih rezultata djece, pri čemu postoje i pozitivni i negativni aspekti tog uticaja. Pozitivni aspekti su primjetni u višečlanim porodicama, gdje djeca često međusobno pružaju podršku i pomoć. Međutim, često se dešava da djeca iz višečlanih porodica nemaju mogućnost da učestvuju u ekskurzijama i izletima. Sa druge strane, deca iz manjih porodica sa četiri ili tri člana često se oslanjaju na podršku i pažnju svojih roditelja, što im omogućava individualizovanije pristupe i pažnju.

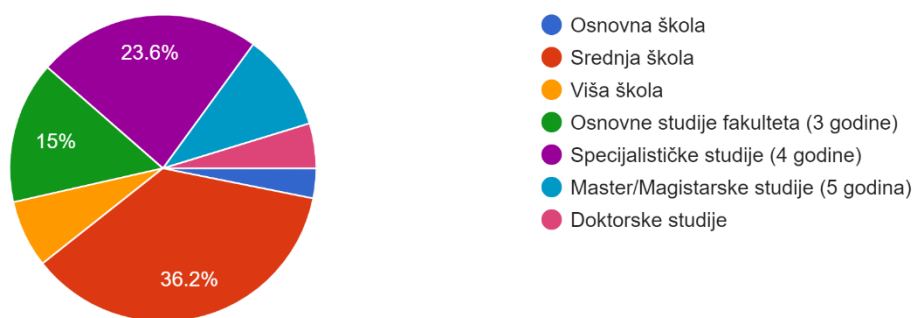


Grafikon 7.5 Brojčano stanje u porodici

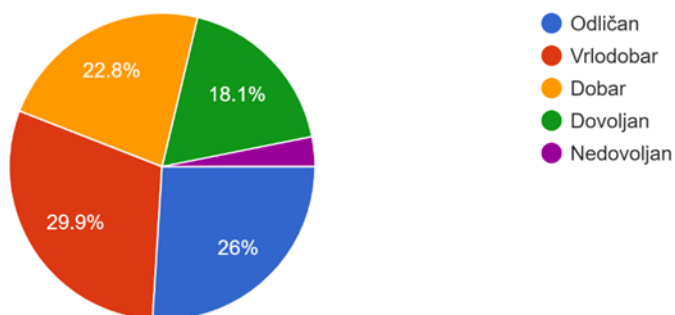
7.1.3 Stepen obrazovanja roditelja i učenička postignuća

Radi utvrđivanja veze između postizanja uspjeha djece u školi i nivoa obrazovanja njihovih roditelja, postavljeno je pitanje: „Koji je stepen obrazovanja Vaših roditelja?“. Dobijeni rezultati su prikazani putem grafikona 7.6. Dakle, najzastupljeniji je srednjoškolski stepen obrazovanja roditelja (36,2%), zatim roditelji koji su završili specijalističke studije (23,6%), osnovne studije (15%), višu srednju školu (10%), magistarske studije (12%), a doktorske studije i osnovnu školu

po 3,1% . Budući da među anketiranim učenicima imamo 26% odličnih i 29,9% vrlodobrih učenika možemo reći da postoji realna osnova za utvrđivanje povezanosti stepena obrazovanja roditelja i učenčkih postignuća u školi. Ono što ovim istraživanjem možemo potvrditi, to je naša hipoteza, koja glasi: *Pretpostavlja se da stepen obrazovanja roditelja ima uticaj na postizanje uspjeha djece u školi.*



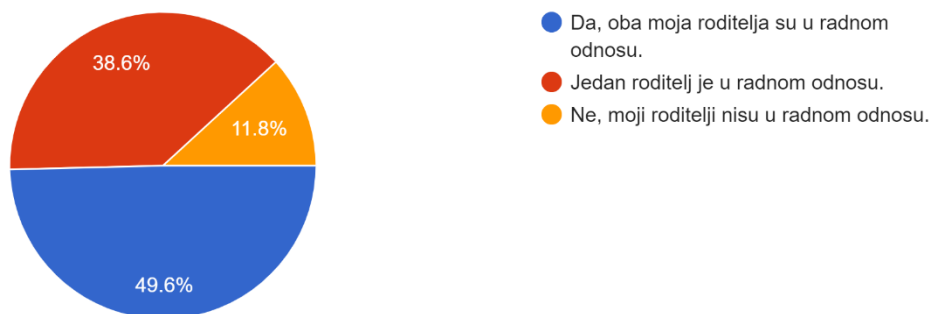
Grafikon 7.6 Stepen obrazovanja roditelja



Grafikon 7.7 Uspjeh učenika i učenica u osnovnoj školi

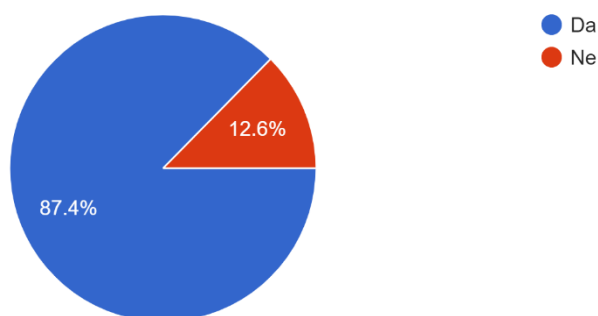
7.1.4 Uslovljenost školskog uspjeha socio- ekonomkim statusom roditelja

S ciljem utvrđivanja veze između uspjeha djece i ekonomske stabilnosti porodice, istražen je i radni status roditelja, a rezultati su prikazani putem Grafikona 7.8. Dakle, najviši je procenat porodica u kojima su zaposlena oba roditelja (49,6%), zatim, procenat porodica u kojima je zaposlen jedan roditelj (38,6%), a kod 11,8% ispitanika ne radi nijedan roditelj.



Grafikon 7.8 Radni odnos roditelja

Postavljeno je pitanje- Da li Vam roditelji obezbjeđuju sve potrebne materijale za učenje? (Pod materijalima za učenje podrazumijevamo: olovke, gumice, bojice, markere, sveske, udžbenike, pristup računaru ukoliko to nastava zahtijeva,...). Dakle, roditelji u 87,4% slučajeva djeci obezbjeđuju sve neophodne materijale za učenje.

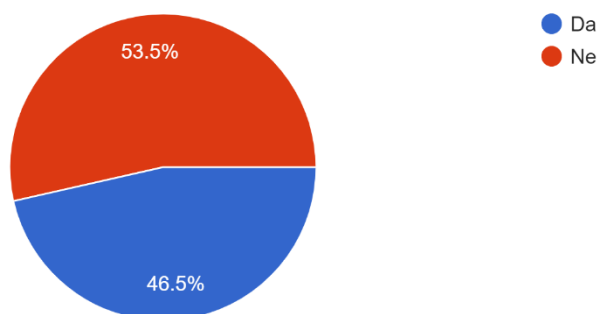


Grafikon 7.9 Da li Vam roditelji obezbjeđuju sve potrebne materijale za učenje?

7.1.5 Povezanost socijalne adaptacije porodice i ostvarivanja obrazovnih uspjeha djece

U okviru pete podhipoteze koja glasi: Pretpostavlja se da socijalno adaptirana porodica utiče na ostvarivanje pozitivnih obrazovnih ishoda kod učenika, došli smo do sledećih rezultata. 53,5% učenika/učenica se izjasnilo negativnim odgovorom na pitanje: Da li su članovi Vaše porodice ujedno i članovi drugih socijalnih grupa? (Sportskih, kulturnih, muzičkih, likovnih i drugih socijalnih grupa). Dok je 46,5% učenika/učenica odgovorilo da su njihovi članovi porodice

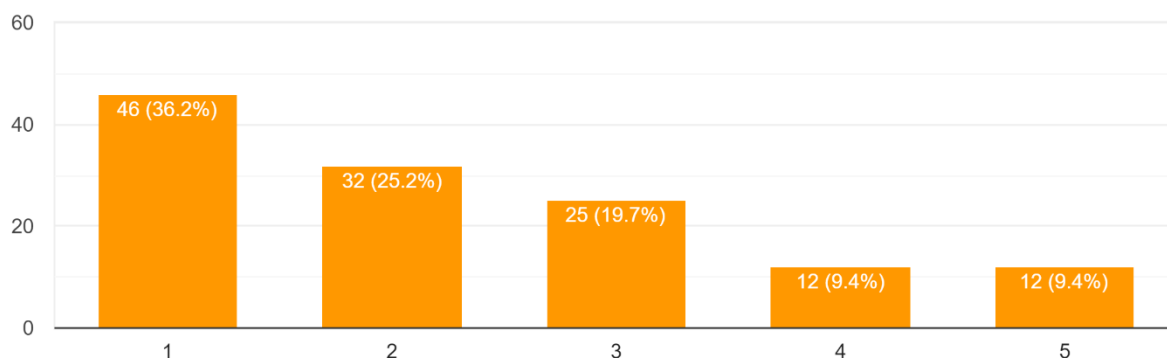
ujedno članovi i drugih socijalnih grupa. Važnost socijalne adaptacije porodice za razvoj socijalne inteligencije kod djece naglašava potrebu za pažnjom prema socijalnim interakcijama, što je danas često zapostavljeno zbog naglaska na poslovnim interakcijama.



Grafikon 7.10 Da li su članovi Vaše porodice ujedno i članovi drugih socijalnih grupa?

7.1.6 Značaj isticanja kulturnih vrijednosti po razvoj djece

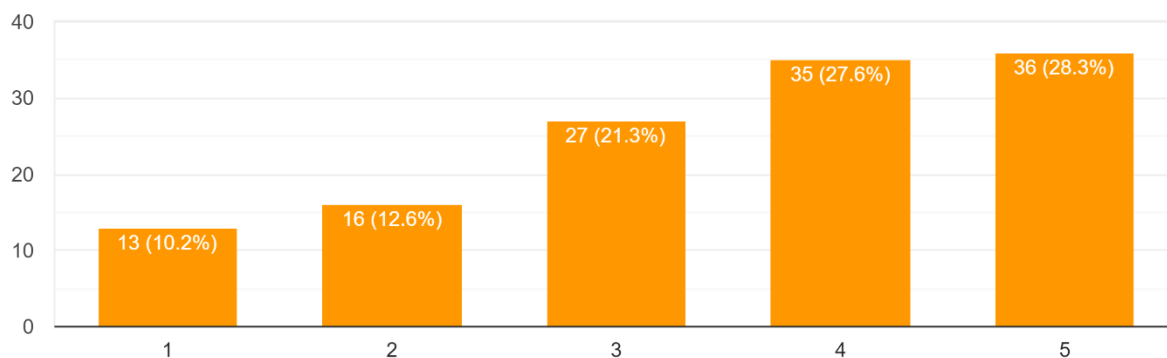
Različita istraživanja naglašavaju važnost razvoja kulturne svijesti u društvu te orijentaciju porodice prema kulturnim vrijednostima, ističući benefite na razvoj djece unutar takvih porodica. Stoga je naša anketa sadržala pitanje: "Koliko često Vaša porodica posjećuje muzeje, biblioteke, koncerte, bioskope, pozorišta i druge kulturne ustanove?". Odgovori koje smo dobili su predstavljeni na Grafikonu 7.11. Ocjena jedan označava rijetku posjećenost kulturnih institucija, dok ocjena pet označava često posjećivanje istih. Dakle, jasno je da dominira rijetka posjećenost kulturnih institucija, pri čemu je 38,2% učenika/učenica ocijenilo učestalost posjeta kulturnim intitucijama najnižom ocjenom, dok je samo 9,4% učenika/učenica odgovorilo ocjenom pet. Slabu posjećenost kulturnih institucija i uopšte kulturnim aktivnostima možemo posmatrati kao jedan od izazova sadašnjice.



Grafikon 7.11 Koliko često Vaša porodica posjećuje muzeje, biblioteke, koncerte, bioskope, pozorišta i druge kulturne ustanove i aktivnosti?

7.1.7 Uticaj društvenih i porodičnih nejednakosti na postizanje obrazovnih uspjeha učenika i učenica u osnovnoj školi

Jedan od osnovnih zadataka postavljenih prilikom vođenja ovog istraživačkog rada jeste utvrditi da li i na koji način društvene i porodične nejednakosti utiču na ostvarivanje obrazovnih uspjeha u školi. Dobijeni rezultati pokazuju da većina učenika i učenica izražavaju svoj potvrđan stav o tome da društvene i porodične nejednakosti utiču na postizanje uspjeha u školi. Njihov stav ispitivan je putem Likertove skale, gdje broj jedan označava neslaganje sa iznijetim stavom da porodične i društvene nejednakosti utiču na školsko postignuće učenika, dok broj pet označava potpunu saglasnost sa iznijetim stavom. Dobijeni odgovori su prikazani Grafikonom 7.12.



Grafikon 7.12 Da li porodične i društvene nejednakosti utiču na postizanje uspjeha djece u školi?

Dakle, 28,3% đaka je odgovorilo ocjenom pet; 27,6% đaka je odgovorilo ocjenom četiri; 21,3% đaka je odgovorilo ocjenom tri; 12,6% đaka je odgovorilo ocjenom dva i 10,2% đaka je odgovorilo ocjenom jedan. Na datoj skali ocjena jedan označava potpuno neslaganje, dok ocjena pet označava saglasnost sa datim stavom. Prema datim odgovorima možemo zaključiti da većina učenika rezonuje postojanje društvenih i porodičnih nejednakosti kao i njihov uticaj na postizanje obrazovnih rezultata djece. Time, možemo reći da je naša glavna hipoteza, *Pretpostavlja se da društvene i porodične nejednakosti utiču na stepen postizanja školskog uspjeha učenika i učenica u osnovnoj školi*, potvrđena.

7.2 Analiza i interpretacija rezultata dobijenih sociometrijskim testom

Sociometrijskim testom analizirali smo dinamiku grupe te povezali položaj pojedinca u njoj s njegovim školskim uspjehom, porodičnom adaptacijom, socioekonomskim statusom i obrazovanjem roditelja, te strukturom porodice. U nastavku je data analiza odjeljenja VIII-y (broj odjeljenja zamijenjen je slovom zbog anonimnosti), pri čemu su data ukupno šest pitanja, ali radi obima ovog rada, spojena su opozitna pitanja, čime su analizirana ukupno tri pitanja. Nakon dostavljenih podataka, analiza se sastojala iz pet elemenata: konačna sociometrijska matrica sa + i – za postavljena pitanja, iz koje proizilazi dalja obrada svih podataka, zatim, matrica sa proračunatim sociometrijskim indeksima, grafički prikaz sociometrijskih koeficijenata (na x-y osama), sociogram i grafička raspodjela zbira + i – za sve pojedinačne ispitane učenike za

odjeljenje. U sociogramu su pozitivne relacije između djece označena punom plavom linijom dok su negativni odnosi označeni crvenom isprekidanom linijom. Ovi prikazi su dati u narednim tabelama i slikama.

Rezultati analize sociometrijskog testa prikazuju relativno pozitivnu dinamiku među učenicima, s prisustvom ekstremnih slučajeva u obliku omiljenosti i odbačenosti učenika unutar odjeljenja. Čest uzrok ovih razlika jeste sam karakter i ponašanje pojedinaca, ali i širi socijalni faktori. Djeca odabrana kao najpoželjnija za saradnju i druženje često su uspješni učenici, nerijetko iz viših slojeva društva. Nasuprot tome, odbačena djeca često su djeca čij se karakter teško prilagođava većini, ali odbačenost je često posljedica socijalnih i porodičnih faktora.

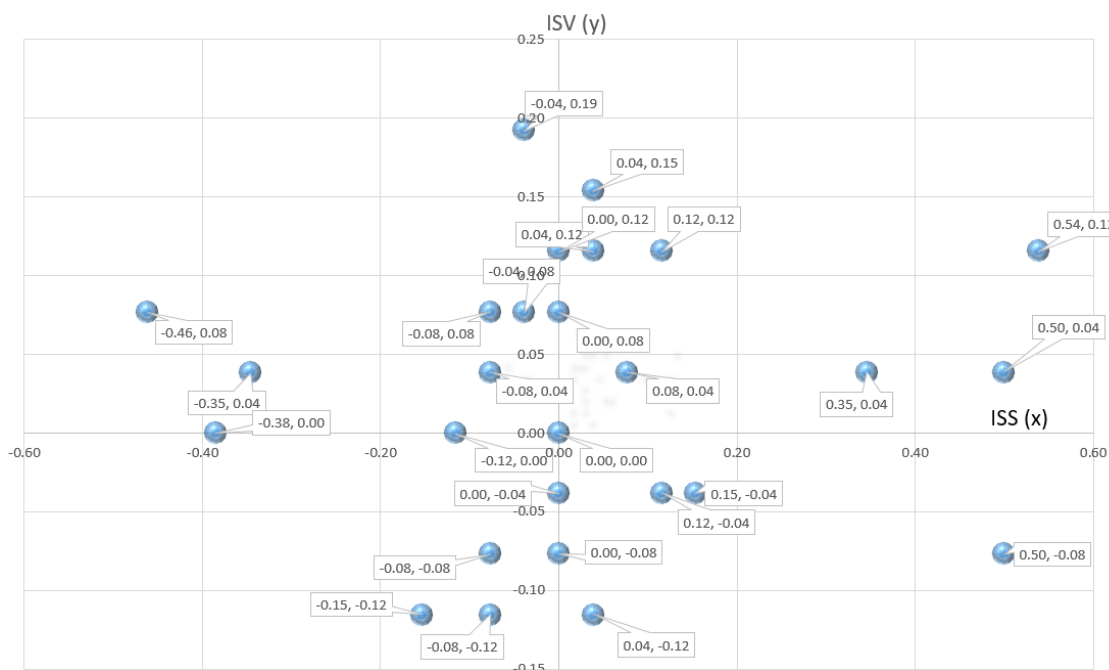
Odjeljenje VIII-y

Analiza uzorka za 1. pitanje „Sa kojim učenicima/ učenicama iz svog razreda bi/ne bi želio/ željela sjedjeti u školskoj klupi?“

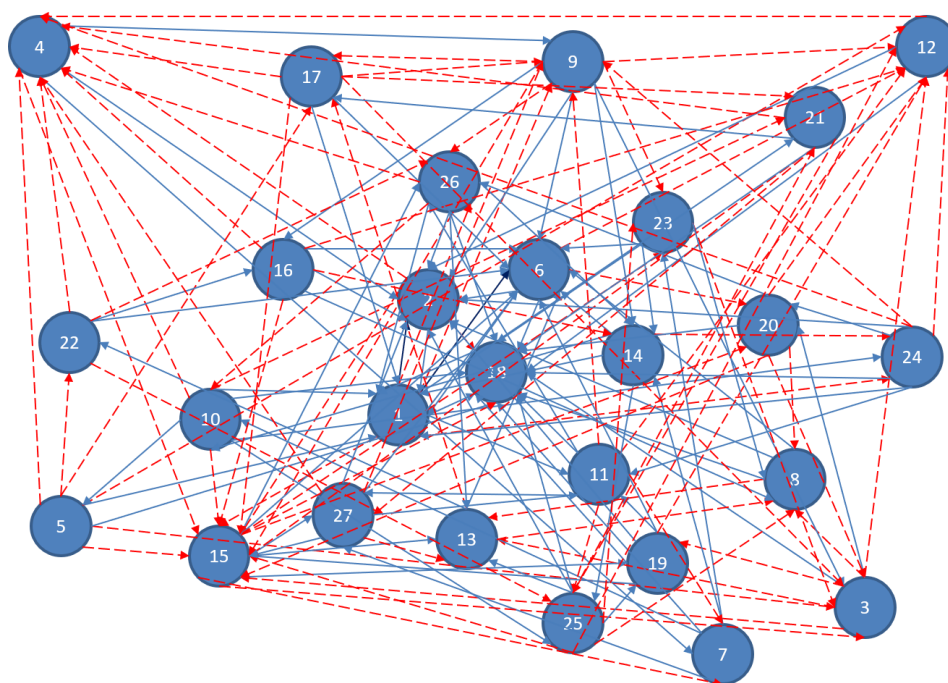
Tabela 7.13 Sociometrijska matrica sa + i – za odjeljenje VIII-y za 1. pitanje „Sa kojim učenicima/ učenicama iz svog razreda bi/ne bi želio/ željela sjedjeti u školskoj klupi?“

I D	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	SUM (+)	SUM (-)
1		+				+			-		+				-			+			+			-		-		5	4
2	+			-											-			-										1	3
3								-				-	-		-			+	-	+								2	5
4		+					+		+						-													3	1
5	+		-	-											-		-	+				-						2	5
6	+	+										-						+		-								3	2
7										+				+				+					+				+	5	0
8		+				+							-					+										3	1
9		+	+			+						-		+	-	+	-						-			-		5	5
10	+			-	+										-			+			-			+	+			5	3
11							-	-										+							-	+	+	3	4
12		+		-														+										2	1
13					+		-										-					+						2	2
14	+					+				+														-	+			4	1
15			-			+	-						+					-	+	-			-			+	+	5	5
16		+		-		+		+				-		-	-													3	4
17	+		-	-		+			-						-						-							2	5
18	+	+		-		+										+							+		-			5	2

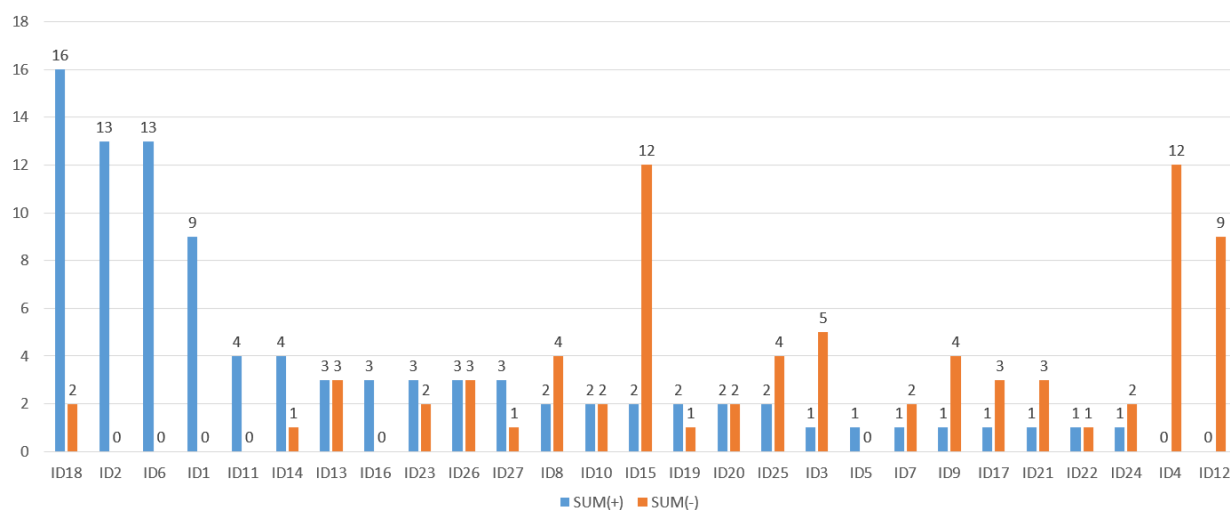
ID17	0,04	0,12	-0,08	0,08	0,19	-0,12
ID18	0,62	0,08	0,54	0,19	0,08	0,12
ID19	0,08	0,04	0,04	0,19	0,04	0,15
ID20	0,08	0,08	0,00	0,08	0,15	-0,08
ID21	0,04	0,12	-0,08	0,08	0,15	-0,08
ID22	0,04	0,04	0,00	0,08	0,12	-0,04
ID23	0,12	0,08	0,04	0,15	0,04	0,12
ID24	0,04	0,08	-0,04	0,19	0,12	0,08
ID25	0,08	0,15	-0,08	0,19	0,15	0,04
ID26	0,12	0,12	0,00	0,19	0,08	0,12
ID27	0,12	0,04	0,08	0,15	0,12	0,04



Slika 7.15 Grafički prikaz socimetrijskih koeficijenata iz prethodne matrice, za odjeljenje VIII-y za 1. pitanje „Sa kojim učenicima/ učenicama iz svog razreda bi/ne bi želio/ željela sjedjeti u školskoj klupi?“



Slika 7.16 Sociogram za odjeljenje VIII-y za 1. pitanje „Sa kojim učenicima/ učenicama iz svog razreda bi/ne bi želio/ željela sjedjeti u školskoj klupi?“



Slika 7.18 Zbir + i – za sve ispitane učenike za odjeljenje VIII-y za 1. pitanje „Sa kojim učenicima/ učenicama iz svog razreda bi/ne bi želio/ željela sjedjeti u školskoj klupi?“

Dakle, pitanje „Sa kojim učenicima/ učenicama iz svog razreda bi/ne bi želio/ željela sjedjeti u školskoj klupi?“, imalo je za cilj identifikovati učenike/ce koji su najpoželjniji za saradnju i druženje u okviru ispitnog odjeljenja, kao i identifikovati odbačene učenike. Obradom rezultata, došli smo do saznanja da su najpopularniji učenici ID18, ID2, ID6 i ID1, dok su kao najmanje poželjni učenici izabrani: ID15, ID4 i ID12.

Upoređivanjem ovih rezultata sa rezultatima dobijenim obradom anketnih upitnika, došli smo do zaključka da najpopularniji učenici u odjeljenju imaju odličan ili vrlo dobar uspjeh. Osim toga svi ovi učenici ističu da je njihov odnos sa roditeljima odličan. Oni ukazuju na visok stepen obrazovanja njihovih roditelja.

Analiza uzorka za Pitanje 2. Kada bi se vaše odjeljenje ponovno formiralo, koga ne biste/ biste željeli imati u novom odjeljenju?

Tabela 7.19 Sociometrijska matrica sa + i – za odjeljenje VIII-y za 2. pitanje „Kada bi se vaše odjeljenje ponovno formiralo, koga ne biste/ biste željeli imati u novom odjeljenju?“

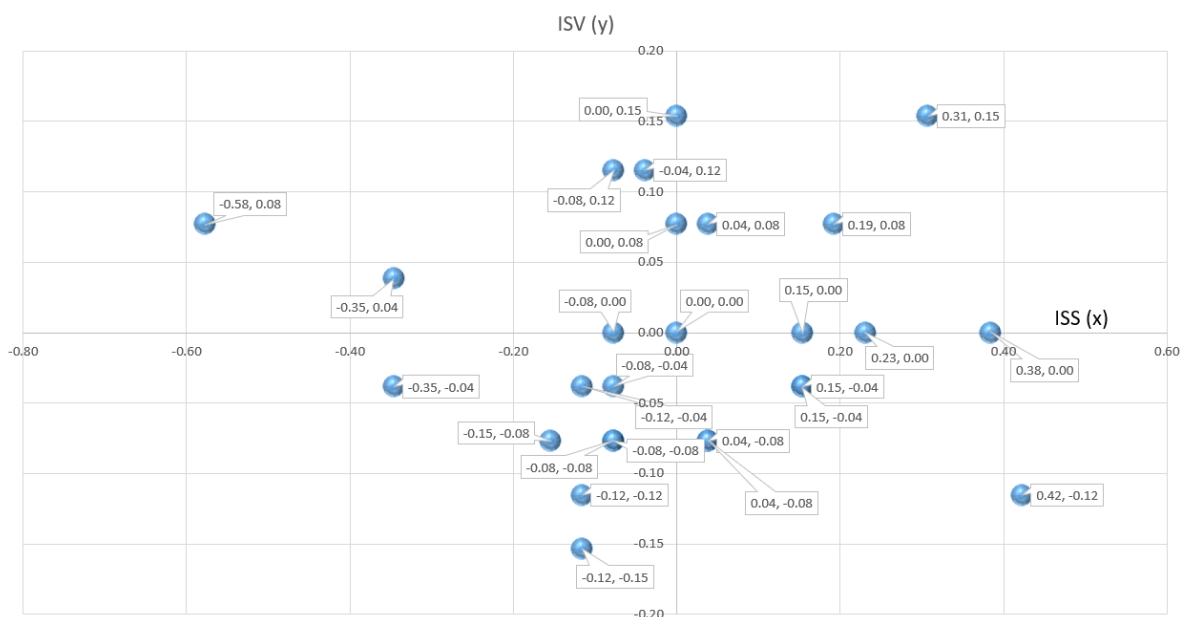
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	SUM (+)	SUM (-)
1		+				+			-		+		-		-			+			+			-		-		5	5
2	+			-											-			-				+			-		-	2	5
3								-				-	-		-			+	-	+								2	5
4		+					+		+	+					-									+		-	-	5	3
5															-		-	+					-					1	3
6	+	+										-								-								2	2
7				-						+				+				+									+	4	1
8		+		-		+							-															2	2
9			+			+						-		+	-	+	-						-			-		4	5
10	+			-	+										-						-			+				3	3
11							-	-						+											-	+	+	3	4
12		+		-														+										2	1
13				-		+		-									-						+					2	3
14	+									+														-	+			3	1
15			-				-						+					-	+	-			-			+	+	4	5
16		+		-		+		+				-		-	-													3	4
17	-		-	-		+			-												-							1	5
18	+	+												+		+							+		-			5	1
19				-		+					+	-			+			+										4	2
20			-					-				-			-			+								+		2	4

21				-										-		+	+										-		-	2	4
22				-		+										+		-									-	-		2	4
23			-			+		+		+				+				+												5	1
24	+	+		-					-		+	-					-	+												4	4
25		+		-				-				-			-				+		-		+							3	5
26	+	+		-			-						+	+				+												5	2
27		+		-		+					+		-		+	+				-										5	3
S+	7	11	1	0	1	10	1	2	1	4	4	0	2	6	2	4	1	11	2	1	1	2	2	2	2	1	3	3	85		
S-	1	0	4	15	0	0	3	4	4	0	0	9	4	1	11	0	4	3	1	3	3	1	2	2	5	4	3		87		

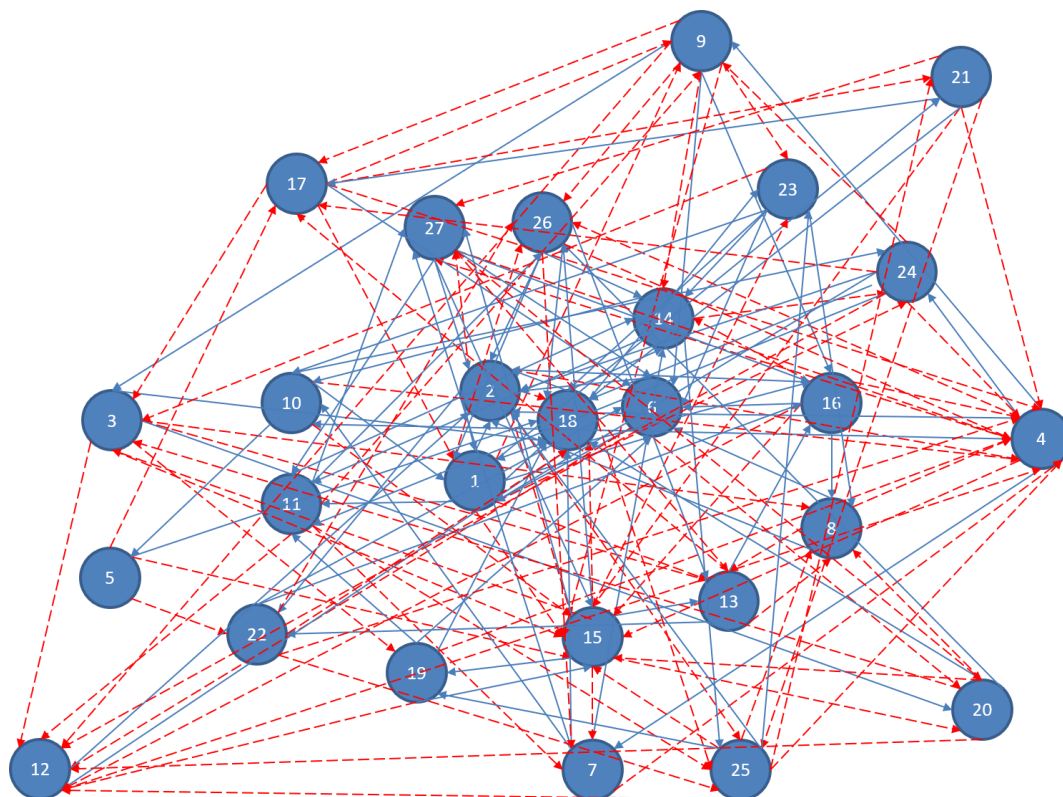
Tabela 7.20 Matrica sa proračunatim sociometrijskim indeksima za odjeljenje VIII-y za 2. pitanje „Kada bi se vaše odjeljenje ponovno formiralo, koga ne biste/ biste željeli imati u novom odjeljenju?“

Ukupan br ispitanika			27			
ID(br)	IP	IO	ISS (x) (IP-IO)	IPE	INE	ISV (y) (IPE-INE)
ID1	0,27	0,04	0,23	0,19	0,19	0,00
ID2	0,42	0,00	0,42	0,08	0,19	-0,12
ID3	0,04	0,15	-0,12	0,08	0,19	-0,12
ID4	0,00	0,58	-0,58	0,19	0,12	0,08
ID5	0,04	0,00	0,04	0,04	0,12	-0,08
ID6	0,38	0,00	0,38	0,08	0,08	0,00
ID7	0,04	0,12	-0,08	0,15	0,04	0,12
ID8	0,08	0,15	-0,08	0,08	0,08	0,00
ID9	0,04	0,15	-0,12	0,15	0,19	-0,04
ID10	0,15	0,00	0,15	0,12	0,12	0,00
ID11	0,15	0,00	0,15	0,12	0,15	-0,04
ID12	0,00	0,35	-0,35	0,08	0,04	0,04
ID13	0,08	0,15	-0,08	0,08	0,12	-0,04
ID14	0,23	0,04	0,19	0,12	0,04	0,08
ID15	0,08	0,42	-0,35	0,15	0,19	-0,04
ID16	0,15	0,00	0,15	0,12	0,15	-0,04
ID17	0,04	0,15	-0,12	0,04	0,19	-0,15

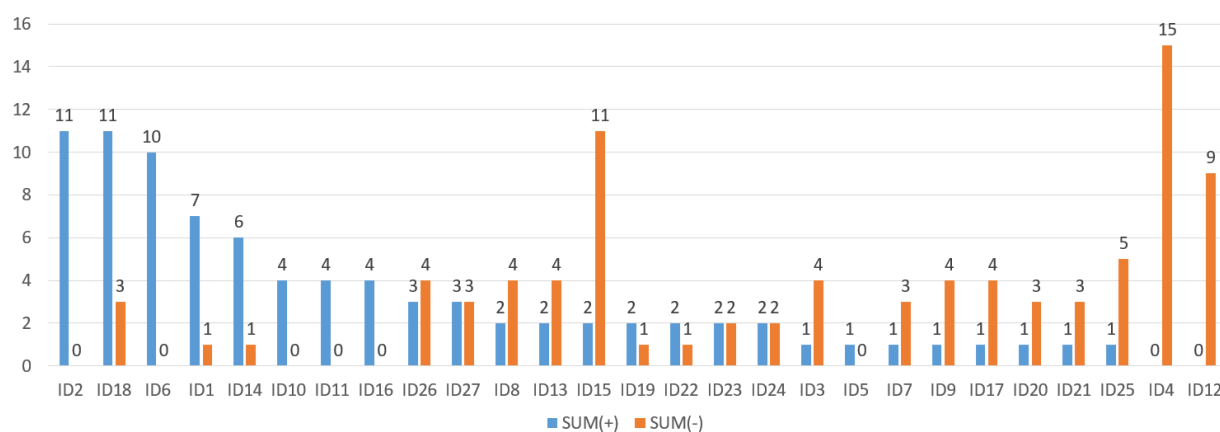
ID18	0,42	0,12	0,31	0,19	0,04	0,15
ID19	0,08	0,04	0,04	0,15	0,08	0,08
ID20	0,04	0,12	-0,08	0,08	0,15	-0,08
ID21	0,04	0,12	-0,08	0,08	0,15	-0,08
ID22	0,08	0,04	0,04	0,08	0,15	-0,08
ID23	0,08	0,08	0,00	0,19	0,04	0,15
ID24	0,08	0,08	0,00	0,15	0,15	0,00
ID25	0,04	0,19	-0,15	0,12	0,19	-0,08
ID26	0,12	0,15	-0,04	0,19	0,08	0,12
ID27	0,12	0,12	0,00	0,19	0,12	0,08



Slika 7.21 Grafički prikaz sociometrijskih koeficijenata iz prethodne matrice, za odjeljenje VIII-y za 2. pitanje „Kada bi se vaše odjeljenje ponovno formiralo, koga ne biste/ biste željeli imati u novom odjeljenju?“



Slika 7.22 Sociogram za odjeljenje VIII-y za 2. pitanje „Kada bi se vaše odjeljenje ponovno formiralo, koga ne biste/ biste željeli imati u novom odjeljenju?“



Slika 7.23 Zbir + i – za sve ispitane učenike za odjeljenje VIII-y za 2. pitanje „Kada bi se vaše odjeljenje ponovno formiralo, koga ne biste/ biste željeli imati u novom odjeljenju?“

Pitanje, Kada bi se vaše odjeljenje ponovno formiralo, koga ne biste/ biste željeli imati u novom odjeljenju?“, ima za cilj da identifikuje one učenike/učenice koji su najpoželjniji ili najnepoželjniji za druženje. Dobijeni rezultati identični su rezultatima dobijenim kod prethodno postavljenog pitanja. Dakle najpoželjniji za druženje su učenici: ID2, ID18, ID6 i ID1, dok su učenici izglasani kao najmanje poželjni za druženje: ID4, ID12 i ID15.

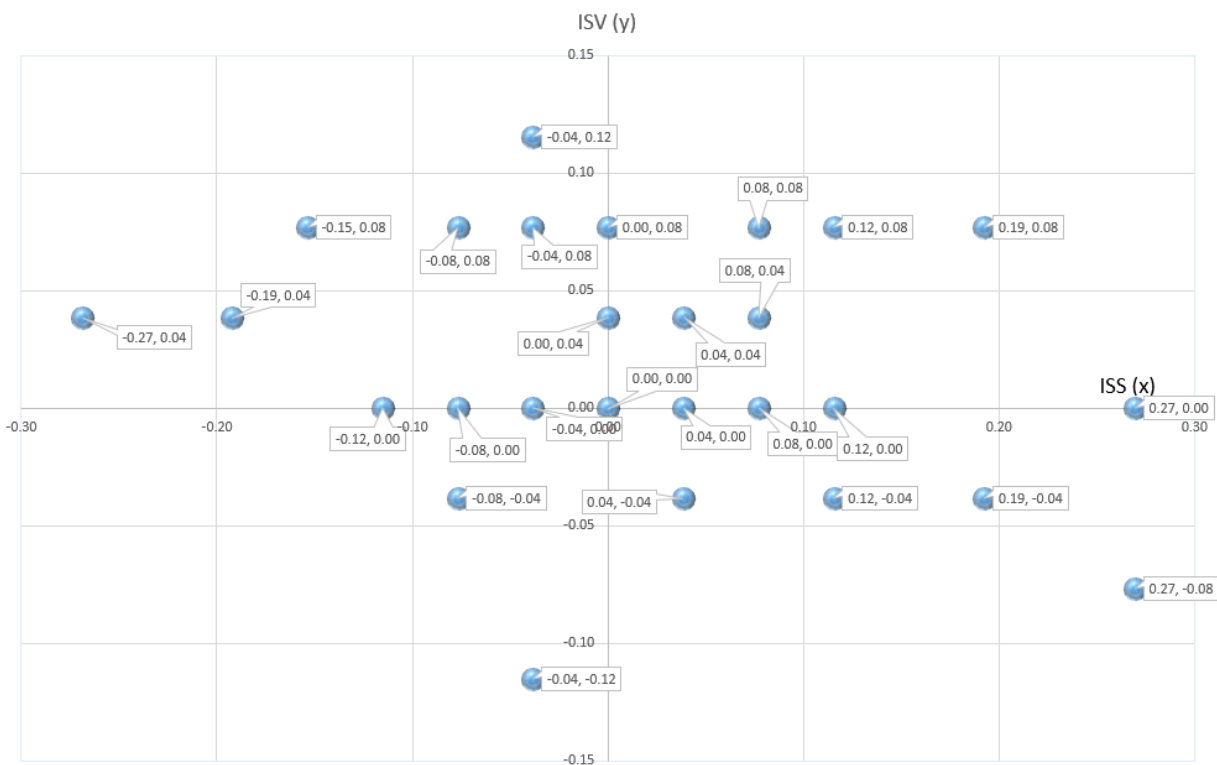
Zanimljivo je da su učenici ID4, ID12 i ID15 u anketnom upitniku, na pitanje: Da li smatrate da Vam roditelji pružaju podršku u obrazovanju? (Pod podrškom podrazumijevamo pomoć u učenju, pronalaženju informacija, nabavku potrebnih materijala, obezbjeđivanje dodatnih časova,...), odgovorili ocjenom pet na Likertovoj skali, koja označava da učenici/e ne smatraju da im roditelji pružaju podršku u obrazovanju.

Analiza uzorka za Pitanje 3. Šta misliš, ko ne/bi tebe želio imati u novom odjeljenju?

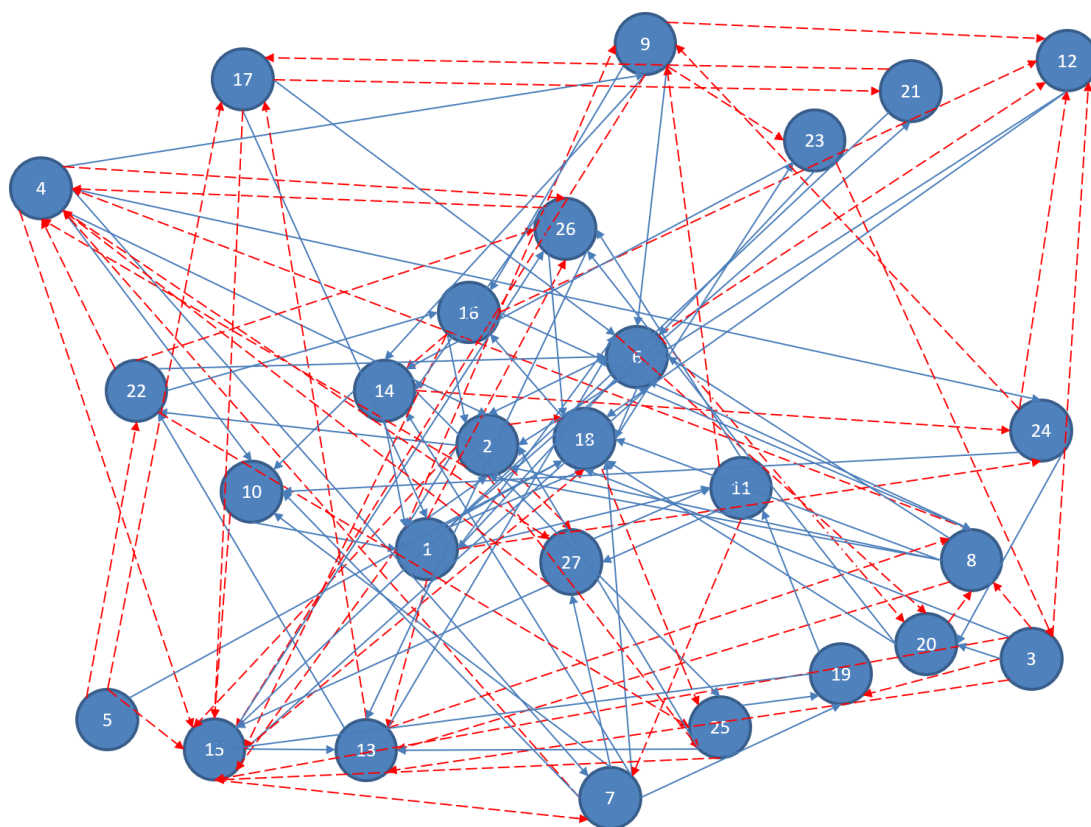
Tabela 7.24 Sociometrijska matrica sa + i – za odjeljenje VIII-y za 3. pitanje „Šta misliš, ko ne/bi tebe želio imati u novom odjeljenju?“

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	SUM (+)	SUM (-)
1		+							-						-									-				1	3
2	+														-			-										1	2
3								-					-					+	-	+								2	3
4							+		+						-													2	1
5	+			-													-	+										2	2
6	+											-						+		-								2	2
7										+				+													+	3	0
8		+				+							-					+										3	1
9					+							-		+	-	+							-					3	3
10	+														-													1	1
11							-	-																		+	+	2	2
12		+																+										2	0
13					+		-										-					+						2	2
14	+									+														-	+			3	1
15					+	-							+					-								+		3	2
16		+					+					-		-	-													2	3
17	+		-	-		+			-						-						-							2	5
18	+															+							+		-			3	1

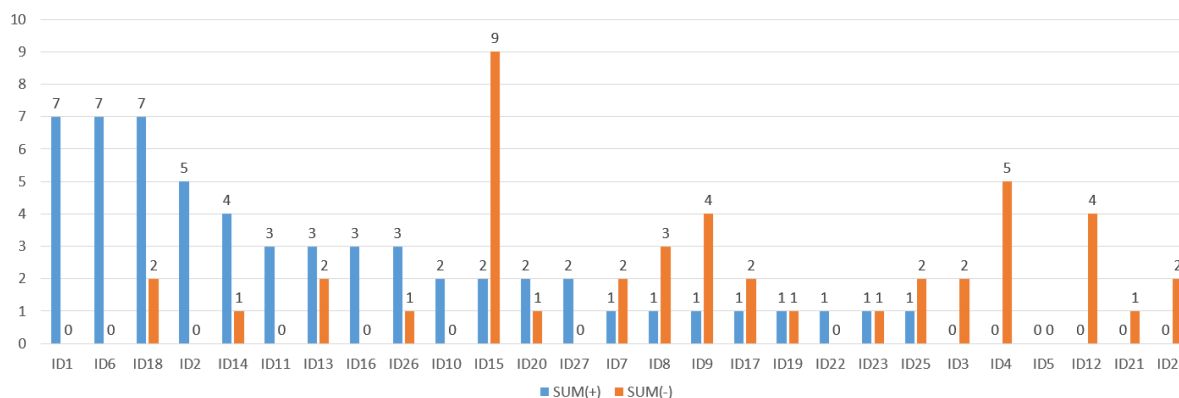
ID11	0,12	0,00	0,12	0,08	0,08	0,00
ID12	0,00	0,15	-0,15	0,08	0,00	0,08
ID13	0,12	0,08	0,04	0,08	0,08	0,00
ID14	0,15	0,04	0,12	0,12	0,04	0,08
ID15	0,08	0,35	-0,27	0,12	0,08	0,04
ID16	0,12	0,00	0,12	0,08	0,12	-0,04
ID17	0,04	0,08	-0,04	0,08	0,19	-0,12
ID18	0,27	0,08	0,19	0,12	0,04	0,08
ID19	0,04	0,04	0,00	0,08	0,00	0,08
ID20	0,08	0,04	0,04	0,08	0,04	0,04
ID21	0,00	0,04	-0,04	0,04	0,04	0,00
ID22	0,04	0,00	0,04	0,08	0,12	-0,04
ID23	0,04	0,04	0,00	0,08	0,04	0,04
ID24	0,00	0,08	-0,08	0,08	0,08	0,00
ID25	0,04	0,08	-0,04	0,12	0,04	0,08
ID26	0,12	0,04	0,08	0,12	0,04	0,08
ID27	0,08	0,00	0,08	0,08	0,04	0,04



Slika 7.26 Grafički prikaz socimetrijskih koeficijenata iz prethodne matrice, za odjeljenje VIII-y za 3. pitanje „Šta misliš, ko ne/bi tebe želio imati u novom odjeljenju?“



Slika 7.27 Sociogram za odjeljenje VIII-y za 3. pitanje „Šta misliš, ko ne/bi tebe želio imati u novom odjeljenju?“



Slika 7.28 Zbir + i – za sve ispitane učenike za odjeljenje VIII-y za 3. pitanje „Šta misliš, ko ne/bi tebe želio imati u novom odjeljenju?“

Odgovori na pitanje, „Šta misliš, ko ne/bi tebe želio imati u novom odjeljenju?“, donose slične rezultate. Dakle, učenik ID15 je definitivno uspostavio najviše negativnih veza sa ostalim učenicima ispitnog odjeljenja. Obradom podataka dobijenih anketiranjem učenika, dobijamo informaciju da je učenik ID15 izrazio da je njegov školski uspjeh dobar. Stepenn obrazovanja roditelja učenika ID15 jeste srednjoškolski, pri čemu učenik ukazuje na nezadovoljstvo prilikom pružanja podrške roditelja u njegovom obrazovnom procesu. Takođe, učenik iskazuje da njegova porodica rijetko posjećuje kulturne institucije i aktivnosti. Na temelju dobijenih rezultata, moguće je planirati socijalne intervencije s ciljem unapređenja socijalne integracije i osjećaja pripadnosti učenika. Dakle, analiza rezultata sociometrijskog testa omogućava dublje razumijevanje socijalnih dinamika među učenicima. Upoređivanje ovih rezultata sa rezultatima dobijenim obradom anketnih upitnika omogućava nam da donesemo zaključke koji će podržati ili osporiti naše prethodno postavljene hipoteze.

7.3 Analiza i interpretacija rezultata dobijenih intervjuisanjem školskih pedagoga

Tehnikom intervjuisanja koristili smo se s ciljem predstavljanja stavova onih lica koja su u neposrednom kontaktu sa vaspitno- obrazovnom praksom. Intervjuisano je sedam pedagoga, sa radnim iskustvom u školskim institucijama uključujući tri osnovne škole, dječji dom i tri

predškolske ustanove, pri čemu su ispitanici imali 1-33 godine radnog iskustva. Svi su se u praksi susreli sa problemom društvenih i porodičnih nejednakosti i njihovim uticajem na djecu. Među komentarima je ukazano da su se pojedini ispitanici sa trodecenijskim stažom u obrazovanju, susreli sa raznim porodicama u toku različitih socijalnih događaja koji su ostavili snažan uticaj na cijelo društvo, a naročito na djecu. Pri tome, pedagozi tvrde da disfunkcionalnost porodice i društva, ekonomska situacija, sistem vrijednosti, nezaposlenost, siromaštvo, stambene i materijalne prilike, uticaj medija, politička situacija, utiču na cjelokupni razvoj djeteta a samim tim i na školski uspjeh.

Na pitanje „*Da li djeca koja osjećaju pritisak društvenih i porodičnih nejednakosti postižu bolji ili slabiji uspjeh u školi u odnosu na djecu koja nisu pod pomenutim pritiskom?*“ ispitanici su dali uglavnom slične odgovore. Društveni i porodični pritisak često imaju negativan uticaj na razvoj djeteta te rezultiraju lošim školskim postignućem. Iako većina djece koja su izložena takvim pritiscima pokazuju slabije rezultate, postoje i izuzeci. Neki od njih, uprkos izazovnim okolnostima, ističu se u obrazovanju. Ipak, uopšteno gledano, djeca koja su pod pritiskom društvenih i porodičnih nejednakosti obično postižu slabiji uspjeh u školi, što ukazuje na kompleksnu prirodu faktora koji utiču na obrazovanje. Važno je prepoznati da školski uspjeh zavisi od mnogih faktora koji djeluju simultano i njihov uticaj je izuzetno važan.

Na pitanje: „*Na koji način odnosi u porodici utiču na postizanje uspjeha učenika i učenica u školi?*“ ispitanici su dali precizne odgovore. Djeca iz disfunkcionalnih porodica često pokazuju nedostatak samopouzdanja i postižu lošije rezultate u školi zbog nedostatka motivacije i koncentracije. Porodična harmonija direktno utiče na emocionalno stanje djece i njihov uspjeh u školi. Nedostatak podrške i ljubavi u porodici može dovesti do nedostatka samopouzdanja i slabijeg školskog uspjeha. Loši porodični odnosi i zanemarivanje djece mogu rezultirati nedostatkom motivacije i lošim akademskim postignućem. U porodicama gdje vlada negativna atmosfera, djeca često osjećaju da su stavljena po strani jer se roditelji uglavnom fokusiraju na rješavanje vlastitih problema i nesuglasica. Ova atmosfera može suzbiti djetetov lični rast i razvoj jer se djeca često moraju nositi s brigama o porodičnim problemima ili o nasilju u porodici. Ovakva situacija može imati dubok uticaj na emocionalni i psihički razvoj djeteta, što može negativno uticati na njihovu koncentraciju i motivaciju u školi. Porodični odnosi igraju ključnu ulogu u

oblikovanju djetetove percepcije o sebi i svijetu oko sebe, stoga je važno osigurati podržavajuću i pozitivnu atmosferu za zdrav razvoj djeteta.

Ispitano je i „*Na koji način brojčano stanje članova porodice utiče na uspjeh djece u školi?*“. Ispitanici se slažu da je izuzetno teško izdvojiti jedan faktor i analizirati ga nezavisno, jer postoji mnogo faktora koji istovremeno djeluju i utiču na dječiji razvoj. Broj članova porodice jeste jedan od tih faktora, ali njegov uticaj zavisi i od drugih porodičnih i društvenih faktora koji djeluju istovremeno. Ovi faktori zajedno oblikuju djetetovu okolinu i iskustva, te stoga imaju kompleksan uticaj na djetetov razvoj. Brojnost porodice može imati dvostruki utjecaj na razvoj djece, ovisno o pomenutim faktorima. Kada porodica dobro funkcioniše i njeni članovi su međusobno povezani, starija djeca često pomažu mlađima, što rezultira pozitivnim uticajem na razvoj. Djeca iz većih porodica često pokazuju veću samostalnost, borbenost, motivaciju i odgovornost. Međutim, neki izražavaju sumnje u uspjeh djece iz većih porodica, smatrajući da roditelji ne mogu pružiti jednak nivo pažnje svakom djetetu, što može dovesti do slabijeg školskog uspjeha.

Pažnja je usmjerena i na pitanje „*Da li struktura porodice utiče na postizanje uspjeha učenika i učenica u školi?*“. U današnjem društvu, sve češća je pojava razvedenih brakova, a djeca iz tih porodica često nose najteže ožiljke. U skladu sa time, svi odgovori su pozitivni kada je riječ o važnosti skladne porodične atmosfere za obrazovanje djeteta. Smatra se da prva socijalna zajednica, odnosno porodica, ima najveći uticaj na djecu, te da svaka promjena u strukturi porodice može imati štetne posljedice. Skladna porodična atmosfera je veoma važna kada je u pitanju obrazovanje djeteta. Potpuna porodica pokazuje najpovoljniji uticaj na obrazovne rezultate učenika. Kvalitetan odnos i zajedničko angažovanje roditelja dodatno olakšavaju učenje njihove djece. Ipak, pojedini odgovori ukazuju na to da struktura porodice ne igra presudnu ulogu u školskom uspjehu djece.

„*Na koji način stepen obrazovanja roditelja utiče na postizanje uspjeha učenika i učenica u školi?*“ ispitanici si većinski dali jednobrazne odgovore. Roditelji čiji je obrazovni nivo visok, najčešće pokazuju izrazito interesovanje za školske obaveze svoje djece, te su kontinuirano prisutni kako bi podržali i podstakli njihov uspjeh. Oni su svjesni značaja uloge koju imaju u životu djeteta. Djeca, kao posmatrači i učesnici u porodičnom okruženju, nerijetko oponašaju modele ponašanja koje vide u svojoj porodici, a visokoobrazovani roditelji pružaju pozitivan primjer svom

potomstvu. Obrazovanje roditelja ima značajan uticaj na školski uspjeh djeteta, preko faktora kao što su roditeljski odnos, vaspitni postupci i stepen uključenosti u školske aktivnosti. Roditelji sa višim obrazovanjem često su više motivisani da pruže svojoj djeci kvalitetne prilike za učenje, da im pruže podršku tokom školskog procesa, te da razvijaju pozitivne stavove o važnosti obrazovanja, što rezultira većom angažovanošću u procesu školovanja. Obrazovni status roditelja predstavlja bitan faktor u uspješnosti učenja, s obzirom da djeca često dobijaju veću podršku i stimulaciju od roditelja koji su visokoobrazovani. Takođe, visok obrazovni nivo roditelja može služiti kao inspiracija za postizanje visokih ciljeva u obrazovanju. Iako postoji tendencija da roditelji sa nižim obrazovnim nivoom ne teže visokom obrazovanju za svoju djecu, postoje izuzeci u kojima upravo ti roditelji, suočeni sa teškim životnim okolnostima, žele pružiti svojoj djeci bolji životni standard, često uz podršku visokog obrazovanja.

Kako bi se utvrdio uticaj socio-ekonomskog uticaja na postizanje obrazovnih uspjeha djece, ispitano je „*Na koji način finansijski stabilno situirane porodice bolje utiču na postizanje uspjeha učenika i učenica u školi u odnosu na finansijski nestabilno situirane porodice?*“ Socioekonomski status roditelja jeste faktor koji može uticati na postizanje obrazovnih rezultata kod djece, ali nije presudan. Dobro finansijski situirane porodice imaju mogućnost pružiti djeci različite oblike podrške poput materijalnih resursa, edukativnih aktivnosti i izleta, što može olakšati proces učenja. Ova prednost je očigledna u poređenju sa porodicama koje nisu finansijski stabilne. Ipak, postizanje obrazovnog uspjeha nije isključivo vezano za socioekonomski status, te se često dešava da djeca iz porodica nižeg socioekonomskog statusa postižu izvanredne rezultate u obrazovnom procesu. Ekonomski problemi mogu dovesti do sukoba u porodici, emocionalnih poteškoća koje utiču na djecu i njihov školski uspjeh. Stres oko egzistencijalnih pitanja, koji je često prisutan kod porodica sa nižim socioekonomskim statusom, može biti smetnja, ali nije neophodno prepreka za postizanje uspjeha u školi.

Adaptiranost porodice od velikog je značaja za razvoj djece. Prema tome, pedagozi su odgovarali na pitanje- „*Od kakvog je značaja socijalna adaptiranost porodice za razvoj djece i za postizanje njihovih vaspitno-obrazovnih uspjeha?*“ Dakle, socijalno adaptirane porodice pridonose prilagođavanju djece i razvijaju osjećaj pripadnosti, ključan za postizanje obrazovnih uspjeha i opšteg zdravlja djeteta. Adaptacija predstavlja prilagođavanje porodice trenutnim društvenim uslovima. Socijalna adaptacija porodice predstavlja ulaznicu mlađih generacija u društvo,

podstičući stvaranje društvenih uloga, razvoj pozitivnog odnosa prema školi i obrazovanju, te doprinosi boljoj integraciji djeteta u društvo, time stvarajući povoljnije uslove za postizanje obrazovnih uspjeha.

Na pitanje „*Na koji način društvo može da doprinese poboljšanju uspjeha učenika i učenica u školi?*“ dobili smo razne ideje u prevazilaženju društvenih i porodičnih nejednakosti u školi. Kao odgovor predlaže se jačanje sistema obrazovanja, izgradnja škola, podsticanje kontinuiranog učenja, usavršavanje, plasiranje obrazovnih sadržaja kroz medije. Takođe, treba obrazovati svjestan i savjestan kolektiv koji je u potpunosti posvećen djeci, njihovim potrebama i mogućnostima. Neophodna je edukacija zaposlenih prosvjetara o adaptacionom periodu djece i njihovih porodica, kao i izgradnja kulturnih institucija i promocija kulturnih vrijednosti. Škola kao institucija, pored poznavanja učenika mora poznavati i porodicu iz koje učenici dolaze. Potrebno je da ima uvid kakvi su odnosi vladaju u porodici, kako bi eventualni negativni oblici ponašanja bili pravovremeno prevaziđeni. Neophodno je uspostaviti saradnju između porodice i škole, kao i povezivanje sa drugim sistemima društvene zajednice s ciljem da svako dijete može nesmetano ostvariti dobre rezultate, steći potrebne vještine kako bi se pravilno razvilo i dalo doprinos društvenoj zajednici. Kao primjer, ispitanica navodi Opštinu Bar koja je objavila Javni poziv za dodjelu subvencija iz oblasti socijalne i dječije zaštite i unapređenje socijalne inkluzije. Pravo na subvencije mogu ostvariti djeca koja se nalaze u nepovoljnom socijalnom statusu. Škole su imale zadatak da podijele informaciju sto većem broju roditelja i pomognu istim tokom prijavljivanja. Neki od načina poboljšanje je svakako stvaranje većeg broja organizacija koje će se baviti savjetovanjem i pružanjem podrške djeci školskog uzrasta, uspostavljanje jačih veza između društva i porodice, porodice i škole, povećavanje inkluzije, i naravno stvaranje uslova kako bi škola bila sigurno mjesto za svako dijete. Konačno, neophodna je participacija obrazovnom procesu sve djece, bez izuzetka. Ta participacija podrazumijeva ne samo ravnopravnu šansu za obrazovanjem, već jednake uslove za postizanje punog potencijala svakog učenika.

8. Diskusija dobijenih rezultata

U istraživačkom dijelu rada, naglasak je stavljen na analizu i uporednu evaluaciju rezultata anketa, intervju a i sociometrijskih testova. Postavljene naučno-istraživačke hipoteze, definisane prije početka istraživanja, pokazale su se potvrđenim i opravdanim u svjetlu dobijenih podataka.

Brojna istraživanja naglašavaju važnost povezanosti društvenih i porodičnih nejednakosti s akademskim uspjehom učenika. Naša polazna pretpostavka da ovi faktori utiču na postignuće u osnovnoj školi pokazala se opravdanom. Analizirali smo uspjeh učenika u kontekstu različitih socioekonomskih i porodičnih faktora, uključujući obrazovni status roditelja, njihovu angažovanost u vaspitno-obrazovnom procesu, adaptiranost porodice te kulturne i strukturne karakteristike porodice i društva. Naša istraživanja potvrdila su da ovi faktori značajno utiču na akademski uspjeh učenika, potvrđujući našu početnu hipotezu.

Prva pomoćna hipoteza, *Pretpostavlja se da porodice u kojima vlada stabilan odnos afektivne privrženosti utiču na ostvarivanje pozitivnih obrazovnih rezultata djece*, je u potpunosti potvrđena. Uporedni rezultati učeničkih anketa i sociometrijskog testa, kao i jednoglasni odgovori intervjuisanih ispitanika, govore o pozitivnim efektima stabilnog odnosa afektivne privrženosti na ostvarenja pozitivnih obrazovnih rezultata djece. Pozitivni odnosi unutar porodice snažno podstiču proces učenja i razvoja djeteta, stvarajući povoljno okruženje za dostizanje punog potencijala svakog pojedinca.

Drugu pomoćnu hipotezu, *Pretpostavlja se da broj članova porodice, kao i njena struktura, utiču na postizanje uspjeha u školovanju djece*, možemo raščlaniti na više djelova kako bismo jasno razgraničili koji djelovi su prihvaćeni. Međutim, nemoguće je donijeti zaključak o optimalnom ili povoljnom broju članova u porodici kada je u pitanju postizanje uspjeha u obrazovanju djece. Uticaj broja članova porodice na uspjeh učenika varira u zavisnosti od istovremenog djelovanja drugih porodičnih i društvenih faktora. Kao primjer, ističemo učenike koji dolaze iz tročlanih i šestočlanih porodica, a postižu izvanredne obrazovne rezultate. Dakle, broj članova porodice ne utiče na postizanje uspjeha učenika u školi, stoga je naša hipoteza u ovom dijelu opovrgnuta. Struktura porodice je faktor kojeg školski pedagozi u svojim intervjuima ističu kao jedan od najznačajnijih uticaja na postizanje uspjeha učenika i učenica u školi. Djeca koja potiču iz nuklearnih porodica, koju čine roditelji i njihovo potomstvo, imaju snažnu osnovu za

razvoj stabilne emocionalne inteligencije i ne suočavaju se sa izazovima sa kojima se suočavaju djeca koja potiču iz porodica narušene strukture. Prema tome, dio hipoteze koji se odnosi na pretpostavku da struktura porodice utiče na postizanje uspjeha u školovanju djece, je opravdana.

Treća pomoćna hipoteza, *Pretpostavlja se da stepen obrazovanja roditelja ima uticaj na postizanje uspjeha djece u školi*, u potpunosti je potvrđena. Dakle, stepen obrazovanja roditelja utiče na postizanje uspjeha djece u školi na više načina. Roditelji su uzor svojoj djeci u mnogim aspektima, uključujući i obrazovanje, gdje djeca često formiraju visoke ambicije i teže visokim stepenima obrazovanja prema modelu svojih roditelja. Motivacija igra ključnu ulogu u ovom procesu, a obrazovaniji roditelji pružaju dodatnu podršku i pomoć. Stoga je uticaj stepena obrazovanja roditelja izuzetno značajan u obrazovnom razvoju djece. Bitno je naglasiti da postoje izuzeci, u kojima roditelji ukazuju na vlastiti nizak stepen obrazovanja i utiču na motivisanost za postizanje visokog stepena obrazovanja svoje djece.

Četvrta pomoćna hipoteza, *Pretpostavlja da stabilno finansijski situirana porodica djeci pruža bolje mogućnosti za rad i razvoj nego što to čini finansijski nestabilna porodica*, je opravdana. Uzimajući u obzir izolovani uticaj ekonomske situacije porodice, pritom zanemarujući sve ostale društvene i porodične faktore, možemo zaključiti da socioekonomski status doprinosi i utiče na uspjeh učenika u školi. S tim u vezi, stabilno finansijski situirane porodice pružaju djeci veće mogućnosti za ostvarivanje individualnih potencijala nego što to čine finansijski nestabilne porodice. O tome govore ne samo podaci dobijeni intervjuisanjem pedagoga, već i podaci dobijeni upoređivanjem rezultata ankete i sociometrijskog testa.

Socijalno adaptirana porodica ima sposobnost da se nosi sa izazovima i promjenama koje se javljaju u društvu, održavajući pritom stabilne odnose i blagostanje među svojim članovima. Upravo takvo shvatanje bilo je polazište naše pete hipoteze, koja glasi: *Pretpostavlja se da socijalno adaptirana porodica utiče na ostvarivanje pozitivnih obrazovnih ishoda kod učenika*. U poređenju rezultata dobijenih obradom podataka anketnih upitnika i sociometrijskog testa, ustanovili smo da među omiljenim učenicima nema djece koja dolaze iz porodica koje se suočavaju s izazovima socijalne adaptacije. Drugim riječima, djeca koja ostvaruju visok stepen omiljenosti u odjeljenju potiču iz porodica koje su stabilno socijalno adaptirane. Osim toga, pedagozi koji su intervjuisani su jednoglasno naglasili pozitivan uticaj adekvatno socijalno

adaptirane porodice. Oni ističu brojne prednosti takvih porodica u procesu rasta i razvoja djece. Svi prikupljeni rezultati jasno potvrđuju opravdanost naše pete pretpostavke.

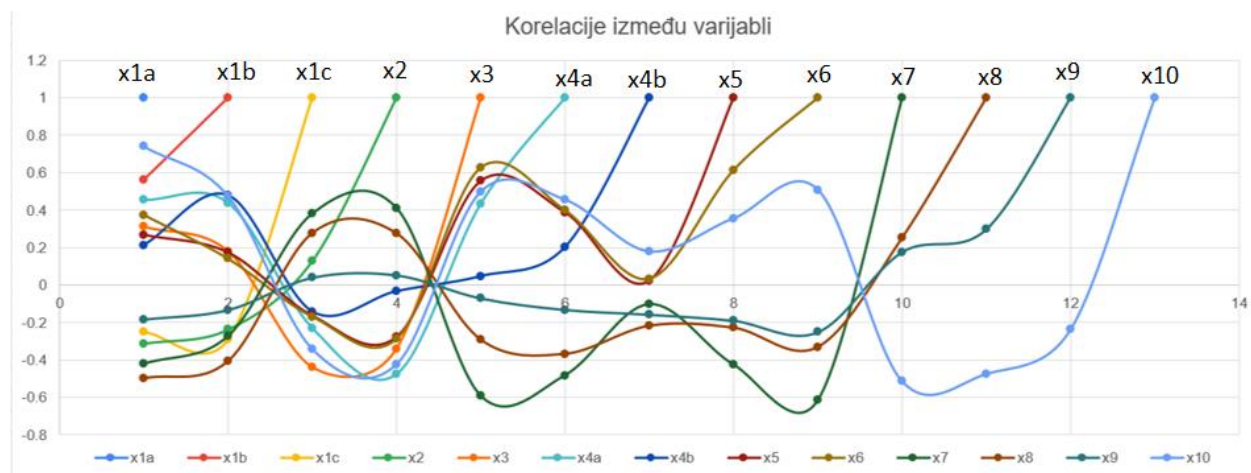
Šesta sporedna hipoteza, *Pretpostavlja se da će djeca ostvarivati bolji uspjeh u školi ukoliko društvo u kojem odrastaju ističe i stimulira razvoj kulturnih vrijednosti*. Društvo koje je svjesno važnosti obrazovanja je društvo koje ima perspektivu da se razvija. Samo ona društva koja investiraju u razvoj kulture i obrazovanja predstavljaju pogodno okruženje mladima u procesu ostvarivanja svojih punih potencijala. Prilikom intervjuisanja, pedagozi su isticali značaj promocije kulture i kulturnih vrijednosti za razvoj djece. Ukazuju na važnost stvaranja okruženja koje podstiče učenje, kreativnost i razumijevanje različitih perspektiva, što može voditi ka prosperitetnijoj budućnosti za sve članove društva.

Ono što želimo naglasiti je izuzetno složena međusobna povezanost sporednih varijabli. Dakle, razvoj kulture jednog društva, socijalna adaptiranost porodice, socioekonomski status porodice, struktura porodice, obrazovni nivo roditelja i afektivna privrženost u porodici, sve su to faktori koji, ako su povoljni, pozitivno utiču, dok, ukoliko su nepovoljni, mogu se smatrati društvenim i porodičnim nejednakostima koje imaju uticaj na rast i razvoj djece. Zadatak svakog društva jeste osigurati optimalne uslove za svako dijete tokom procesa ostvarivanja njegovih ličnih potencijala. O međusobnoj povezanosti datih faktora govore podaci prikazani u Tabeli 8.1 i Grafikonu 8.2. Matrica podataka koja je sačinjena iz numeričkih pokazatelja za definisane varijable, kao i matematički postupak za proračun korelacionih koeficijenata, daju nam konačnu korelacionu matricu sa međusobnim odnosima i zavisnišću varijabli.

Tabela 8.1 Numerički iznosi korelacija između varijabli – korelaciona matrica

var	x1a	x1b	x1c	x2	x3	x4a	x4b	x5	x6	x7	x8	x9	x10
x1a	1												
x1b	0,56	1											
x1c	-0,25	-0,29	1										
x2	-0,31	-0,24	0,13	1									
x3	0,31	0,18	-0,44	-0,34	1								
x4a	0,45	0,44	-0,23	-0,48	0,43	1							
x4b	0,21	0,48	-0,14	-0,03	0,05	0,20	1						
x5	0,27	0,17	-0,16	-0,28	0,56	0,39	0,02	1					
x6	0,37	0,14	-0,17	-0,29	0,63	0,40	0,03	0,61	1				
x7	-0,42	-0,27	0,38	0,41	-0,59	-0,48	-0,10	-0,43	-0,62	1			
x8	-0,50	-0,41	0,28	0,28	-0,29	-0,37	-0,22	-0,23	-0,33	0,25	1		

x9	-0,18	-0,13	0,04	0,05	-0,07	-0,13	-0,16	-0,19	-0,25	0,18	0,30	1	
x10	0,74	0,47	-0,34	-0,42	0,50	0,46	0,18	0,36	0,51	-0,51	-0,47	-0,24	1



Grafikon 8.2 Grafički prikaz varijabli sa njihovim međusobnim korelacijama

9. Zaključak

Veza između porodičnog života i oblasti obrazovanja je neraskidiva. Stoga, važno je imati na umu da sva djeca ne uživaju iste uslove koji mogu značajno uticati na njihov uspješan obrazovni put. Odgovornost za neuspjeh u obrazovanju ne smije se pripisivati samom djetetu, već, je treba tražiti u društvenom i obrazovnom kontekstu. Motivacija za pokretanje ovog istraživačkog rada proizlazi iz čisto humanih razloga. Humanost i pravda su osnovni principi koji bi trebali voditi svakog pojedinca, kako radi vlastitog tako i društvenog dobra. Ovi principi su iznjedrili niz pitanja i doprinijeli konceptualizaciji ovog istraživačkog rada.

Centralni cilj ovog istraživanja je ispitati u kojoj mjeri društvene i porodične nejednakosti utiču na postizanje školskog uspjeha učenika u osnovnoj školi. U ovom istraživanju fokusirali smo se na ispitivanje jasno definisane pretpostavke da društvene i porodične nejednakosti imaju uticaj na postizanje školskog uspjeha učenika i učenica osnovne škole. Smatrali smo da faktori navedeni kao sporedne hipoteze snažno utiču na uspjeh učenika. Populacija koja je obuhvaćena u istraživanju su učenici i učenice osnovne škole, kao i školski pedagozi. Sproveli smo istraživanje na uzorku od 130 ispitanika, od kojih je 123 bilo učenika/ca osmog razreda osnovne škole, dok je sa 7 pedagoga obavljen intervju. Takođe, sproveden je sociometrijski upitnik na uzorku jednog odjeljenja, sa ukupno 27 učenika/ca.

Razvoj kulture jednog društva doprinosi formiranju pozitivnih društvenih normi i vrijednosti. Evolucija društvene kulture direktno utiče na orijentaciju prema obrazovanju i obrazovnim postignućima. Socijalna adaptiranost porodice predstavlja fleksibilnost u prilagođavanju promjenama koje se dešavaju u društvu. Socijalna adaptiranost porodice utiče na postizanje uspjeha njenih članova u raznim aspektima djelovanja, a posebno u obrazovanju. Socioekonomski status porodice ima ulogu u obezbjeđivanju adekvatnih resursa i osiguravanju rješenja za egzistencijalne probleme, što može stvoriti temelj za njihov razvoj djece u okruženju bez stresa. Struktura porodice utiče na percepciju sigurnosti i podrške djeteta. Obrazovni nivo roditelja predstavlja ključan faktor koji može otvoriti ili ograničiti mogućnosti djece u razvoju vještina i sticanju znanja. Afektivna privrženost u porodici pruža emocionalnu podršku i stvara osjećaj pripadnosti, što doprinosi emocionalnom i socijalnom razvoju djeteta. Ukoliko su ovi faktori povoljni, doprinose stvaranju jednakih šansi za sve članove društva. Nasuprot tome,

nepovoljni uslovi mogu stvoriti nejednakosti koje imaju dugoročne posljedice na rast i razvoj djece.

Problem nejednakosti predstavlja jedan od ključnih i najkompleksnijih problema savremenog društva. Iako su većina obrazovnih sistema u modernim društvima uspostavili formalnu jednakost obrazovnih prilika i pristupa obrazovanju, postignuća u obrazovanju se značajno razlikuju. Osiguravanje jednakih šansi, borba protiv diskriminacije i socijalne isključenosti, pružanje podrške ranjivim društvenim grupama i promovisanje inkluzivne kulture su ključni elementi u smanjenju razlika, socijalnom uključivanju i razvoju društva u cjelini. Svaki napredak i razvoj u društvu započinje procesom obrazovanja, zato upravo treba raditi na obezbjeđivanju jednakih šansi za sve učesnike u obrazovanju. Sve postojeće društvene i porodične nejednakosti nisu samo prepreka pojedincima, već cijelom društvu na putu razvoja.

LITERATURA

- Alexander, K. (2016). *Is It Family or School: Getting the Question Right*. RSF: The Russell Sage Foundation Journal of the Social Sciences, 2(5), str. 18-33.
- Ali, S. R., McWhirter, E. H., Chronister, K. M. (2005). *Self-efficacy and vocational outcome expectations for adolescents of lower socioeconomic status: a pilot study*. Journal of Career Assessment, 13(1), pp. 40–58.
- Allen, E. E., & Hood, L. (2000). *Biotechnology, inquiry, and public education*. Trends in Biotechnology 1(8), str. 329-330.
- Babarović, T., Burušić, J., & Šakić, M. (2009). *Uspješnost predviđanja obrazovnih postignuća učenika osnovnih škola Republike Hrvatske*. Društvena istraživanja, 18(4-5), str. 673-695.
- Babarović, T., Burušić, J., & Šakić, M. (2010). *Psihosocijalne i obrazovne odrednice školskog uspjeha učenika osnovnih škola: dosezi dosadašnjih istraživanja*. Suvremena psihologija, 13(2), str. 235-256.
- Babić-Kekez, B. (2021). *Pedagoška kultura roditelja. Visoka škola strukovnih studija za vaspitače „Mihailo Palov”, Vršac*.
- Balachandran, V., Sohaib, A., Iman, N., Bemnet, A. (2023). *The Impact of Low Socioeconomic Background on a Child's Educational Achievements*. Education Research International Vol.2023, Article ID 6565088.
- Barnard, W.M. (2004). *Parent involvement in elementary school and educational attainment*. Children and Youth Services Review, 26, str.39-62., u Naite, I., (2021).
- Basch, C.E. (2011). *Breakfast and the achievement gap among urban minority youth*. Journal of School Health, 81(10), str. 635–40.
- Baucal, A. (2012). *Uticaj socio-ekonomskog statusa učenika na obrazovna postignuća: direktni i indirektni uticaji*. Primijenjena psihologija, 5(1), str. 5-24.
- Benzeval, M. (2014) *How does money influence health?*, York: Joseph Rowntree Foundation, www.jrf.org.uk/report/how-does-money-influence-health

- Bernardi, F., & Cebolla-Boado, H. E. (2014). *Previous school results and social background: Compensation and imperfect information in educational transitions*. *European Sociological Review*, 30, pp. 207–217.
- Bilić, V. (2016). *Školski uspjeh djece i mladih koji odrastaju u siromaštvu i materijalno nepovoljnim uvjetima*. *Nova prisutnost*, 14(1), str. 91-106.
- Bilić, V. (2016). *Uloga siromaštva i višestruke deprivacije u ostvarivanju prava djece na obrazovanje*, *Učiteljski fakultet, Zagreb*.
- Breen, R., Jonsson, J.O. (2005). *Inequality of Opportunity in Comparative Perspective: Recent Research on Educational Attainment and Social Mobility*. *Annual Review of Sociology*, Vol. 31, pp.223-243.
- Bronfenbrenner, U. (1986). *Ecology of the family as a context for human development: Research perspectives*. *Developmental Psychology*, 22, str. 723-742.
- Buljubašić Kuzmanović, V., & Botić, T. (2012). *Odnos školskog uspjeha i socijalnih vještina kod učenika osnovne škole*. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 58(27), str. 38-53.
- Butterworth, P., Olesen, S.C. and Leach, L.S. (2012). *The role of hardship in the association between socio-economic position and depression*. *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry*, 46(4), str. 364–373.
- Centar za prava deteta. (2021). *Djeca i razvod – kako podržati dijete tokom i nakon razvoda roditelja*. November 2021, Beograd.
- Centar za prava djeteta, *Priručnik za trenere/ice, „Razvod roditelja i zaštita djece“*, jul 2020.
- Clarke, A., Friede, T., Putz, R., Ashdown, J., Martin, S., Blake, A., et al. (2011). *Warwick-Edinburgh Mental Well-Being Scale (WEMWBS): validated for teenage school students in England and Scotland. A mixed methods assessment*. *BMC Public Health*, 11:487.
- Coleman, James S. (1975). *What Is Meant by ‘an Equal Educational Opportunity’?* *Oxford Review of Education*, 1(1): pp. 27–29., u Karl Alexander (2016).

- Conger, R. D., and Donnellan, M. B. (2007). *An interactionist perspective on the socioeconomic context of human development*. *Soc. Sci. Electron. Publish.*, 58, str. 175–199.
- Connelly, R., Sullivan, A., Jerrim, J. (2014). *Primary and secondary education and poverty review August 2014*. London: Centre for Longitudinal Studies, Economic and Social Research Council, str. 62.
- Crosnoe, R. (2012). *Family-School Connections, Early Learning, and Socioeconomic Inequality in the US*. *Multidiscip. J. Educ. Research*, 2(1), str. 1–36.
- Crosnoe, R., Cooper, C. E. (2010). *Economically disadvantaged children's transitions into elementary school: Linking family processes, school contexts, and educational policy*. *American Educational Research Journal*, 47(2), str. 258-291
- Cunha, F., Heckman, JJ., (2009). *The economics and psychology of inequality and human development*. *Journal of the European Economic Association* 7(2), str. 320–364.
- Davis-Kean, P.E. (2005) *The Influence of Parent Education and Family Income on Child Achievement: The Indirect Role of Parental Expectations and the Home Environment*. *Journal of the Division of Family Psychology of the American Psychological Association*, 19, str. 294-304.
- Dearing, E., Kreider, H., Simpkins, S., and Weiss, H. B. (2006). *Family involvement in school and low-income children's literacy performance: Longitudinal associations between and within families*. *Journal of Educational Psychology*, 98, str. 653-664.
- Del, B., Monfardini, D.C., Cheti, N. (2017). *Parental and child time investments and the cognitive development of adolescents*. *Journal of Labor Economics* 35(2), str. 565–608.
- Delaney, J., & Devereux, P. (2021). *Gender and Educational Achievement: Stylized Facts and Causal Evidence*. IZA- Institute of Labor Economics DP No. 14074.
- Delić, S., Bakić, S., Bakić, S. (2017). *Uticaj strukture porodice učenika osnovne škole na njihov uspjeh*. *DHS Vol. 3 (2017)*, str. 239-252.

Didsbury, M. S., Kim, S., Medway, M. M., et al. (2016). *Socio-economic status and quality of life in children with chronic disease: a systematic review*. *Journal of Paediatrics and Child Health*, 52(12), pp. 1062–1069.

Dobrić, T., i Andrić, A. (2020). *Tipovi porodice i njihov uticaj na pravilni razvoj i vaspitanje dece*. *Nauka bez granica III*, str. 171-183.

Doyle, O. (2020). *The first 2,000 days and child skills*. *Journal of Political Economy*, 128, str. 2067–2122.

Easterbrook, M.J., & Hadden, I.R. (2021). *Tackling Educational Inequalities with Social Psychology: Identities, Contexts, and Interventions*. *Social Issues and Policy Review*, 15(1), str. 180-236.

Epstein, J. L. (2011). *School, family, and community partnerships: Preparing educators and improving schools* (2nd ed.). Westview Press.

Farooq, M.S., Chaudhry, A.H., Shafiq, M., Berhanu, G. (2011). *Factors affecting students' quality of academic performance: A case of secondary school level*. *Journal of Quality and Technology Management* 7, str. 1-114.

Farthing, R. (2014) *The costs of going to school, from young people's perspectives*. London: British Youth Council, Child Poverty Action Group, Kids Company, National Union of Teachers,
www.cpag.org.uk/sites/default/files/The%20Costs%20of%20Going%20School%20FINAL.pdf

Glodić, P., *Sve veći jaz između siromašnih i bogatih*, *Privrednik*, br. 45/2012.

Gobena, G. (2018). *Family Socio-economic Status Effect on Students' Academic Achievement at College of Education and Behavioral Sciences, Haramaya University, Eastern Ethiopia*. *Journal of Teacher Education and Educators*, 7 (3), str. 207-222.

Gregurović, M., & Kutli, S. (2010). *Učinak socioekonomskog statusa na obrazovno postignuće učenika: Primjer PISA istraživanja, Hrvatska 2006*. *Revija za socijalnu politiku*, 17(2), str. 179-196.

- Gutvaj, N., & Ševkušić, S. (2013). How school counselors perceive students' underachievement. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 45(2), str. 342-362.
- Hallsten, M., & Pfeffer, F. T. (2017). Grand advantage: Family wealth and grandchildren's educational achievement in Sweden. *American Sociological Review*, 82, pp. 328–360.
- Harju-Luukkainen, H., Vettenranta, J., Wang, J., Garvis, S. (2020). Family related variables effect on later educational outcome: a further geospatial analysis on TIMSS, 2015 Finland. *Largescale Assessments in Education*, vol. 8, Article ID 3.
- Hatlevik, O. E., Guðmundsdóttir, G. B., & Loi, M. (2015). Digital diversity among upper secondary students: A multilevel analysis of the relationship between cultural capital, self-efficacy, strategic use of information and digital competence. *Computers & Education*, 81, str.345-353.
- Horgan, G. (2007). The impact of poverty on young children's experience of school. York: Joseph Rowntree Foundation.
- Isidien, I.C. (2017). The Impact of Culture on the Development of a Child. In *UJAH Unizik Journal of Arts and Humanities* 18(2):163.
- Jahić, M. (2013). Uticaj porodice na uspjeh učenika u školi. *Novi Muallim*, (53), str. 50-56.
- Jahić, M. (2015). Porodična psihodinamika i kohezija kao prediktor uspjeha učenika u školi. *Pedagoški fakultet, Brčko*.
- Johnston, J. H. (1998). Family involvement models in Middle Schools. Chapter 9 str. 184-191, u *Home-School Relations-Working Successfully With Parents and Families*. Fuller, M. L. & Olsen, G. Allyn & Bacon, Boston, Mass.
- Jovanović, N., & Jovanović, M. (2018). Social factors unequal opportunities in education. *Godišnjak Pedagoškog fakulteta u Vranju*, 9(1), str. 47-66.
- Jung-Sook, L., & Bowen, N. (2006). Parent Involvement, Cultural Capital, and the Achievement Gap among Elementary School Children. *American Educational Research Journal*, 43 (2), str. 193-218.

- Kite, M. E., & Whitley, B. E. (2016). *Psychology of prejudice and discrimination* (3rd ed.). New York: Routledge.
- Klarin, M. (2006). Razvoj djece u socijalnom kontekstu – roditelji, vršnjaci, učitelji kontekst razvoja djeteta. *Jastrebarsko: Naklada Slap; Zadar: Sveučilište u Zadru*, str. 150.
- Kremer-Sadlik, T., & Gutiérrez, K. (2013). Homework and recreation. In E. Ochs & T. Kremer-Sadlik (Eds.), *Fast-forward family: Home, work, and relationships in middle-class America* (str. 130–150). University of California Press.
- Li, Y., Zuo, M., Peng, Y., Zhang, J., Chen, Y., Tao, Y., Ye, B., & Zhang, J. (2022). Gender Differences Influence Gender Equality Awareness, Self-Esteem, and Subjective Well-Being Among School-Age Children in China. *Front. Psychol.* 12:671785.
- Lundberg, S. (2020). Educational Gender Gaps. *South Econ. J.*, 87(2), str. 416–439.
- Lundberg, Sh., Pollak, R.A., Stearns, J. (2016). Family inequality: Diverging patterns in marriage, cohabitation, and childbearing. *Journal of Economic Perspectives* 30, no. 2, str. 79–102.
- Macanović, N. (2014). Kriminogena inficiranost učenika. Banja Luka: Udruženje nastavnika i saradnika u Banjoj Luci, Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, bezbjedonosna, sociološka i kriminološka istraživanja.
- Malik, F., Marwaha, R. (2018). Developmental Stages of Social Emotional Development In Children. *Study Guide from StatPearls Publishing, Treasure Island (FL)*, PMID: 30521240. Available from: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK534819/>
- Mengjie, L., Wangyang, L., & Yu X. (2019). The influences of family background and structural factors on children's academic performances: A cross-country comparative study. *Chinese Journal of Sociology*, 5(2), str. 173–192.
- Milošević, S. (2021). Uticaj digitalnih medija na djecu. *Zbornik radova Konferencija Mediji i ekonomija (MES)*, No.7., str. 13.

- Naite, I. (2021). Impact of Parental Involvement on Children's Academic Performance at Crescent International School, Bangkok, Thailand. *IOP Conf. Series: Earth and Environmental Science*, 690(2021) 012064.
- Naven, L., Sosu, E., Spencer, S., & Egan, J. (2019). The influence of poverty on children's school experiences: pupils' perspectives. *Journal of Poverty and Social Justice*, 27(3), str. 313-331.
- Nikolašević, Ž. Nasledni i sredinski činioci kognitivnih sposobnosti. *Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Odsek za psihologiju, doktorska disertacija*, 2016, str. 27, 66.
- Noble, K., Houston, S., Brito, N. et al. (2015). Family income, parental education and brain structure in children and adolescents. *Nat Neurosci* 18, str. 773–778.
- OECD. (2015). The ABC of Gender Equality in Education: Aptitude, Behaviour, Confidence PISA. *OECD Publishing*. DOI: 10.1787/9789264229945.
- OECD. (2016). Netherlands 2016: Foundations for the Future. Reviews of National Policies for Education. *Paris: OECD*.
- Omoraka, S. (2001). The effect of gender, socio-economic status and school location. Retrieved from <http://www.fundartticles.com/p/articles>.
- Otula, P.A. (2007). Mastery of modern school administration. *London: John Willey*.
- Passaretta, G., Skopek, J., & van Huizen, Th. (2022). Is Social Inequality in School-Age Achievement Generated before or during Schooling? A European Perspective. *European Sociological Review*, 2022 (38), str. 849–865.
- Pelemiš, D. S. (2017). Vaspitni stil roditelja kao faktor opšteg uspeha učenika. *Pedagoška stvarnost*, 63(1), str. 27-40.
- Qishan, Ch., Yurou, K., Wenyang, G., & Lei M. (2018). Effects of Socioeconomic Status, Parent–Child Relationship, and Learning Motivation on Reading Ability. *Front. Psychol.* 9:1297.

Radovanović, T. (2022). Socijalno ponašanje i vršnjački status učenika na ranom osnovnoškolskom uzrastu. *Doktorska disertacija, Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski Fakultet*.

Radulović, M., & Gundogan, D. (2021). Komparativna analiza uticaja kulturnog kapitala na postignuće učenika: Srbija, region i Zapadna Evropa. *TIMSS 2019 u Srbiji: rezultati međunarodnog istraživanja postignuća učenika četvrtog razreda osnovne škole iz matematike i prirodnih nauka*, str. 67-85.

Rahman, J. (2001). The Effects of Parent Involvement on Student Success. *A Research Paper, the Graduate College University of Wisconsin-Stout*.

Rajović, R. (2014). *NTC 2 - Kako uspešno razvijati IQ deteta kroz igru: Uzrast 4 do 8 godina*. Novi Sad: Ranko Rajović.

Rančić, V. (2013). *Metode za smanjenje dimenzionalnosti podataka i njihova primena u prirodnim naukama*. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Prirodno-matematički fakultet Departman za matematiku i informatiku.

Reese, E., Leyva, D., Sparks, A., & Grolnick, W. (2010). Maternal elaborative reminiscing increases low-income children's narrative skills relative to dialogic reading. *Early Education and Development*, 21(3), pp. 318-342.

Sabirovna, S.G., & Zafarjon, T.G. (2022). Features of the Development of Physical Qualities in Primary School Age. *Proceedings of International Conference on Developments in Education*, str. 71-84, Toronto.

Šarčević, D., & Vasić, A. (2014). Sociodemografski i psihološki korelati školskog uspeha. *Primenjena psihologija*, 7(3), str. 401-427.

Scott, K.S. (2003). Enhancing academic achievement in college students through attributional retraining and instruction. *Journal of Educational Psychology*, 82(2), str. 262-271.

Spinath, B., & Steinmayr, R. (2012). The roles of competence beliefs and goal orientations for change in intrinsic motivation. *Journal of Educational Psychology*, 104, str. 1135–1148.

Stanford Children's Health. (n.d.). The Growing Child: School-Age (6 to 12 Years). Retrieved from <https://www.stanfordchildrens.org/en/topic/default?id=the-growing-child-school-age-6-to-12-years-90-P02278>

Sušanj Gregorović, K. (2018). Dobrobiti roditeljske uključenosti u obrazovanje djeteta. *Napredak: časopis za interdisciplinarna istraživanja u odgoju i obrazovanju*, 159(1-2), str. 101-113.

Tang, W. W., Gai, X. S., & Zhao, Y. (2011). Gender differences in primary school students' sociality adaptation. *J. Inner Mongolia Norm. Univ. (Philos. Soc. Sci. Edn.)*, 40, str. 139–144.

Tiedemann, J. (2000). Parents' gender stereotypes and teachers' beliefs as predictors of children's concept of their mathematical ability in elementary school. *Journal of Educational Psychology*, 92, str. 144–151.

Trusz, S. (2020). Why do females choose to study humanities or social sciences, while males prefer technology or science? Some intrapersonal and interpersonal predictors. *Social Psychology of Education*, 23, str. 615–639.

Tuce, Đ., & Bektašević, A. (2019). Odnos između percipiranog roditeljskog prihvatanja u djetinjstvu i percipiranog partnerskog prihvatanja u odrasloj dobi. *Filozofski fakultet, Univerzitet u Sarajevu*, 76..

Unicef i Ministarstvo rada i socijalnog staranja. (2019). *Strategija za ostvarivanje prava djeteta 2019-2023*. Podgorica, Vlada Crne Gore Ministarstvo rada i socijalnog staranja.

UNICEF. (2018). *Istraživanje o konzumaciji medija među djecom u Crnoj Gori*. Tehnički izvještaj, Agencija za elektronske medije, IPSOS, Medijska pismenost.

UNICEF. (2021). *Evropska Unija i UNICEF pokreću program za ublažavanje uticaja pandemije COVID-a-19 na živote djece*. Pristupljeno 9.2.2024, sa <https://www.unicef.org/montenegro/price/evropska-unija-i-unicef-pokre%C4%87u-program-za-ubla%C5%BEavanje-uticaja-pandemije-covid-19-na-%C5%BEivote>

Vasquez, S., & Greenfield, P. (2020). The Influence of Social Class on Family Participation in Children's Education: A Case Study. *Revista Colombiana De Psicología*, 30(1), 133-147.

Von Salisch, M. (2001). Children's emotional development: Challenges in their relationships to parents, peers, and friends. *International Journal of Behavioral Development*, 25(4), 310–319.

Von Stumm, S., Cave, S.N., & Wakeling, P. (2022). Persistent association between family socioeconomic status and primary school performance in Britain over 95 years. *npj Science of Learning*, 7(4).

Weiss, B., Dodge, K., Bates, J., & Pettit, G. (1992). Some consequences of early harsh discipline: Child aggression and a maladaptive information processing style. *Child Development*, 63, 1321–1335.

White, D. (2013). Across the divide: tackling digital exclusion in Glasgow. Pristupljeno sa <https://www.carnegieuktrust.org.uk/publications/across-the-divide-full-report/>

Wiborg, Ø. N., & Gratz, M. (2022). Parents' income and wealth matter more for children with low than high academic performance: Evidence from comparisons between and within families in egalitarian Norway. *Research in Social Stratification and Mobility*, 79, 100692.

Yang, D. (2006). The ideality and reality of fairness of education in China. Beijing: Peking University Press.

Zheng, J., Fang, L., & Fan, H. (2021). Evaluating the statistical model for socioeconomic status and child development. *Aggression and Violent Behavior*, Article ID 101707.

Zhonglu, L., & Zeqi, Q. (2018). How does family background affect children's educational achievement? Evidence from Contemporary China. *The Journal of Chinese Sociology*, 5(13).

PRILOZI

Prilog 1.

Protokol intervju

Ime i prezime

Naziv ustanove u kojoj radite

Godine radnog iskustva

Da li ste se u okviru Vašeg radnog iskustva susretali sa problemom društvenih i porodičnih nejednakosti koje utiču na djecu?

Da li djeca koja osjećaju pritisak društvenih i porodičnih nejednakosti postižu bolji ili slabiji uspjeh u školi u odnosu na djecu koja nisu pod pomenutim pritiskom?

Na koji način odnosi u porodici utiču na postizanje uspjeha učenika i učenica u školi?

Na koji način brojčano stanje članova porodice utiče na uspjeh djece u školi?

Da li struktura porodice utiče na postizanje uspjeha učenika i učenica u školi?

Na koji način stepen obrazovanja roditelja utiče na postizanje uspjeha učenika i učenica u školi?

Na koji način finansijski stabilno situirane porodice bolje utiču na postizanje uspjeha učenika i učenica u školi u odnosu na finansijski nestabilno situirane porodice?

Od kakvog je značaja socijalna adaptiranost porodice za razvoj djece i za postizanje njihovih vaspitno-obrazovnih uspjeha?

Na koji način društvo može da doprinese poboljšanju uspjeha učenika i učenica u školi?

Prilog 2.

Sociometrijski test

- UPITNIK ZA UČENIKE –

IME I PREZIME _____ RAZRED _____

Dragi učenici/e, ispred vas je upitnik koji sadrži šest pitanja. Na postavljena pitanja ćete odgovoriti tako da na crte ponuđene ispod pitanja napišete imena i prezimena najviše do 5 učenika ili učenica iz vašeg odjeljenja. Ovaj je upitnik anoniman, što znači da učenici vašeg odjeljenja neće znati koje ste odgovore napisali. Hvala na saradnji!

1. Sa kojim učenicima/ učenicama iz svog razreda bi želio/ željela sjedjeti u školskoj klupi?

1. _____; 2. _____; 3. _____;
4. _____; 5. _____;

2. Sa kojim učenicima/ učenicama iz svog razreda ne bi želio/ željela sjedjeti u školskoj klupi?

1. _____; 2. _____; 3. _____;
4. _____; 5. _____;

3. Kada bi se vaše odjeljenje ponovno formiralo, koga biste željeli imati u novom odjeljenju?

1. _____; 2. _____; 3. _____;

4. _____; 5. _____;

4. Kada bi se vaše odjeljenje ponovno formiralo, koga ne biste željeli imati u novom odjeljenju?

1. _____; 2. _____; 3. _____;

4. _____; 5. _____;

5. Šta misliš, ko bi tebe želio imati u novom odjeljenju?

1. _____; 2. _____; 3. _____;

4. _____; 5. _____;

6. Šta misliš, ko tebe ne bi želio imati u novom odjeljenju?

1. _____; 2. _____; 3. _____;

4. _____; 5. _____;

Prilog 3.

Upitnik za učenike/učenice

Svrha našeg istraživanja je utvrditi kako društvene i porodične nejednakosti utiču na ostvarivanje uspjeha učenika i učenica u osnovnoj školi. Vaši odgovori pomoći će nam u unapređenju kvaliteta pedagoške prakse u budućnosti. Cijenimo što ste odvojili Vaše vrijeme kako biste ispunili ovaj anketni upitnik. O sudjelovanju u ovom istraživanju odlučujete potpuno slobodno, a dobijeni odgovori ostaju anonimni. Molimo Vas da, prilikom popunjavanja upitnika, budete što iskreniji i objektivniji, kako bi i sami rezultati istraživanja bili vjerodostojni. Na postavljena pitanja odgovaraćete zaokruživanjem tvrdnje koja je identična Vašem stavu, osim ako to nije drugačije naznačeno za pojedina pitanja.

Hvala na saradnji!

Kakav je Vaš uspjeh u školi? *

- ☐ Odličan/a
- ☐ Vrlodobar/a
- ☐ Dobar/a
- ☐ Dovoljan/a
- ☐ Nedovoljan/a

Koliko članova broji Vaša porodica? *

- ☐ Tri
- ☐ Četiri
- ☐ Pet
- ☐ Šest
- ☐ Više od šest članova

Da li brojčano stanje Vaše porodice utiče na Vaše obrazovanje? Objasni. *

Your answer

Koji je stepen obrazovanja Vaših roditelja? *

- ☐ Osnovna škola
- ☐ Srednja škola
- ☐ Viša škola
- ☐ Osnovne studije
- ☐ Specijalističke/ master/ magistarske/ doktorske studije

Moji roditelji su: *

- ☐ U braku
- ☐ Razvedeni
- ☐ Ništa od navedenog

Da li su Vaši roditelji u radnom odnosu? *

- ☐ Da, oba moja roditelja su u radnom odnosu.
- ☐ Jedan roditelj je u radnom odnosu.
- ☐ Ne, moji roditelji nisu u radnom odnosu.

U kojoj mjeri su Vaši roditelji zadovoljni Vašim uspijehom? *

Nisu zadovoljni

1 ☐

2 ☐

3 ☐

4 ☐

5 ☐

Zadovoljni su

Kako možete ocijeniti Vaš odnos sa roditeljima? *

Loš odnos sa roditeljima

1 ☐

2 ☐

3 ☐

4 ☐

5 ☐

Odličan odnos sa roditeljima

Da li smatrate da Vam roditelji pružaju podršku u obrazovanju? (Pod podrškom podrazumijevamo pomoć u učenju, pronalaženju informacija, nabavku potrebnih materijala, obezbjeđivanje dodatnih časova,...) *

Da

1 ☐

2 ☐

3 ☐

4 ☐

5 ☐

Ne

Koji član porodice Vam najviše pomaže u izvršavanju školskih obaveza? *

☐ Otac

☐ Majka

☐ Brat/sestra

☐ Neko drugi

☐ Niko od navedenih

Da li Vam roditelji obezbjeđuju sve potrebne materijale za učenje? (Pod materijalima za učenje podrazumijevamo: olovke, gumice, bojice, markere, sveske, udžbenike, pristup računaru ukoliko to nastava zahtijeva,...) *

☐ Da

☐ Ne

Koliko često i u kojim situacijama izostajete sa nastave?

Your answer

Koliko često kasnite na nastavu i koji je uzrok kašnjenja? *

Your answer

Da li su članovi Vaše porodice ujedno i članovi drugih socijalnih grupa? *

(Sportskih, kulturnih, muzičkih, likovnih i drugih socijalnih grupa)

☐ Da

☐ Ne

Koliko često Vaša porodica posjećuje muzeje, biblioteke, koncerte, bioskope, pozorišta i druge kulturne ustanove? *

Rijetko

1 ☐

2 ☐

3 ☐

4 ☐

5 ☐

Često

Da li porodične i društvene nejednakosti utiču na Vaše postizanje uspjeha u školi? *

Ne

1 ☐

2 ☐

3 ☐

4 ☐

5 ☐

Da